RELIQVIAE
ANTIQVAE
VRBIS ROMAE,

Quarum ſingulas

INNOCENTIO XI. ALEXANDRO VIII. & INNOCENTIO XII.
P P. M M.

diligentiſſime perſcrutatus eſt, ad vivum delineavit,
dimenſus eſt, deſcripſit, atque in aes incidit

BONAVENTVRA AB OVERBEKE.

OPVS POSTVMVM

MICHAEL AB OVERBEKE

ſuis ſumptibus edi curavit.

TOMVS I.

AMSTELAEDAMI
excudit IOANNES CRELLIVS. Anno cIɔ Iɔcc VIII.
CVM PRIVILEGIO.

inven. et delin
sculp

RELIQVIAE
ANTIQVAE
VRBIS ROMAE.

M. Pool Sculp.

EXPLICATIO TABVLAE DEDICATORIAE.

STA, LECTOR,

ET STVPENS INTVERE COLVMNAM,

NON TRAIANAM, NON ANTONINIANAM,

DE FICTIS POTIVS QVAM VICTIS

POPVLIS;

DE QVIBVS TRIVMPHVS, ANTE DEBELLATIONEM,

EST CONSPECTVS;

SED VERE HEROINAE

ANNAE REGINAE,

DEBITAM;

QVAE CLASSES HOSTIVM PROFLIGAVIT;

AD MAXIMOS EVROPAE FLVVIOS,

RHENVM, DANVBIVM, TAGVM, PADVM, SCALDIM,

TROPAEA STATVIT;

MVLTAS GENTES AB EXITIO LIBERAVIT,

MONSTRORVM DOMITRIX,

NOVA ASTRAEA,

REGNA ANGLIAE ET SCOTIAE

IN VNVM CORPVS COALESCERE IVSSIT.

COELO

COELO DELAPSVM ANCILE,

ANNA SEMPER AVGVSTA

COLVMNAM MERITIS DEBITAM
VVLTV IMPERII MAIESTATE DIGNO,
MAGIS QVAM OMNIA TROPAEA, ADORNAT.
ANTEIT VINDEX SCELERVM IVSTITIA,
HARPYIAS VIRVLENTAS, VIPERINAS
ICTIBVS FVGANS, CAEDENS, OCCIDENS.
COELVM ILLAE FRVSTRA VENENATIS VAPORIBVS
INFICERE TENTARANT;
DEMISSO E COELO FVLMINE PEREVNT,
DVM FAMA INTEREA RERVM GESTARVM
PER ORBEM LIBERATVM LATE SPARGITVR,
ATQVE EX EVROPA IN AMERICAM TRANSIT.
AMBITIONEM, FRAVDEM, AVARITIAM
SVB DOLOSIS LARVIS, IVRE COMMENTICIO, REBELLIONIBVSQVE
NIMIS DIV DOMINATAS,
EXPVLIT, DEPRESSIT, CONCVLCAVIT
SELECTA MANVS HEROVM,
IMPROBIS LABORIBVS HERCVLI PERSIMILIVM,
ORBEMQVE TERRARVM PROPE DISSILIENTEM
ITERVM CONNEXV ADAMANTINO FIRMAT.
REVIXIT FELICITAS PVBLICA,
AD PILEVM AB AVGVSTA REVOCATA;
VERO DEO OB LIBERATAM RELIGIONEM LITANS,
ABVNDANTIAM INTER ARMA SVMMAM
GRATO ORE PROFESSA;

POST

POST ARCTISSIMAM CONIVNCTIONEM

REGNORVM, ORDINVM, ANIMORVM,

QVAE DEBETVR

REGINAE ANNAE,

EI AETERNITATEM, QVAM MERITA EST, OFFERT;

NON VT CRVDELIBVS TYRANNIS,

QVI DE FAMA, APVD POSTEROS, BONA NON SECVRI,

COLOSSOS, PYRAMIDES, ARCVS TRIVMPHALES

EXSTRVI SIBI CVRARVNT,

QVAE MONVMENTA TEMPORIS EDACIS VIM

SVSTINERE NON POTVERVNT,

VT PVLCHRE HVIVS OPERIS TABVLAE DEMONSTRANT.

PERENNIORA ERVNT

ANIMIS GRATIS MORTALIVM INSERTA

ANNAE AVGVSTAE,

IVSTAE, AC BENEFICAE MONVMENTA;

CVI CERTATIM ADSVNT ET GRATIAS AGVNT

IN VNVM GENTIS VNIVS CONVENTVM

ADSCITI OMNES MAGNAE BRITANNIAE ORDINES,

PRAESVLES, NOBILES ET POPVLI ORATORES,

VERITATIS AC LIBERTATIS EGREGIA COLVMINA,

 LEGIO-

LEGIONVM VICTRICIVM BRITANNICARVM

SIGNIS CINCTA,

VNO ORE AETERNITATEM REGINAE PRAENVNCIANT;

VTQVE IN COELVM SERO REDEAT

DEVM OPTIMVM MAXIMVM,

QVO QVAM DIVTISSIME MAGNA BRITANNIA,

IMO ET TOTA EVROPA,

TVTELARI HOC SVO GENIO

FRVATVR, ORANT.

SERE-

SERENISSIMAE
AC POTENTISSIMAE
MAGNAE BRITANNIAE, FRANCIAE ET HIBERNIAE
REGINAE
ANNAE,
FIDEI DEFENSORI, &c. &c. &c.

CUM humani generis primi parentes, AVGVSTA, in beatiſſima illa Paradiſi ſede, a Deo Optimo Maximo collocati fuiſſent, neglecto Creatoris mandato, ſua culpa effecerunt, ut e laetiſſimis illis viretis, in quibus ſine labore & cura aeternum vivere poterant, expellerentur, terramque non ſine magna moleſtia colere neceſſe haberent, & duram ac difficilem vitam agere, quam tandem morte commutarent.

c Nec

DEDICATIO.

Nec ita multo poſt Caïnus, invidia in fratrem permotus, primus omnium ſanguine humano, occiſo innocente Abele, terram cruentavit; & tametſi Deus poenas caedi nondum propoſuiſſet, tamen diritate & conſcientia facinoris perculſus, graviores ſibi imminere, quam ut eas ferre poſſet, exclamavit. Mox in omne nefas humanum genus ruit, Divinamque Juſtitiam uſque adeo provocavit, ut immiſſo terris diluvio omnes homines, excepto Noacho, cum ejus familia, deleret.

Exſiccatis deinde eluvionis aquis, in fertiliſſimum Babyloniae ſolum ſeſe hominum tenues reliquiae tranſtulere. Eo temporis intervallo, vetitum eſt a Deo homicidium, poena mortis in caedis auctorem conſtituta; qua de cauſa, Deus etiam interdixit animalium ſanguine veſci, ne a ſanguinis brutorum deguſtatione, ad effundendum humanum ſanguinem, paullatim gradus fieret.

Nec tamen haec obſtiterunt quominus, aucto hominum numero, humani generis familiae ac ſocietates ſe invicem bello impeterent. Videmus, a tempore Abrahami, Orientis Reges bellum Palaeſtinis intuliſſe, Lotumque fratris ejus filium captivum abduxiſſe; quem ille vi recepit, & in priſtinas ſedes reduxit. Vetitum quamvis ſit homicidium, pio tamen & juſto bello ſe & ſuos tueri, ac vindicare in libertatem licet; quin & non juſtum modo, verum etiam laude dignum exiſtimatur. Nulla enim cauſa erat, cur violentis hominibus male mulctandi, ſpoliandi, ac caedendi alii traderentur.

Mirandum prorſus eſt, cum hominibus, eo aevo & ſequentibus, plus eſſet agri, ejuſque fecundiſſimi, quam opus erat, ut ſe ſuoſque ſuſtentarent, eos tam cito ad tantam feritatem deveniſſe, ut ſuis agris incultis relictis, alienos invaderent. Chananaea ipſa latius multo habitabatur, quam colebatur, cum Abrahamo Lotoque, quaquaverſum liberet, cum pecudibus & familia, ire liceret.

Sed praedam & rapinas, his bellis, quaerebant homines otio & voluptatibus dediti, ut alieni laboris fructibus potirentur. Quae cauſa condendarum & muniendarum Urbium fuiſſe videtur; neque enim in agris, propter frequentia bella & latrocinia, ſecuris ſemper eſſe licuit; praeſertim iis qui ſolum vicinis fertilius colebant, aut divitias nonnullas ſibi compararant, invidiamque facinoroſorum hominum in ſe concitabant. Quin & ſaepe factum, ut ex fertiliſſimis terris in alias minus fecundas migrarent infelices coloni; quo in ſterilibus potius agris libertate fruerentur, quam in fertilibus ſervirent.

Verum ne hac quidem ratione potentiorum tyrannidem fugere potue-

tuerunt; quamvis eam regnandi aviditatem abſurdam eſſe interdum intelligere ſe ſatis ii quoque ſignificarent, qui ea maxime laborabant; ut Philippus ille Macedonum Rex, qui cum in palaeſtra cecidiſſet, converſuſque corporis ſui in pulvere veſtigium vidiſſet, *Dii boni*, inquit, *univerſum terrarum orbem appetimus, quibus tam exiguam ejus portionem natura tribuit!* Attamen nec ipſe alieni minus appetens poſtea fuit, nec filius Alexander cupiditati frenum propterea impoſuit; qui unicum orbem ſibi victoriis domandum eſſe datum gemebat; quamvis Aſiae tantum partem & extimas Indiae oras ſubigere potuerit, cum in adoleſcentiae flore, venenato poculo hauſto, exſtinctus fuerit, poſtquam nefario auſu divinos ſibi honores exhiberi poſtulaſſet.

Nec Reges tantum, verum etiam ipſas Reſpublicas aliena invadendi libido vexavit, ut ſatis conſtat exemplo Romanae Reipublicae; cujus Reges non majore cupiditate finitimorum agros invaſerant, quam poſtea fecit Reſpublica, ſub Conſulum, Tribunorum Militarium aut Dictatorum auſpiciis. Tum cives adſueti magnis exercitibus diu imperare, & aliena armis occupare, coeperunt de ipſa invadenda Republica, opprimendaque patria ſua cogitare; quod liquet ex Marii & Sullae bellis civilibus, quodque nimis feliciter exſequutus eſt C. Julius Caeſar; quamvis poſtea in Senatu, ab iis, qui ſuperbiam hominis & tyrannidem pati non poterant, fuerit occiſus. Hoc ejus exitu deterreri non potuit Auguſtus, quin patriae jugum variis artibus imponeret, vicinoſque omnes populos, ne exceptis quidem Germanis, quos ſua paupertas tutos praeſtare debuiſſe videbatur, imperio premeret. Quod & alii poſtea Principes fecerunt, donec a Gothis, Vandalis, aliiſque barbaris populis imperium ipſum Romanum invaderetur; & merito, quid enim erat juſtius, quam eos, quibus fertiliſſimi & amoeniſſimi Europae, Aſiae atque Africae tractus ſatis non erant, quique frigidi Septemtrionis egenos populos parum feracibus terris expellere, aut obnoxios habere conabantur, ab iis, rerum mutatis vicibus, peſſime haberi, atque in ſervitutem redigi?

Principes autem illi & patriae ſuae & generi humano graves, non ſatis habuerunt vivi laudari, aut Hiſtoricorum conductorum calamo vitia, ſub virtutum nomine, Poſteritati commendari; ſed & ſumtibus immenſis ac labore maximo vaſtiſſimas moles & ſplendidiſſima aedificia exſtruxerunt; quae tamen omnia temporum injuria, vel Barbarorum, quos dixi, ira, aut penitus, aut maxima ex parte corruerunt; ita ut nihil jam ſuperſit, praeter rudera ac parietinas, quae eorum inanem ſuperbiam poſteris ridendam exhibent. Oſtendunt hoc ad ocu-

lum eorum monumentorum reliquiae, quae in hoc Opere accuratiſſime delineatae ſpectantur. Hinc liquet quanti ſint a ſapientibus ac piis Principibus habenda hujuſmodi inanis gloriae monumenta; quod & nonnulli etiam olim, apud Ethnicos, probe viderunt.

Eximia ſunt, hanc in rem, Juvenalis (*Sat.* X. 132.) verba :

Bellorum exuviae , truncis adfixa tropaeis
Lorica , & fracta de caſſide bucula pendens ,
Et curtum temone jugum , victaeque triremis
Apluſtre , & ſummo triſtis captivus in arcu ,
Humanis majora bonis creduntur ; ad haec ſe
Romanus , Grajuſque ac Barbarus Induperator
Erexit , cauſas diſcriminis atque laboris
Inde habuit ; tanto major famae ſitis eſt , quam
Virtutis !

Cum vero Chriſtiani Principes ad rerum gubernacula acceſſiſſent, ſpes facta videbatur mortalibus vitae pacatioris; ſed, proh dolor! res longe aliter cecidit. Multo enim inter ſe atrocius ſaevierunt , quam Ethnici fecerant, & Euangelium ipſum , quod pacis & juris divini ac humani obſervantiores eos reddere debuerat , praetexere coeperunt, ut nefanda bella & latrocinia exercerent. Opiniones ſuas , quas Religionem Chriſtianam vocabant , ferro & igne propagarunt , & aliter ſentientes, licet DEVM eumdem colerent, Servatoremque JESVM CHRISTVM agnoſcerent, exquiſitis ſuppliciis perſequuti ſunt.

Sed nec ad res civiles quod attinet , atque ad hanc vitam pertinentes, prudentiam aut juſtitiam majorem oſtenderunt. Pravi, nimirum, conſiliarii , privatamque utilitatem ſuam , neglecta Imperii ſalute, quaerentes , eos ad omnia mala impulerunt. Principibus ſuaſerunt, non quae ad publicum commodum ſpectabant, ſed ea quibus eos maxime delectari norant; ut ejuſmodi adulatione ampliſſima munera, & immenſas divitias, quibus ſuſtentarent luxum ſuum, ſibi compararent.

Nonnulli etiam, quorum major fuit nequitia, Principes hortati ſunt ad ea, quae ipſorum Principum familias potentiores ac illuſtriores reddere poſſe videbantur ; ſed quae civium omnium & totius regni commodis adverſabantur. Conati ſunt ſummates viros, & quorum auctoritas apud populares maxima erat, in odium atque invidiam apud Principes adducere, ſuſpectoſque pravorum conſiliorum reddere; ne rerum adminiſtrationi adhiberentur, & incolumitati patriae fidelibus monitis conſulerent. Clientes vero ſuos & pauperiores amicos , qui a ſe penderent,

derent, ad publica Concilia adgregari curarunt. Reges denique, a prima adoleſcentia, ad bella ſuſcipienda adhortati ſunt; quae juſtane, an injuſta eſſent, minime ſua intereſſe putabant. Neque cauſae longe accerſitae umquam illis defuerunt, cur ſanctiſſima, & jurejurando ſolemniter confirmata foedera rumperentur.

Si ipſos Principes mitiore, paciſque & juſtitiae amantiore animo eſſe contigerit, ad nocentiora conſilia ſeſe converterunt, ſuſpicioneſque eis injecerunt, quaſi a civium ſtudiis ſibi timere debuiſſent, ſeditioneſque in regnis ſuis exſpectare; niſi pro libidine, ſine ulla legum reverentia, iis imperitarent, vectigalibuſque ac tributis intolerandis miſeros ad paupertatem redigerent. Itaque Principes ab iis occoecati putarunt, maximam gloriam ac majeſtatem ſuam eſſe ſitam in eo, ut mancipiis & pauperibus potius, quam liberis & divitibus, imperarent. Multo aequior ac ſapientior fuit priſcus ille Macedoniae Rex, qui, cum audiret Regibus omnia aequa & honeſta eſſe, repoſuit, ita videri *Regibus barbarorum ac ferorum populorum, ſed ſibi ea dumtaxat eſſe honeſta, quae honeſta eſſent; & haec tantum aequa, quae ſola aequa eſſent; ac juſta, quae juſta eſſent.*

Alioquin idem hominum genus Principes laudis paullo cupidiores, nec ſatis ſcientes, quanam in re vera laus ſita ſit, ad imitandum Alexandrum, qui totius orbis imperium adfectabat, impulit; quo pacto optimi alioqui forte futuri Reges, ſi bonos Conſiliarios nacti fuiſſent, in tyrannos, homicidas, latrones, ſuorumque, aeque ac aliorum omnium, juratos hoſtes mutati ſunt. Quaerunt, nimirum, Aulici, quî dignitatibus, in mediis turbis, augeantur; magnorum munerum proventu ditentur; ſpoliiſque & praeda, ex vicinis rapta, regias opes ſibi congerant. Itaque finitimos populos, quibus, nulla alia de cauſa, ipſi privatim ſunt inimici, quaſi hoſtes publicos armis perſequuntur; nec religioni ducunt propterea opes & ſanguinem civium profundere. Quin & ex compilatione privatorum ingentes apud ſe coacervant theſauros, dum ſuae avaritiae ac libidini regia mandata praetexunt.

Iis artibus fit, ut ſummae rerum praeſint ſaepiſſime homines ſcelerati, exiguaque ſit, aut nulla bonorum Conſiliariorum copia; quod recte, apud Tacitum, (*Hiſt. Lib.* I. *c.* 15.) animadvertit Galba Imperator, in egregia illa ad Piſonem, quem ſibi adoptarat, adloquutione: *Fidem*, inquit, *libertatem, amicitiam, praecipua humani animi bona, tu quidem eadem conſtantia retinebis; ſed alii per obſequium imminuent. Irrumpet adulatio; blanditiae, peſſimum veri adfectus venenum; ſua cuique utilitas.*

 litas.

litas. Etiam ego ac tu ſimpliciſſime inter nos hodie loquimur; ceteri libentius cum fortuna noſtra, quam nobiſcum; nam ſuadere Principi quod oporteat multi laboris; adſentatio erga Principem quemcumque ſine adfectu peragitur.

Tua vero, REGINARVM MAXIMA, ſingularis prorſus eſt felicitas; cujus Publicum Concilium iis conſtat, quorum maxime intereſt Te feliciter regnare, Regnumque Tuum copiis omnibus abundare, & quam optime ad Legum normam adminiſtrari. Praeſules, Nobiles ac Comitatuum Deputati eo omnes ſpectant, ut nihil omittat populus eorum, quae ad firmandum, ſtabiliendumque imperium Tuum pertineant, ut publicae felicitatis primarium, ſub Deo Optimo Maximo, inſtrumentum ſis & habearis; nec Tu, AVGVSTA, ulli rei dees, quae ad beandos omnes, qui Tibi parent, quidpiam conferre poſſit. Ab hiſce Regni Tui Proceribus, populique Oratoribus, libere ſimul ac reverenter quae videntur monentibus, ſine fuco & fallaciis, quae omnium intereſt a Te ſciri, cognoſcere potes.

Quin etiam rerum arcaniorum participes, in Privato Concilio, Tibi legiſti viros prudentia, probitate atque integritate morum notiſſimos, & populo acceptiſſimos. Hi Te ad ea dumtaxat hortantur, quae ad omnium Ordinum dignitatem ac ſalutem faciunt; qualium conſiliorum penuria, multis Principibus malae adminiſtrationis potiſſima fuit cauſa. Nemo profecto meliorem poſſit comminiſci regiminis formam ea, in qua totius Regni & Regum Senatus ſapientia & exiſtimatio in eo ſita eſt, ut quaerant quomodo quam optime ſit Imperio; neque penes paucos homines infidos & malevolos ſit rerum adminiſtratio publicarum.

MAIESTATEM TVAM nunc totus cum ſtupore intuetur terrarum orbis, tanta ſapientia beatiſſimi regni habenas moderantem; praeſertim cum non ita pridem in diſcrimine verſaretur non Europa modo, ſed & remotiores terrarum orae, quarum ſecuritati, victoriis Tuis, proſpexiſti; ita ut brevi tempore gentes omnes Chriſtianas jugo, quod earum cervicibus, per utrumque Hemiſphaerium, imminebat, liberatas nos viſuros, armis Tuis juſtiſſimis, ominari jam poſſimus. Cum probe ſcires, ſanguini humano parcendum eſſe, quoad ejus fieri poteſt, ad bellum gerendum non niſi neceſſario deſcendiſti; quod pie ac juſte ſuſcipi potuit, imo & debuit, ut non Regnorum Tuorum dumtaxat, ſed etiam totius propemodum humani generis facultates omnes, & iis pretioſior, libertas contra eas invadentes defenderentur.

Accedit

Accedit ad cetera in cives Tuos merita, quod in hoc graviſſimo belli atrociſſimi tumultu, diviſa antea Magnae Britanniae regna, prudentia, clementiaque Tua, in unum ſub leniſſimo Tuo ac juſtiſſimo imperio coaluerint, & indiſſolubili vinculo juncta, in poſterum ſint futura. Propter tam praeclari conſilii, a Deceſſoribus Tuis fruſtra antehac tentati, felicem eventum, gratulantur Tibi totius pulcherrimae Inſulae populi, & gratum etiam animum ſuum probare ſtudent, ſubminiſtratis alacriter ſumtibus ad tantum bellum ſuſtentandum neceſſariis; nec vitam ſuam in confirmanda, propagandaque Imperii Tui gloria profundere recuſant. Norunt, nimirum, pretioſius nullum eſſe totius Britannicae gentis bonum, quam ut libertate, juſto imperio temperata, in perpetuum fruatur; nec timeat ne vicinae gentis invaſione ulla turbetur, aut cujuſquam artes ſibi poſſint nocere. Nec minus iis conſtat opes ſuas & ſanguinem cum ſecuritati regnorum Tuorum, tum Europae totius felicitati impendi, nec in cujuſquam uſum privatim interverti.

Longe aliud ſpectabant Romani, aliique libertatis humani generis hoſtes, qui & vicinorum perniciem, & civium obnoxiam ſervitutem quaerebant; victoriae enim eorum, qui poſt Julium Caeſarem imperarunt, ſi paucos, ut Ulp. Trajanum & M. Aurelium, excipias, non minus relatae ſunt de civibus, quam de exteris populis; iis enim fiebat, ut foris formidoloſi victoribus exercitibus ad augendam civium Romanorum ſervitutem abuterentur; quod de ceteris etiam Imperii Deſpotici auctoribus intelligendum, ubicumque vixerint; numquam enim ferocius ſuis imperarunt, quam cum victores & ſpoliis vicinorum onuſti redierunt. Pauciſſimi ſemper fuerunt ab omni aevo Principes, quorum ea cura fuerit, ut ad legum normam, ſi res eſſent eis ſecundiores, imperarent, populorumque ſibi parentium tranquillitatem & divitias, non minus ac ſuas, prout decebat, curarent.

Deus vero faxit, MAXIMA REGINA, ut omnes Populorum Rectores, qua patet terrarum Orbis, ad Tui feliciſſimi regiminis exemplum, tamquam ſummi Numinis imagines conſpicuae, certatim humani generis utilitatibus ſtudeant, Juſtitiamque, qua omnes virtutes continentur, quam ſanctiſſime domi & foris colant. Beati ſane eſſent omnes populi, ſi hoc fieret, ſimulque operam darent, ut ex praecepto Dei eum colerent, magnifica ejus opera, cum reverentia & admiratione, ſcrutarentur, viamque ſalutis ingreſſi conſtantiſſime, ſub ſummarum Poteſtatum praeſidio, eam tenerent, donec ſinguli ſuo fato, omnibus exſtinctis bellis, placide interirent. Tum vero honeſta ſtu-

dia, & praeclarae artes colerentur & promoverentur, cum frequentibus bellis ubique ferme proſtrata jaceant. Tu, AVGVSTA, jam exemplo ceteris praeiviſti, quae cum populo libero, diviti & induſtrio praeſis, effeciſti ut etiam in medio bello, in Britannia & Hibernia, remotioribuſque Americae locis, a Britannicis coloniis occupatis, ubique hodie artes floreant, maximaque Veterem inter & Novum Orbem ſint commercia, quorum ope terrarum omnium divitiis, quaſi apud ſe natis, fruuntur. Nihil amplius optandum nobis ſupereſt, niſi ut praeſidio, auxilioque Tuo, pax toti Europae communis (neque enim regnorum Tuorum finibus Providentia Tua clauditur) tandem illuceſcat, firmaque & ſtabilis in poſterum ſit. Servet vero & incolumem praeſtet Te Deus, ut pulcherrimum hoc coeptum perficere poſſis! Secundet conſilia Ducum exercituum Tuorum, & ejus praeſertim, qui ſummae rerum in pedeſtribus copiis praeeſt, felicis ac invicti MARLEBVRGII, fortes ac obſequentes praeſtet iis milites, quemadmodum ad hunc uſque diem fecit, & praeſertim proxime elapſo anno & hujus initio contigit. Territo hoſtium exercitu & clade non una contrito, munitiſſimam urbem, eo ſpectante & fruſtra ringente, capere, ac duas alias ſaeviente jam hieme, recuperare licuit. MAIESTATIS TVAE prudentia ac fortia conſilia mortales omnes in aeternum praedicent, ſempiternaſque Tibi gratias habeant & agant! Sicuti ego hodie facio, natus & educatus in civitate libera populi Tecum arctiſſimo foedere conjuncti; & qui a proavis uſque fortiſſime & conſtantiſſime libertatem ſuam armis adſeruit, & nunc conjunctim cum Tuis copiis tuetur, Divinumque ea in re favorem prorſus ſingularem expertus eſt & experitur.

Non in animis tantum Tuorum Britannorum, ſed & noſtrorum Batavorum habebis conſecrata gloriae Tuae monumenta, multo perenniora hiſce, quorum rudera ſumma arte picta, Tibi, ſubmiſſa reverentia, Do, Dico, Conſecroque. Everſa ſunt monumenta illa victoriarum Romani Populi, jacentque in ruderibus ſuis; ſed aeternum vivet Tui memoria, apud animos vicinarum praeſertim Gentium, & cum Britannica confoederatarum, eaque erit quam optimi quique Principes ſibi exoptant. Memores erimus Tui, non ut ſunt infelices populi memores eorum, a quibus in ſervitutem fuerunt redacti, aut male mulctati, quos etiam mortuos horrent; ſed quaſi HEROINAE coelo, ad communem humani generis utilitatem, demiſſae.

Ignoſcas vero obſecro, quod ſacram MAIESTATIS TVAE imaginem Operi huic praefigere non reformidarim. Optant mortales omnes

omnes de facie quoque noſſe eam Reginam, cujus tanta in tam inſignem humani generis partem ſunt merita. Imitatus ſum, ea in re, gentes excultiſſimas, quibus moris fuit imagines & monumenta praeclarorum hominum habere in promtu, & omnium oculis expoſita, ut ad eorum imitationem praeſtantes quique animi exſtimularentur; quibus nihil fuit umquam, nec erit pulchrius, quam quod Tu, SERENISSIMA REGINA, facis, & quod exprimere licet Romani Tragici (*Senec. Octav. v.* 472.) verbis, quibus hanc Epiſtolam claudam:

Pulchrum eminere eſt inter ILLVSTRES VIROS,
Conſulere patriae, parcere adflictis, fera
Caede abſtinere, tempus atque irae dare,
Orbi quietem, ſeculo pacem ſuo.
HAEC SVMMA VIRTVS, PETITVR HAC COELVM VIA.

Haec de Te, Tuique ſimilibus Principibus, quotquot ſunt, eruntque, ſentiebat & vovebat

MAIESTATIS TVAE

Devotiſſimus atque humillimus Cultor

MICHAEL AB OVERBEKE.

AB OVERBEEKE
SVAE XLV.

AVCTORIS PRAEFATIO AD LECTOREM.

QUod vides opus, Benigne Lector, utinam, aliquot abhinc centenis annis fuiſſet inchoatum & abſolutum Non jam profecto tot praeclara AEdificia, & Palatia maxima tenebrarum oblivionis & ignorantiae perpetua nocte jacerent obruta, ſepultaque.

Equidem mirari ſatis nequeo, neminem Veterum exſtitiſſe, qui ſtuduerit, & hoc egerit, ut quam exactiſſimas haberemus delineatas & depictas tabulas aeneas, & effigies veras Templorum, AEdiumque ſplendidiſſimarum, quæ in Veterum Scriptorum monumentis laudibus ſummis efferuntur; quo tempore Roma abundavit ingenti numero praeſtantium Architectorum, Chalcographorum, Pictorum, Sculptorum, peritorumque artium Mechanicarum. Et tamen horum aliqui non indiligentem praeſtiterunt operam, caventes, nimirum, ne ſplendor & gloria Urbis Principis poſteritati ſerae penitus forent ignota; ut ſumma cum eruditione principia artis ſuae, & ipſam quoque aliquatenus Romanam Urbem, quae merito ſuo omnium magnarum Urbium Regina habetur; &, ut vere Martialis pronunciat, (*Lib.* XII. *Epig.* 8.)

> *Terrarum Dea, gentiumque Roma,*
> CVI PAR *eſt nihil, & nihil* SECVNDVM.

Et de qua minime falſo Propertius dixit; (*Lib.* III. *Eleg.* 21.)

> *Omnia Romanae cedant* MIRACVLA *terrae,*
> *Natura hic poſuit, quidquid ubique fuit.*

oculis noſtris quaſi contemplandam praeberent, ac deſcriberent. Etenim accurata demum totius Urbis delineatione, & exactiſſimis AEdificiorum illius tabulis aeri inciſis, perfecta imago Civitatis ampliſſimae impreſſa plane haereret, & infixa mentibus noſtris.

De magnitudine Urbis hujus, & moeniorum ambitu, acerrime inter ſe digladiantur Eruditi. Plinius numerat triginta paſſuum millia. Viderint Doctiores, cujus ſententia veriſſima ſit dicenda. Ego, Romae vivens, pedeſtri itinere circuitum hodiernorum murorum illius emenſus, ab utraque Tiberis ripa, comperi, ut nunc ſunt Muri Urbis, qui feruntur ab Aureliano primum conſtructi, reſtitutive fuiſſe, complecti majora & horaria milliaria quinque, quae conficiunt viginti millia paſſuum.

Quantus vero hujus Sedis Imperii Romani ſplendor fuerit, animo & oculis noſtris intelligendum, & conſpiciendum praebebit ſequens Breviarium rerum, & aedificiorum illius maxime memorabilium. Fuerunt hic Portae, ut Plinius ſcripſit, XXXVII. Templa CCC. & plura. Baſilicae X. Arcus Marmorei XXXVI. Obeliſci magni VI. parvi LXII. Fora XI. Thermae XI. Aquae XIV. Caſtra aquarum XV. Pontes VII. Granaria CCCXXVII. Montes VII. Circi II. Theatra III. Amphitheatra II. Coloſſi Marmorei LI. AEnei XXXVII. Equi magni XXIII. Deaurati LXXX. Eburnei LXXXIV. Statuae ſine numero. Columnae Cochlides II. Naumachiae V. Nymphae XV. Ludi IV. Macella II. Lacus MCCCLII. Campi VIII. Silvae XXXII. Bibliothecae XIX. Senatula IV. Capitolia II. AEdes Sacrae CCCCXXIV. Vici CCCCXXVI. Inſulae LXVIMDCII. Domus majores MDCCXX. Balnea DCCCLVI. Piſtrina CCLIV. Lupanaria XLV. Jani XXXVI. Latrinae publicae XLIV. Caſtra XI. Tabulae & ſigna ſine numero. Vicomagiſtri DCLXXII. Curatores XXXIII. Cohortes Praetoriae X. Urbanae IV. Vigilum VII. Excubitoria XIV. &c. &c.

Paucis autem abhinc ſeculis, & hoc praeſertim noſtro aevo, aliqui in lucem rurſus edere harum Antiquitatum Scriptores ſunt conati, quorum Libros Typographi exornarunt effigiebus AEdificiorum antiquorum, utcumque pro ipſorum arbitrio exornatis, & delineatis a pluribus, non omnino rudibus ſculptoriae artis magiſtris.

Etenim

Etenim haud immerito arbitrabantur, ſuis Libris ingens decus & pretium acceſſurum, ab illuſtratione effigierum & imaginum iſtiuſmodi. Sed contra accidit illis, ut his picturis ſuis omnia redderent incertiora, & minus cognoſcenda. Pictoriae enim artis ſtudioſi, qui Romae degunt, in eo unice elaborant, non ut exacte & diligenter exprimant rudera, & reliquias veterum AEdificiorum; ſed potius ut ſui in his inſtituti ac conſilii rationes ſectentur. Verbi gratia, delineaturi ruinas Templi cujuſdam, Palatii, aut Thermarum, depingunt illius Antiqui aedificii columnas duas, treſve, aut quatuor; vel etiam fragmentorum e terra erutorum partes quaſdam, ad artis ſuae ſtudium maxime utiles & idoneas. Atque mox parti aedificii hujus conjungunt aliquid ex alio quodam AEdificio vetere, vel quod viderunt ipſi, vel quod ingenii eorum eſt commentum, prout exiſtimant haec omnia ſpectatoribus maxime placitura, & convenientia futura, teſtificandae peritiae ſuae, in pingendi arte. Hinc haud infrequenter accidit, ut ſi quis icones iſtiuſmodi conferat cum rebus ipſis, uti Romae conſpiciuntur, is ſphingem quamdam, aut chimaeram, ſive monſtrum multiforme, & ex variis corporibus ac fragmentis compoſitum ſe videre arbitretur; quamvis iſtae imagines pictae in ſemet elegantes interdum habeantur, valdeque placeant pictoriae artis amatoribus.

Eſt & aliud harum pictarum tabularum vitium: fruſtra in iis quaeras plurimas Romae Veteris ruinas, quarum in Antiquariorum Libris frequens fit mentio, eo quod admirationi fuiſſent Romanis & advenis nondum vaſtata, & collapſa Palatia, & aedificia iſthaec. Nimirum, fragmenta & parietinae mirabiles ſtructurarum iſtiuſmodi nihil videntur poſſe facere ad gloriam pictorum, in ſuis aereis tabulis illas exprimentium, illuſtrandam, & proinde ab omnibus fere negliguntur, & a paucis Romae etiam cognoſcuntur, aut inquiruntur.

Haec me cogitatio, in illa Urbe peregrinantem, movit, ut, ad privatos uſus meos, Veterum Monumentorum ruinas maxime precipuas delinearem, & in effigiebus chartaceis deſcriberem. In patriam poſtea reverſus, placuit hic labor meus, non artis modo noſtrae, ſed & omnis eruditionis & Antiquitatum ſtudioſis; auctoreſque mihi fuerunt, ut quidquid hoc erat operis mei, publici juris facerem. Sed interea ipſe mihi hac in parte minime ſatisfaciebam, conſcius multa deſiderari ad perfecti Libri iſtius conſummationem.

Altera igitur vice adeunda mihi Roma fuit, ut quae illic reperiebantur reliqua mirandorum AEdificiorum rudera, diligentiore oculo perluſtrarem, nitideque depingerem, quidquid in parietinis ſupereſſet vetuſti operis, vel etiam hoc aevo noſtro reſtituti, Portas, nimirum, Templa, Baſilicas, Sepulcra, Arcus Triumphales, Obeliſcos, Fora, Columnas, Thermas, Balnea, Fontes, Aquaeductus, Caſtra aquarum, Pontes, Inſulas, Granaria, Hortos, Montes, Palatia, Circos, Curias, Theatra, Amphitheatra, &c.

Ut domum redii, haud inconſultum fore duxi, ſi iconibus meis, qualemcumque adjungerem hiſtoriae veteris deſcriptionem, ex probatiſſimis Auctoribus collectam, breviſſimamque. Etenim noſtri non eſt inſtituti, quod ingenti ſtudio doctiſſimeque alii plures, hiſce in rebus ſatis erudito aevo noſtro, perſequuntur, pertractare arcana omnia & primordia Urbis ac Imperii Romani.

Nolui tamen ſilentio praeterire Conditores & Auctores praeſtantium Urbis AEdificiorum, ſive publicorum, ſive privatorum, & quae faciebant aliquid ad cognitionem utilitatis, magnificentiaeque Operum ſingulorum.

Hic mihi tum conſulendi & inſpiciendi erant, quotquot habere potui Auctores, Latini in primis, immo & Antiquarii Italici & Gallici, ut ex his colligerem quoddam quaſi Florum Corpuſculum, prout maxime mihi videbatur commodum, quibus ſcriptis intermiſcui, quae a me, ceu teſte oculato, obſervata Romae fuerant. Dedi autem operam, ne incondite & perturbate cuncta conſcriberentur; aut nimis multa colligerentur; quaeque legentibus taedium & faſtidium adferrent; quod pleriſque harum Antiquitatum collectoribus, variae eruditionis laudem in aliena meſſe temere captantibus, merito vertitur vitio, qui nihilominus multa praetermittunt, quae ex aliorum ſcriptis petenda ſunt curioſis harum rerum, & addiſcenda.

Non omiſi Inſcriptiones neceſſarias, Numiſmata antiqua & hodierna, operique huic inſervientia, menſuras Geometricas, Architecturae ordines, marmorum genera, & quæ detexeram Architectorum nomina.

Interea dum huic uni ſtudio totus incumbebam, plurima ſeſe obtulerunt mihi dubia & incerta, unde extricare & expedire memet minime poteram, niſi tertia quoque vice repetito itinere Romam me conferrem. Hujus autem diligentiae meae hunc fructum tuli, ut glorier; nihil in his obſervatis

tis

tis meis, quoad ejus fieri potuit, praetermiſſum eſſe, quae ſpectabant ad rudera & reliquias AEdificiorum Veterum, & in ſolis ruinis ſuis ſuperſtitum, quae quidem in Urbe viſebantur, temporibus Paparum Innocentii XI. Alexandri VIII. & Innocentii XII, anno proximo ante horrendum, totique Italiae funeſtiſſimum terrae motum, qui Anno clↄ Iↄccii. ſub Clemente XI. ingentibus damnis affecit Urbem ipſam, & has quoque Antiquitatis priſcae parietinas, & Monumenta vetuſta; nocuit tamen in primis ruinis nobiliſſimi Amphitheatri Flavii, quod Coloſſaeum vocant.

Ipſe denique manu mea locorum omnium icones, Romae a me ad vivum, ut loquuntur, expreſſas, aeri incidere volui, quo accuratius prodirent, & ab aliis Romae viventibus, ac peregrinantibus cognoſcerentur melius; non veritus, quin hic labor meus, ſanequam non exiguus, jucundiſſimus gratiſſimuſque omnibus juſtis artis pictoriae, ſculptoriaeque, venerandorumque Romanae quondam potentiae indiciorum, & documentorum, etiamnunc remanentium, aeſtimatoribus & amatoribus ſit futurus. Vale.

AVCTOR AD LECTOREM.

OBſervandum in primis eſt, ſi quis effigies conſideret Templorum & AEdificiorum Veterum, prout videmus eas expreſſas in Numiſmatibus vetuſtis, minime illas convenire cum ruinis dirutorum, & ſtructura atque elegantia eorum, quae ſuperſunt. Hujus differentiae & diſcriminis ingentis vera haec eſt ratio.

Quum primis Urbis & Reipub. temporibus, exiguae modicaeque illius eſſent opes, Diis erigebantur, & conſtruebantur ſub dio dumtaxat altaria nuda, aut ſub tabernaculis ſtramine tectis. Hujus generis fuit Ara, *quae vocabatur* Maxima. *Templa vero ipſa aut lignea erant, aut plane ruſtica.*

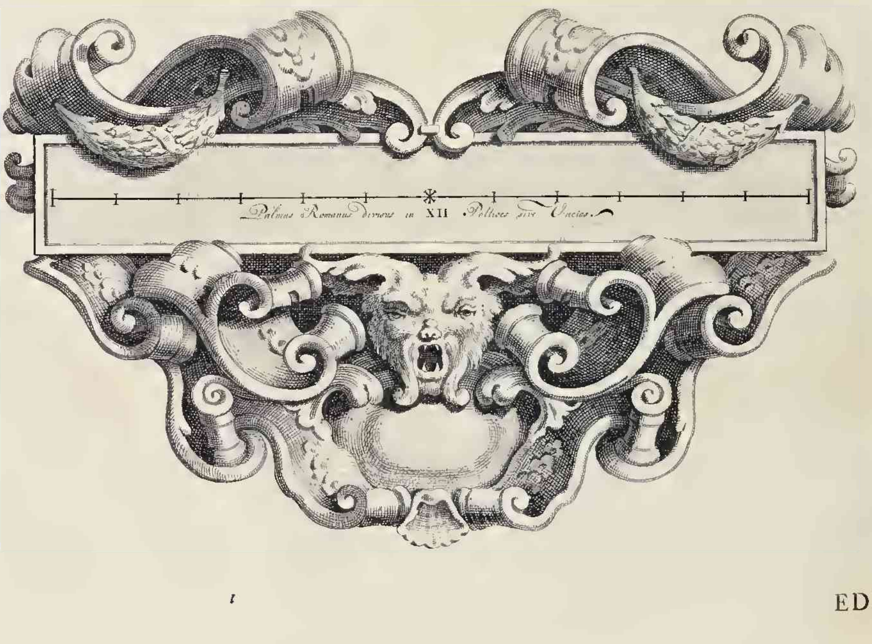
Haec tamen omnia, creſcentibus Reipub. opibus, auctoritate ac juſſu Conſulum & Senatus, Imperatorum, Virorumque potentium & illuſtrium, commutata fuere, in ampliſſima aedificia & templa. Et ſi forte vel incendio, vel aliam quamvis ob cauſſam aliquid eorum erat reſtituendum, omnia ea elegantiorem & magnificentiorem in modum inſtaurabantur.

Saepe etiam uſu venit, ut in Numis ſola conſpiciatur imago Dei cujuſdam, cujus Numini ſacrum habebatur non expreſſum in eo templum, propterea forte, ne quid ſoret ambiguum in ratione cultus Dei iſtius. Hujuſmodi quid obſervaſſe mihi videor in Numo IO. MAX. CAPITOLINVS. *Nullum quippe eſt dubium, quin Tarquinius Priſcus exſtruxerit Deo huic, in ipſo Reipub. principio, Templum, omnium ſui ſeculi ſplendidiſſimum. Atqui in Numo nihil ejus viſitur, niſi ſola Frons AEdificii, ſuffulta pilis, aut columnis duabus, ſubter quas Jupiter, quaſi ſedens, exprimitur.*

Nonnunquam Antiquorum & ingentium AEdificiorum ruinis ſuperſtructae videntur aediculae parvae, nullius ſplendoris & artificii, ita ut ne minimam quidem ſimilitudinem, aut convenientiam habeant cum ſtructura vetuſtarum aedium, quibus ſunt ſuperimpoſita. Hoc vero exinde accidit, quia Gothi, Vandali & peregrinae gentes aliae, quibus Urbs devicta paruit, iiſdem antiquis & dirutis aedificiis vice domuum, aut propugnaculorum, adverſus hoſtiles adgreſſiones, uterentur.

Eſt & hoc, quod monere Lectorem volumus. Ut reperiantur Inſcriptionum loca, ubi neceſſarium id fore duximus, notis quibuſdam ea deſignavimus, tam in effigiebus aeri inciſis, quam in diſcriptionibus Explicationum earumdem. Earum notarum ſigna haec ſunt, ✠, ✻, C.

Magnitudinem Palmi Romani etiam hic apponendam duxi, cujus unius menſura uſus ſum, in dimenſionibus mechanicis Antiquorum AEdificiorum Columnarum & Pilarum.

EDITORIS PRAEFATIO.

AUctor Operis hujus, Agnatus meus Bonaventura ab Overbeke, a pueritia miro ingenii impetu ferebatur ad amorem artis pingendi effingendique, invitis quamquam patre & conſanguineis, a quibus ad Litterarum ſtudia deſtinatus erat. Sed ille obſecundare deſideriis gnati tandem fuit coactus. Tradiderunt igitur eum erudiendum illuſtribus hac in arte magiſtris cum noſtratibus, tum extraneis, Pariſiis & alibi, atque etiam longe celeberrimo in hiſtoriis pingendis artifici Gerardo de Laireſſe, cujus quoque domeſtico contubernio multis annis uſus eſt, antequam primae ſuae in Italiam profectioni ſe accingeret, & poſt reditum.

Inde reverſus totum ſe contulit ad hoc genus artis iſtius, quae in hiſtoriarum & imaginum Veteris aevi deſcriptionibus, ac tabulis verſatur, in quem finem, quum Romae prima vice peregrinaretur, inter alia multa pictoriae diligentiae exercitia & ingenii luſus, nonnulla nobiliſſimorum Urbanae magnificentiae Monumentorum rudera & parietinas delineavit.

Ad poſtremum intermiſſo priore inſtituto ſuo perdiſcendae artis pictoriae, & imaginum vivis coloribus perpoliendarum (quo in ſtudio multum jam profecerat) animi gratia effigies duntaxat humanas, & quae ad id praeterea requirebantur, effingebat. Iſtorum tamen laborum ſuorum nihil in lucem proferre umquam eſt conatus; ſed hoc, quod videtis, Opus conſummare, & priuſquam fatis concederet edere vehementer optavit: neque tamen voti ſui compos factus eſt, quamquam effigies omnes ipſemet aeri jam inciderat.

In effigie Tituli, quam ipſe lethali impeditus morbo (interiit quippe phthiſios ſpecie quadam confectus) perficere non potuit, uſus eſt opera & miniſterio ſculptoris Matthiae Pool, qui eandem abſolutam, quatuordecim ante fatalem illius horam diebus, Auctori noſtro retulit. Ornamenta Pyramidii Obeliſci Pamphilii praeterea deſiderabantur, quae juſſu meo ſunt expedita.

Tabula vero Urbis, quam ſculptori tradiderat, nondum erat perfecta; hanc ego poſtea abſolvendam dedi; & ornamenta illius effingere juſſi pictorem Ottomarum Elliger. Effigiem porro Auctoris biennio ante mortem ipſius depictam, ſculpendam commiſi defuncto nuper Vermeulen Antverpienſi; ſed in Dedicationis imagine meum propoſitum pictor & ſculptor ſunt ſecuti. Numiſmata nondum quoque aeri erant inciſa, quod meo demum mandato nominatus Pool effecit; ipſos etiam veros Nummos conquiſivi ex Armariis Illuſtriſſimi Comitis Swartzburgii, Dominorumque de Barry & Uilenbroek; quique in iis non reperiebantur, ex optimorum ea de re Auctorum libris decerpendos, omneſque, ut aequabile Opus foret, ad unius formae magnitudinem redigendos curavi. Duobus autem lineolis intermediis conjunctos exhibui Nummos, quorum effigies binae referebant ſimul cauſſam & auctorem cudendi Nummi; quorum vero effigies auctorem Nummi non adjunctum habebant, eos unica lineola conjunctionis notavi.

Deſcriptionem denique Operis totius ipſemet adhuc ſuperſtes Auctor abſolverat, unica Murorum Romanae Urbis hiſtoria excepta, quam inchoaverat; eam porro conſummandam dedi, uſus conſilio Eruditiſſimi Clariſſimique Domini Joannis le Clerc, prout etiam feci in verſione Operis totius Gallica, concinnata diligentia & ſtudio viri docti.

Haec erant illa, Lector, quorum te penitus ignarum eſſe nolui, cogniturum caetera ex ipſius Auctoris Praefatione.

P R I V I L E G I E.

DE STAATEN van HOLLANT ende WESTVRIESLANT, doen te weeten, Alſoo Ons vertoont is by Michiel van Overbeke, wonende tot Amſterdam, dat hy Suppliant voornemens was in 't ligt te geeven, *alle de jegenwoordige Overblyſſels der Antique Gebouwen der Stad Romen, door wyle* Bonaventura van Overbeke, *geduyrende deſſelfs verblyf in Italien naa het leeven geteykent, ende naderhant hier te Laude door den ſelven in kopere plaaten gebraght, met bygevoeghde Beſchryvinge der ſelve*, dogh vermits den Suppliant bedught was, dat her voorſz. Werk in het light komende, door ymant anders, 't ſy in 't geheel of ten deele, ofte by aparte platen, ſoude moogen nagemaakt oft de beſchryvinge naagedruckt werden, waer door hy Suppliant ſeer groot naadeel ſoude koomen te lyden, ſoo keerde hy Suppliant ſigh met alle eerbiedigheyt tot Ons, verſoekende, dat Wy hem Suppliant geliefden te begunſtigen, mer een Previlegie om de voorſz. Wercken, geduyrende den tyt van vyftien eerſt aghtereenvolgende Jaaren, alleenigh te mogen verkopen, ofte doen verkopen, met verboth, dat niemant geduyrende den voorſz. tyd, eenige van dien 't ſy in 't groot of kleyn, in 't geheel ofre den deele, ofre by aparte plaaten ſoude moogen naamaaken, of op eenigerhande wyſe in kooper brengen, off buyten deeſe Provincie naagemaackt ofte in 't koper gebraght, ſoude mogen inbrengen, verruylen ofte verkopen, ofte ook de Beſchryvinge naa te drukken oſte naagedruckt in deeſe Landen te brengen op ſeeckere groote pœne by ons tegens de Contraventeurs te ſtatueeren; SOO IST, dat Wy de ſaeck en 't voorſz. verſoeck overgemerckt hebbende, ende genegen weſende ter beede van de Suppliant, uyt onſe regte wetenſchap, Souveraine Maght en Authoriteyr, den ſelven Suppliant Geconſenteert, Geäccordeert ende Geoctrojeert hebben, Conſenteeren, Accordeeren ende Octrojeeren hem mits deeſen, dat hy geduyrende den tyd van vyftien eerſt aghrer een volgende Jaaren, *alle de voorſz. jegenwoordige overblyſſels der Antique Gebouwen der Stad Romen, door wyle* Bonaventufa van Overbeke *geduyrende deſſelfs verblyf in Italien naa het leven geteyckent, ende naderhant door den ſelven in kopere platen gebraght, met bygevoeghde beſchryvinge der ſelve*, binnen den voorſz. onſen Landen, alleen ſal mogen drucken, uytgeven ende verkopen; verbiedende daerom allen en een iegelyk het voorſz. Werck in 't geheel of ten deel, in 't groot off in 'r kleyn ofre by aparte platen naa re maacken ofte op eenigerhande wyſe in 't koper te brengen, ofte oock de Beſchryvinge naa te drucken, off elders nagedruckt in de voorſz. onſen Lande re brengen, op verbeurte van alle de naagemaackte oſte naagedruckte, en ingebraghte ofte verkofte Exemplaren, en een boete van drie hondert guldens daer en booven te verbeuren, te Appliceeren een derde part voor den Officier die de Calange doen ſal, een derde part voor de Armen der plaatſe, daar het Caſus voorvallen ſal, ende het reſteerende derde part voor den Suppliant; Alles in dien verſtande, dat Wy den Suppliant met deeſen onſen Octroje alleen willende Gratificeeren, tor verhoedinge van ſyne ſchade, door het nadrukken van het voorſz. Werk, daar door in geenigen deele verſtaan, den inhoude van dien te Aurhoriſeeren ofte re Advoueeren, en veel min her ſelve onder Onſe protexië en beſcherminge eenigh meerder Credit, aanſien ofte reputatie te geeven, nemaer den Suppliant, in cas daer inne icts onbehoorlyks ſoude Influeeren, alle het ſelve rot ſynen laſte ſal gehouden weeſen te verantwoorden, tot dien eynde wel expreſſelyk begeerende, dat by aldien hy deeſen Onſen Octroje voor het ſelve Werck ſal willen ſtellen, daar van geen geäbbrevieerde ofre gecontraheerde mentie ſal moogen maacken, nemaer gehouden weeſen, het ſelve Octroy in 't geheel en ſonder eenige Omiſſie, daar voor te drucken ofre doen drucken, en dat hy gehouden ſal ſyn een Exemplaar van het voorſz. Werk, gebonden en wel geconditioneert, te brengen in de Bibliotheecq van Onſe Univerſiteyt tot Leyden, ende daer van behoorlyk te doen blycken, alles op pœne van het effect van dien te verlieſen; Ende ten eynde den Suppliant deeſe Onſen Conſente en Octroje mogen genieten als naer behooren, laſten Wy allen en een igelyk dien her aangaan magh, dat ſy den Suppliant van den inhoude van deeſen, doen laten en gedoogen, ruſtelyk, vreedelyk en volkomentlyk, genieten en gebruycken, ceſſeerende alle beleth ter contrarie; Gedaan in den Hage onder Onſen Groten Zegele, hier aen doen hangen den 18de Auguſti, in 't Jaar Onſes Heeren en Saligmaakers, duyſent ſeven hondert en ſeven.

A. HEINSIUS, vt.

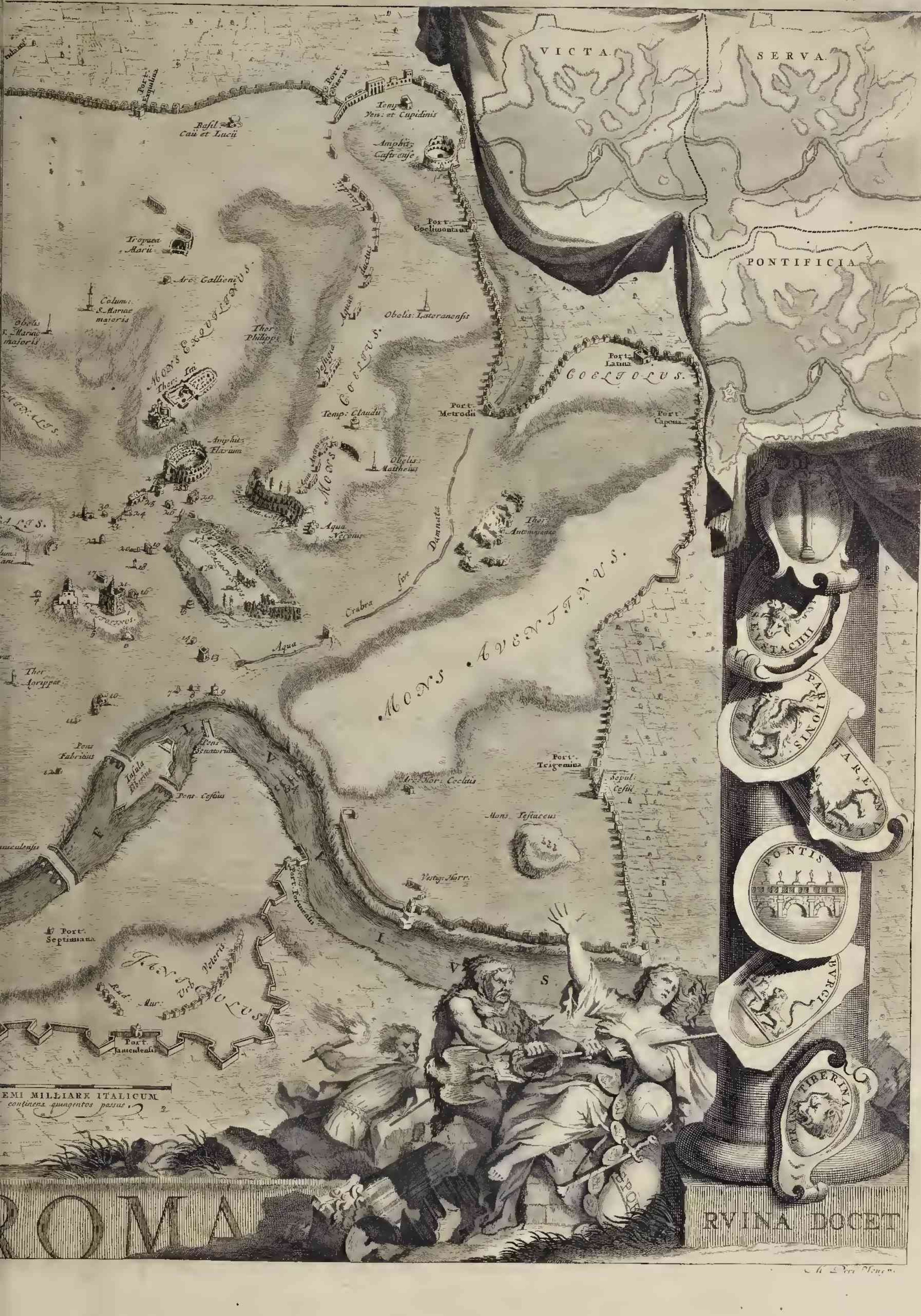
Ter Ordonnantie van de Staaten

Simon van Beaumont.

(L. S.)

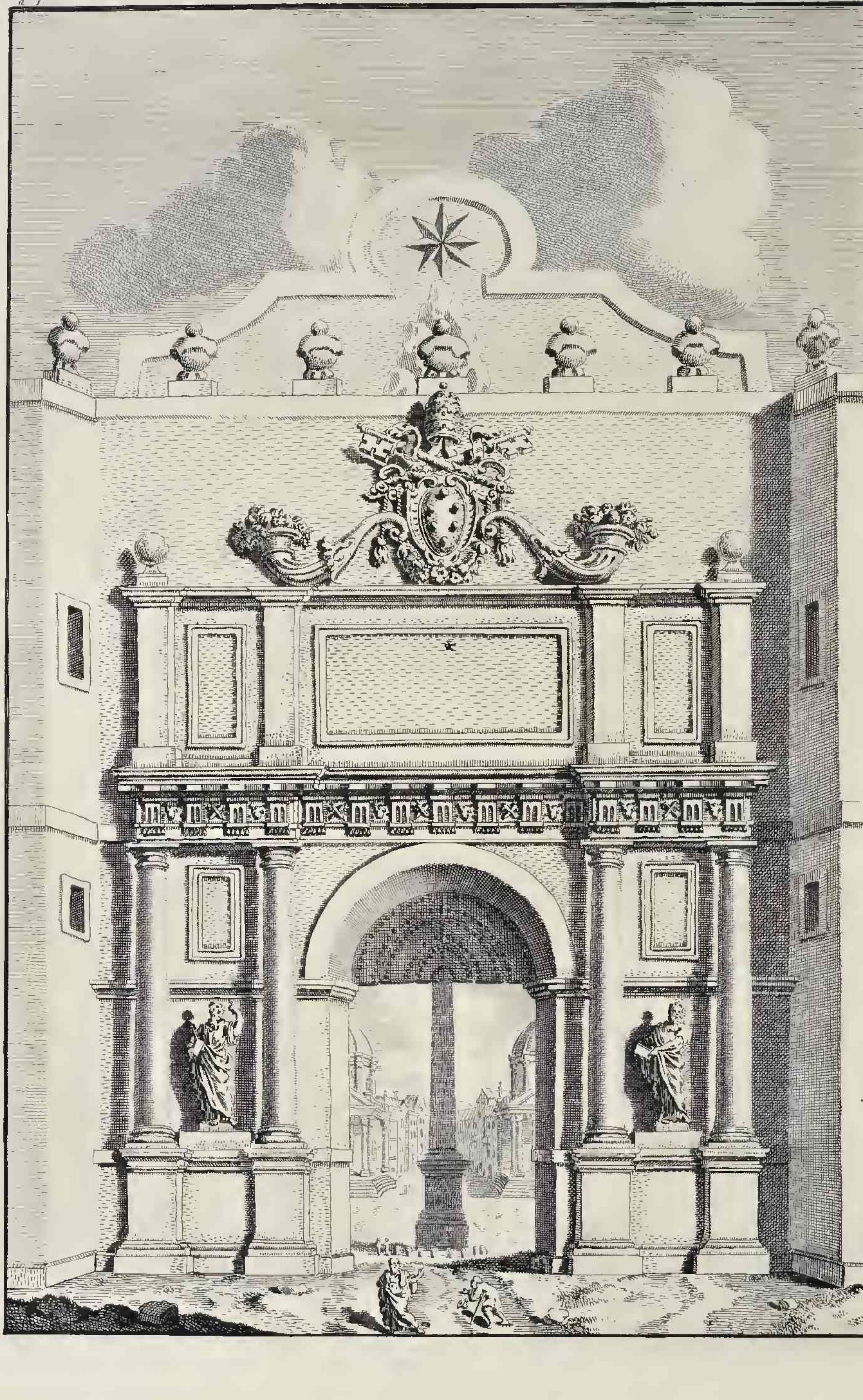
PORTA

REGIA
CONSVLARIS
IMPERATORIA
Port. Nomentana
Port. Collina
HORTVLORVM
Horti Salustiani
Ther: Diocletiani
S. Bernardus
Obelis: Ludouisianus
Port. Collatina
Obelis: Barberinus
MONS QVIRINALIS
Obelis: Medicus
MONS PINCIVS vel COLLIS
Aqua Virgo
Port. Flaminia
Obelis: Populi
Colum: Antonini
Basil: Antonini
Maus: Augusti
Obelis: S. Mahuti
Pantheon
Ther. Alex et Neronis
Obelis: Pamphilius
TIBERIS
Maus: Hadriani
Meridies
Pons Aelius
Obelis: Vaticanus
MONS
VATICANVS
1. Capitolium
2. Templ. Jovis Capitolini.
3. Basilica Paulli.
4. Sepulcr. Bibuli
5. Column. Milliaria.
6. Tarpeia Rupes.
7. Domus Pilati
8. Templ. Fortunae Virilis.
9. Templ. Herculis.
10. Theatr. Marcelli.
11. Templ. Junonis Reginae.
12. Ruin. Circi Flaminii.
13. Templ. Jani.
14. Arc. Severi Aurificum.
15. Templ. Romuli.
16. Templ. Concordiae.
17. Arc. Septim. Severi.
18. Columna incognita.
19. Templ. Jovis Statoris.
20. Fons antiquus.
21. Templ. Jovis tonantis.
22. Templ. Saturni.
23. Templ. Antonini et Faustinae.
24. Templ. Romuli et Remi.
25. Templ. Pacis.
26. Arcus Titi.
27. Templ. Veneris et Romae.
28. Meta Sudans.
29. Arc. Constantini.
30. Templ. Palladis.
31. Basilic. et Forum Nervae.
32. Curia Hostiliae.
33. Pons Triumphalis.
34. Pons Sublicius.
35. Obelis. Minervae.
MONTIVM
RIPAE
ANGELI
PINEAE
TRIVII
CAMPI MARTII
QVANTA OLIM FVERIT

VICTA
SERVA
PONTIFICIA
Temp. Ven: et Cupidinis
Basil. Caii et Lucii
Amphit. Castrense
Port. Coelimontana
Tropaea Marii
Arc. Gallieni
Colum. S. Mariae maioris
Thor. Philippi
Obelis: Lateranensis
Temp: Claudii
Port. Latina
COELIOLUS
Port. Metrodii
Port. Capena
Amphit. Flavium
Obelis. Mattheius
Aqua Neronis
Thor. Antoniniani
MONS AVENTINUS
Crabra
Damnata
Aqua
Thor. Agrippae
Pons Fabricius
Insula Tiberina
Pons Senatorius
Pons Cestius
Port. Trigemina
Arc. Hor. Coclitis
Sepul. Cestii
Mons Testaceus
Vestigi Horr.
Port. Portuensis
Port. Septimiana
Port. Janiculensis
IANICULUS
Veteris Urb. Mur.
SEMI MILLIARE ITALICUM
continens quingentos passus
ROMA
PONTIS
TRANS TIBERINA
RVINA DOCET

a 1

PORTA

FLVMENTANA, nunc POPVLI.

FLVMENTANA dicebatur, quod eſſet prope Tiberim. Docet hoc Feſtus, in voce *Flumentana. Flumentana*, inquit, *porta Romae appellata*, *quod Tiberis partem ea fluxiſſe affirmant.* Fuit haec alio loco ſita, atque quo nunc eſt porta *Populi.* Equidem ſita fuit ad ripam Tiberis, ubi nunc ſunt Farneſiorum aedes; vel non longe a Campo Florae, e regione murorum, quos Ancus rex conſtruxerat in Janiculo. Hinc Livius (*Lib.* XXXIV. *cap.* 21.) *Tiberis infeſtiore quamprius impetu illatus Urbi*, *duos pontes*, *aedificia multa*, *maxime circa portam Flumentanam evertit.* Aurelianus hanc, credo, tranſtulit eo loco, ubi nunc eſt, quando hac parte Urbis moenia protulit, quae a via Flaminia, hanc portam tranſeunte, nomen accepit.

POPVLI nunc vocatur, forte quia, ſita in vicinia Mauſolei Auguſti, proceras circa ſe habuit populos, quibus obumbrabatur ſepulcrum iſtud, conditum quondam prope aedem S. Rochi: vel quod Auguſtus ſilvas, huic aedificio circumdatas, publicarat in uſum Populi Romani. Quamquam hoc eſſe verius arbitror, quod propinqua aedes B. Virginis, quam exſtruxit Paſchalis II. Pontifex, cognominata fuerit a Populo Romano.

Exornata haec porta fuit a Pio IV. Pont. Max. (uti probat ſuprapoſitus Nummus) columnis, ornamentis, imaginibuſque SS. Petri & Pauli, juxta delineationem Michaëlis Angeli Bonarotae. Jacobus autem Barozius da Vignola opus abſolvit, inſcriptionemque hanc illi impoſuit.

✠

PIVS. IIII. PONTIF. MAX.
PORTAM. IN. HANC. AMPLI-
TVDINEM. EXTVLIT. VIAM.
FLAMINIAM. STRAVIT.
ANNO. IIII.

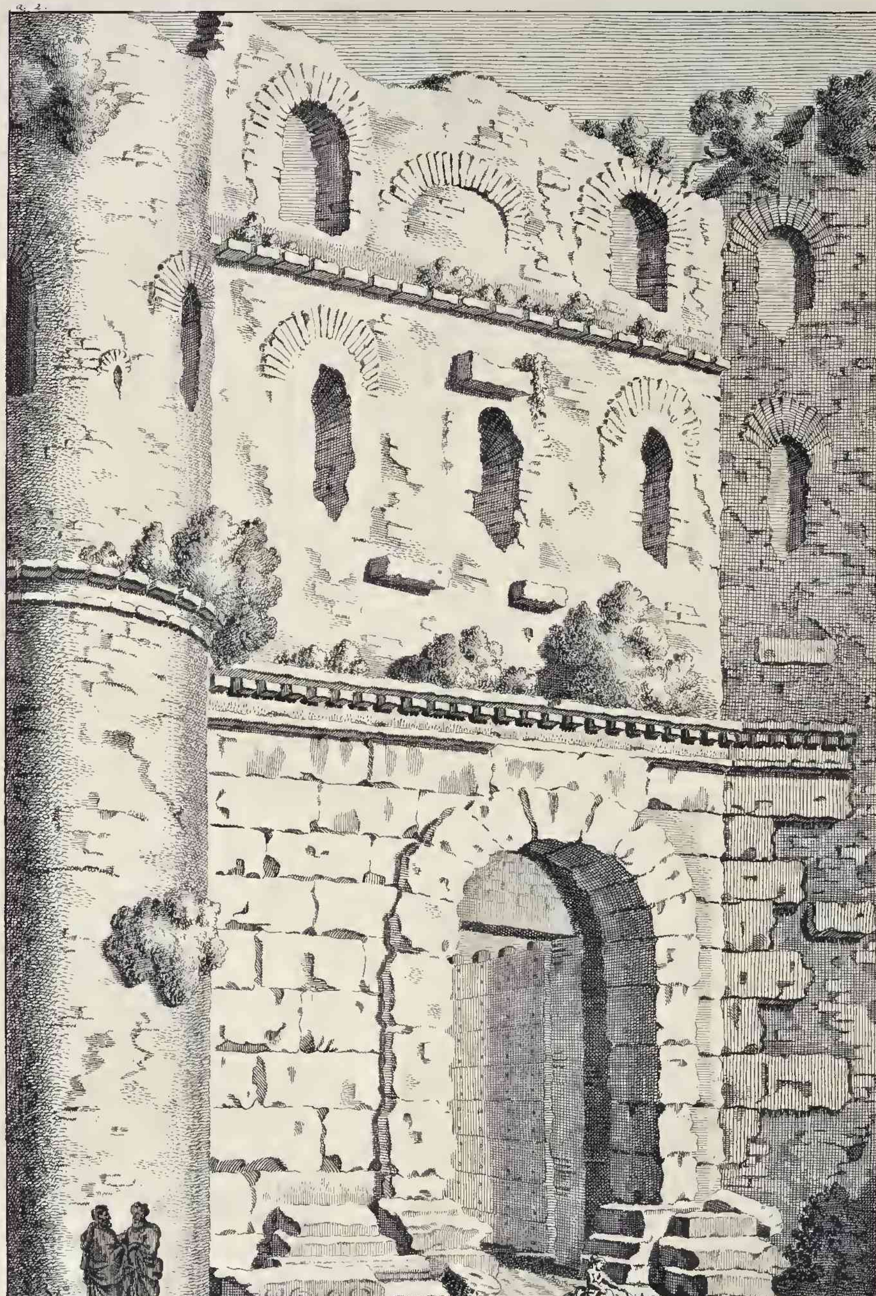
Hanc portam refecit Alexander VII. variiſque ornamentis & inſignibus ſuae gentis auguſtiorem reddidit, operique ſupra januam inſerendum curavit marmoreum lapidem, cum hoc lemmate.

FELICI. FAVSTOQVE. INGRESSVI.

Quae eadem verba leguntur in Numiſmate quodam Pontificis hujus, exprimente effigiem Pontificis & portae ipſius. (quod hic ſuperius etiam exhibetur) Indicatur autem hoc Titulo & Numiſmate felix in Urbem adventus Chriſtinae, reginae Suecorum, Romam invitatae ab hoc Pontifice.

Haec porta e Tiburtino conſtructa eſt lapide; columnae illius e marmore factae ſunt varii coloris, ordine Dorico; quarum diametros eſt quatuor palmorum Romanorum.

a. 2.

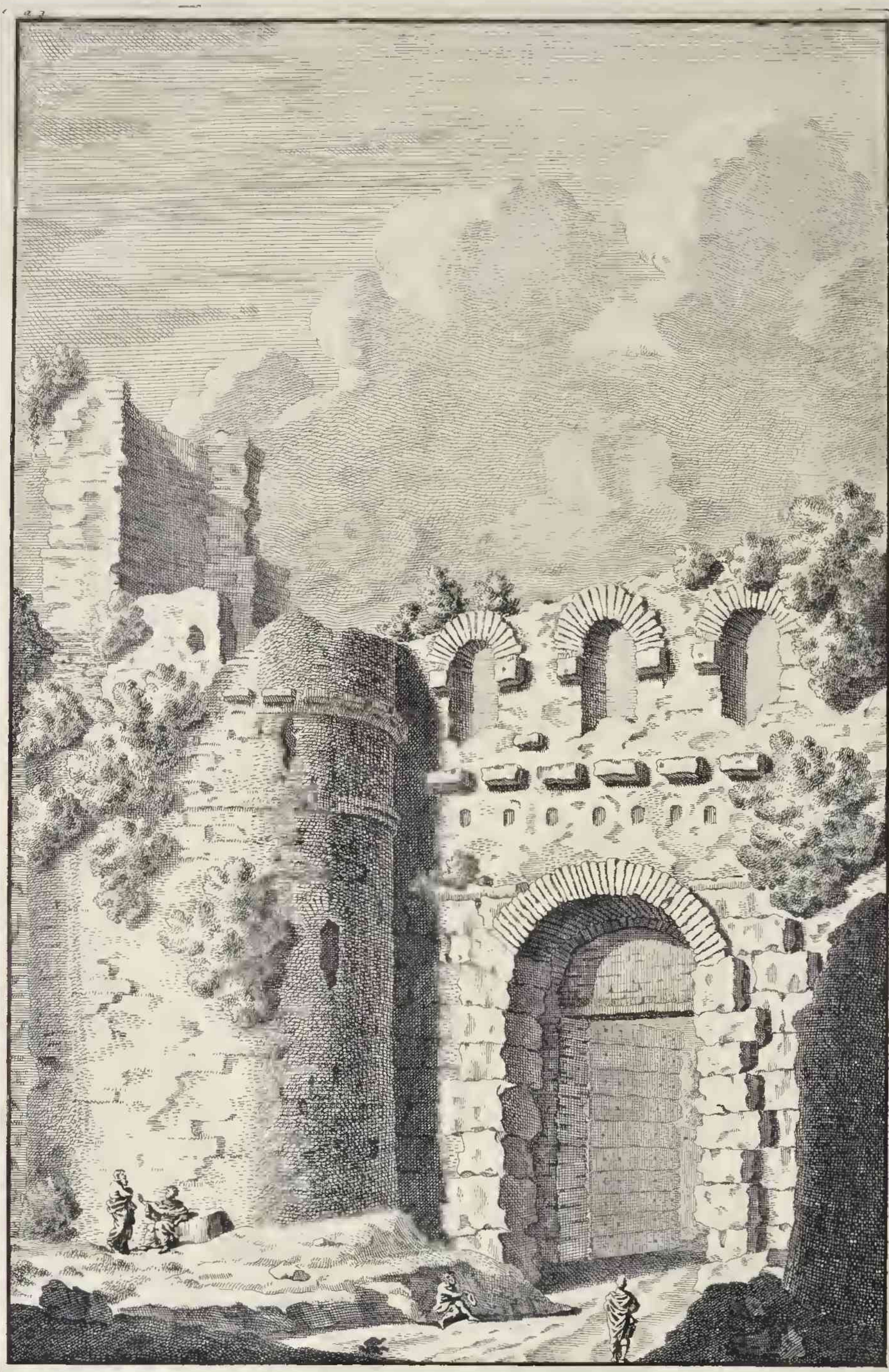
P O R T A

C O L L A T I N A, nunc P I N C I A N A.

Collatina Porta erat proximo loco poſt Flumentanam. De hac Livius (*Lib.* I. *cap.* 37.) ait: *Collatia, & quidquid circa Collatiam agri erat, Sabinis a rege Tarquinio ademptum.* Nominis rationem tradit Feſtus, in voce *Collatia. Collatia oppidum fuit prope Romam, eo quod opes aliarum civitatum ibi fuerint collatae, a qua porta Romae Collatina dicta eſt.* Quin, & noſtra quoque aetate, ex conſuetudine Veterum, *Collatia* dicitur, quidquid agri Romani habetur circa eam portam.

Sunt qui exiſtimant, moenia, in quibus nunc haec eſt porta, Beliſarium exſtruxiſſe; & idcirco portam Flumentanam & hanc noſtram collocant extra Urbem antiquam. Doctiores tamen cenſent, a Beliſario fuiſſe inſtaurata moenia, quae diu ante fuerant poſita, moenibuſque a Collina porta productis, Collatinam aliis fuiſſe additam, aut cum Flumentana eo loco, ubi nunc cernitur, tranſlatam.

Pinciana hoc ferme tempore dici coepit, quod proxima eſſet palatio ſenatoris Pincii. Teſtis Procopius, Beliſarii in bello Gothico comes. (*Bell. Goth. Lib.* I. *cap.* 18.) Neque enim ab eo hoc nomine vocaretur, niſi jam prius moenia eouſque prolata fuiſſent; atque porta iſthaec habuiſſet id nomen, vulgo cognitum.

P O R T A

AGONENSIS, QVIRINALIS, SALARIA, LAVERNALIS, SALVTARIS,

nunc C O L L I N A.

AGonensis nomine appellatam teſtatur Feſtus, in voce *Agonia. Agonia*, inquit, *ſacrificia, quae fiebant in monte. Hinc Romae mons Quirinalis Agonius, & Collina Porta Agonenſis.*

Qvirinalem fuiſſe quoque dictam, his verbis docet, in voce *Quirinalis: Quod ea in collem Quirinalem iretur; ſive quod proxime eam eſſet Quirini ſacellum.* Idem, nimirum, auctor tradit, inundato circo Flaminio, *Agonales ludos*, qui in eo celebrabantur, extra portam fuiſſe peractos. Ludi vero ipſi *Agonales* dicebantur; quia celebrabantur in honorem *Dei Agonii*, qui rebus agendis praeerat, teſte Feſto eodem, in voce *Agonium.* Antiquitus ergo his duobus nominibus hanc portam fuiſſe inſignitam, ſatis conſtat: vel quod iis ludis rex ſacrorum hoſtiam immolare eſſet ſolitus, quam veteres *Agoniam* vocabant: vel quod hi ludi peragerentur in montibus, quos *Agones* vocabant.

Salaria dicebatur quoque priſcis, a via nominis hujus. De hac via loquitur Plinius (*Lib.* XXXI. *cap.* 7.) *Sal apud antiquos magna auctoritate, ſicut apparet ex nomine Salariae viae, quoniam illa ſal in Sabinos portari conſueverat.* Sive, ut Feſtus vult, in voce *Salaria: Quia per eam Sabini ſal a mari deferebant.* In hanc viam incidit Nomentana; & nulla alia, ut conſtat, via commodior eſt euntibus in Sabinos. Teſtis Tacitus (*Hiſt.* III. *cap.* 78.) *Ut tranſverſis itineribus per agrum Sabinum via Salaria Urbem introiret.* Quod ipſum ſatis luculenter patet ex hac inſcriptione, ſeu titulo, inciſo in altero latere pontis Narſetis, quem pontem fuiſſe oſtendit viae Salariae.

IMPERANTE. D. N. PIISSIMO. AC. TRIVMPHALI. SEMPER. IVSTINIANO. PP. AVG. ANN. XXXVIIII
NARSES. VIR. GLORIOSISSIMVS. EX. PRAEPOSITO. SACRI. PALATII. EX. CONS
ATQVE. PATRICIVS. POST. VICTORIAM. GOTHICAM. IPSIS. EORVM. REGIBVS
CELERITATE. MIRABILI. CONFLICTV. PVBLICO. SVPERATIS. ATQVE. PROSTRATIS
LIBERTATE. VRBIS. ROMAE. AC. TOTIVS. ITALIAE. RESTITVTA. PONTEM. VIAE. SALARIAE. VS
QVE. AD. AQVAM. A. NEFANDISSIMO. TOTILA. TYRANNO. DISTRVCTVM. PVRGATO. FLVMINIS. ALVEO
IN. MELIOREM. STATVM. QVAM QVONDAM. FVERAT. RENOVAVIT.

Altera vero haec eſt; literis paulo melioribus.

QVAM. BENE. CVRBATI ◊ DIRECTA. EST. SEMITA. PONTIS ◊
ATQVE. INTERRVPTVM ◊ CONTINVATVR. ITER ◊
CALCAMVS. RAPIDAS ◊ SVBIECTI. GVRGITIS. VNDAS ◊
ET. LIBET. IRATAE ◊ CERNERE. MVRMVR. AQVAE ◊
ITE. IGITVR. FACILES ◊ PER. GAVDIA. VESTRA. QVIRITES ◊
ET. NARSIM. RESONANS ◊ PLAVSVS. VBIQVE. CANAT ◊
QVI. POTVIT. RIGIDAS ◊ GOTHORVM. SVBDERE. MENTES ◊
HIC. DOCVIT. DVRVM ◊ FLVMINA. FERRE. IVGVM. ◊

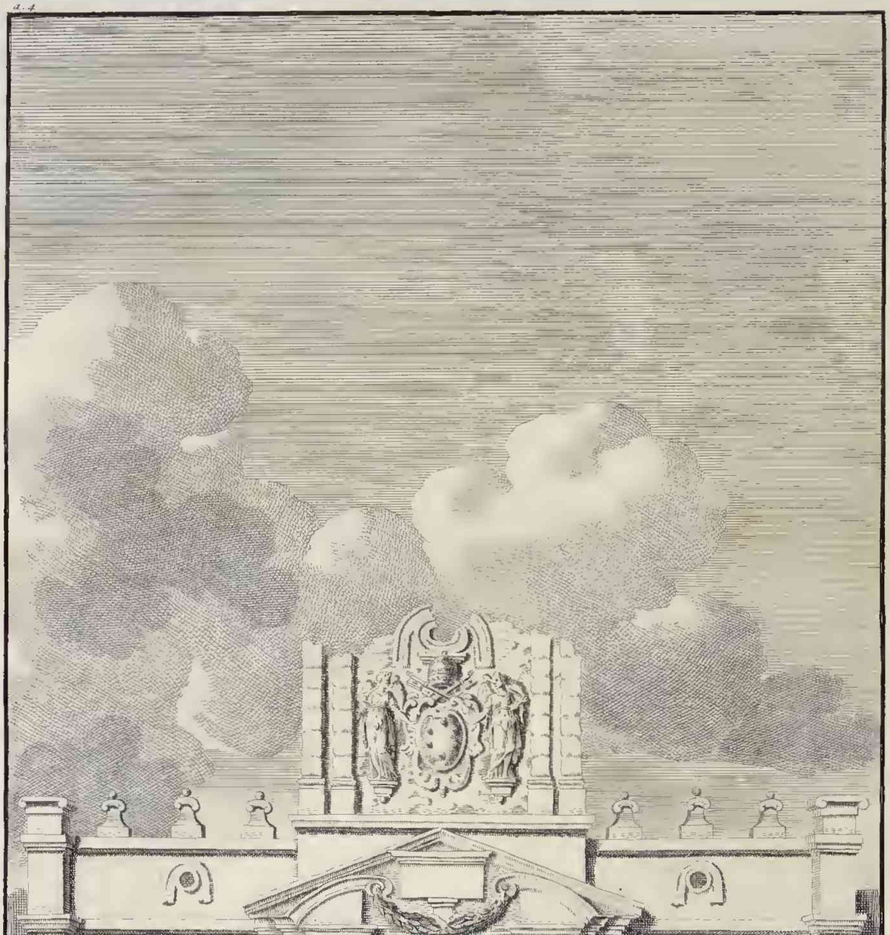
Lavernalis item vocabatur, quod duceret euntes ad ejus Deae templum, in via Salaria.

Salvtaris vero appellabatur, ab aede Salutis, illi proxima.

Collina nunc dicitur, vel a collibus Quirinali & Viminali: vel ab Urbis tribu, quae ab hoc loco denominabatur. Varro (*de LL. lib.* IV. *p.* 16. *Ed. Scal.*) *Partes Urbis tribus dictae, & ab locis Suburana, Eſquilina, Collina, Palatina.*

Tribus extra hanc portam milliaribus, Hannibal caſtra ſua poſuit, juxta amnem Anienem. Livius *Lib.* XXVI. *cap.* 10.

a. 4

P O R T A
VIMINALIS, FIGVLENSIS, CATVLARIA, NOMENTANA, nunc S. A G N E T I S, & P I A.

VIMINALIS PORTA ſequitur Quirinalem, cum monte ejuſdem nominis, in quo ſita eſt, & ab eo dicta. Regum autem tempore, in aggere Tarquinii fuiſſe eam commemorant. Strabo (*Lib.* V. *ubi loquitur de Urbe*) *In aggere*, ait, *medio tertia eſt Porta*, *ejuſdem nominis cum colle Viminali. Viminalem* quoque nuncupatam cenſent, non a monte tantum Viminali, ſed & ab ara Jovis Viminii. Feſtus de illa ita loquitur (in voce *Viminalis.*) *Viminalis & porta*, *& collis appellabantur*, *quod ibi Viminum ſilva fuiſſe videtur*, *ubi eſt & ara in Viminio conſecrata.*

FIGVLENSIS etiam appellabatur, forte a figulis, qui extra illam ſuas habebant officinas.

CATVLARIAM fuiſſe NOMENTANAM, cenſent, inter Doctos, Panvinius & Donatus, moti auctoritate Feſti (in voce *Catularia.*) *Catularia*, inquit, *porta Romae dicta eſt*; *quia non longe ab ea*, *ad placandum Caniculae ſidus*, *frugibus inimicum*, *rufae canes immolabantur*, *ut fruges flaveſcentes ad maturitatem perducerentur.* Huc ſpectat etiam Ovidii teſtimonium (IV. *Faſtorum* ℣. 905. *prope finem.*)

Hac mihi, *Nomento Romam cum luce redirem*,
Obſtitit in media candida pompa via.
Flamen in antiquae lucum Rubiginis ibat,
Exta canis flammis, *exta daturus ovis.*

Paullo infra rationem hujus ſacrificii adſcripſit Poëta (℣. 941.)

Pro cane ſidereo canis hic imponitur arae:
Et, *quare pereat*, *nil niſi nomen habet.*

S. AGNETIS eadem nunc dicitur, ab aede huic Divae ſacra, extra pomoerium.

PIA vocatur hodie etiam, quia Papa Pius IV. veterem clauſit, & aliam, huic proximam, ampliorem exſtruxit in formam auguſtiorem, deque ſuo nomine appellari voluit, hoc in marmore inſculpto titulo,

PIVS. IIII. PONT. MAX.
PORTAM. PIAM.
SVBLATA. NOMENTANA. EXTRVXIT.
VIAM. PIAM.
ÆQVATA. ALTA. SEMITA.
DVXIT.

Pilae ſtriatae prope baſin latae ſunt palmos Romanos quatuor, cum dodrante, operis Dorici. Ipſa porta lapide conſtat Tiburtino, ornamentis ex marmore confectis.

D PORTA

a. 5.

P O R T A
QVERQVETVLANA, nunc CLAVSA.

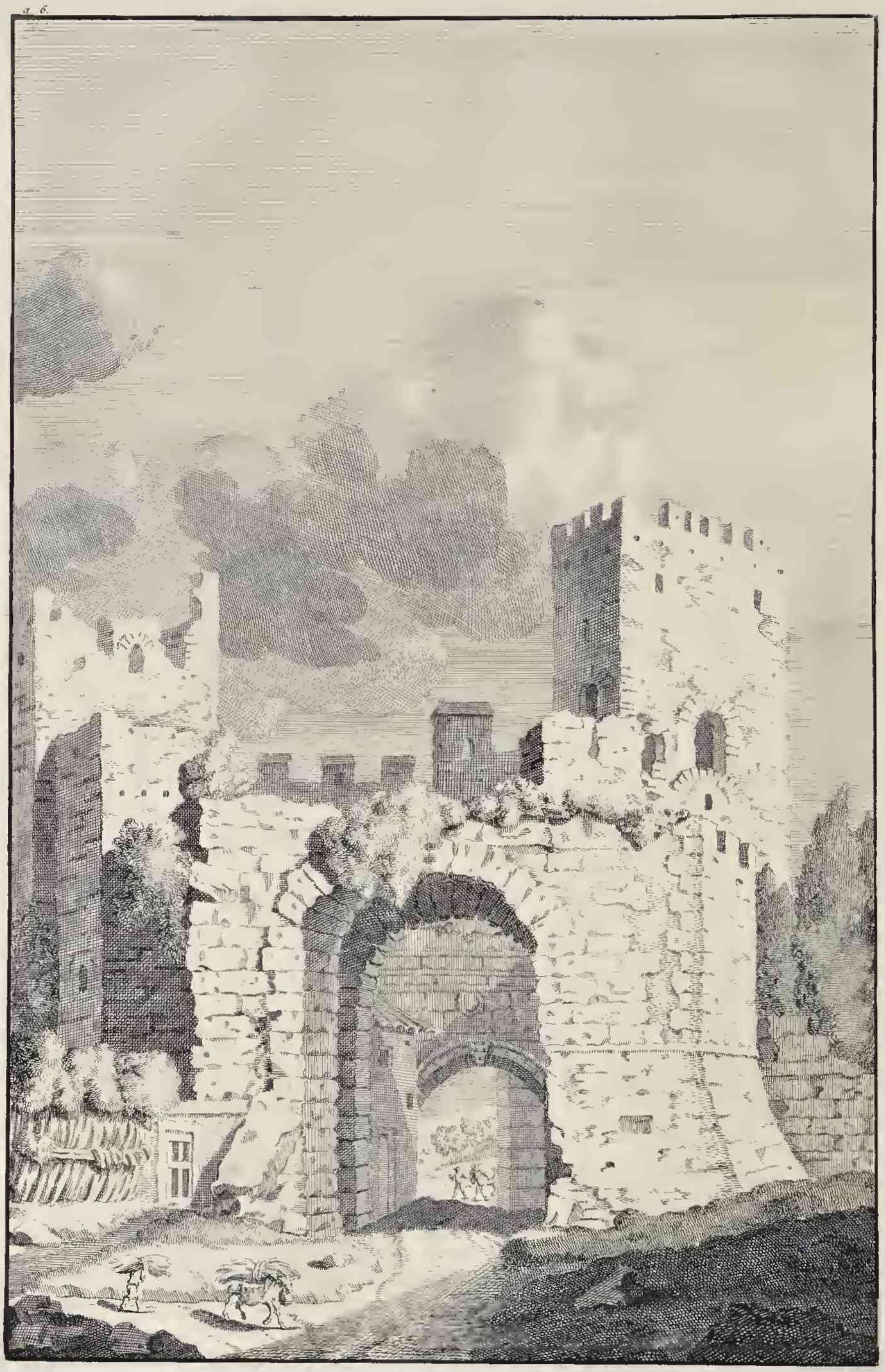
OBſtructa nunc haec eſt porta, quam noſtrae aetatis plerique *Inter-aggeres* nominarunt, omni tamen probabili ratione nominis hujus carentes: ſiquidem longe ab ea poſitus fuit, qui *Tarquinii agger* dicitur. Et quum Urbis ambitus adhuc anguſtior eſſet, in medio ejus aggeris reperiebatur *porta Viminalis.*

Ego autumo, a Plinio *Querquetulanam* dici (*Lib.* XVI. *cap.* 10.) *Silvarum certe diſtinguebatur inſignibus. Fagutali Jovi etiam nunc, ubi lucus Fageus fuit; porta Querquetulana; colle, in quem Vimina petebantur.* Erat igitur Viminum ſilva in colle Viminali, unde & huic colli nomen. Ejus latitudo, relicto ambitu vivarii, perficitur paullo plus ſtadiis tribus: & muri prius extendebantur fere a porta nunc *S. Agnetis* ad hanc *Clauſam*, ſi fundamenta operis ſpectes. Ergo liquet, abſurdum eſſe, ſi quis dixerit, ſpatio tam exiguo portam, nomine *Inter-aggeres*, poſitam fuiſſe inter *Viminalem* & *Querquetulanam*, quarum alteram Strabo, (*Lib.* V. ubi de *Roma*) alteram vero Plinius (*loco citato*) in eodem Viminali fuiſſe ſcribunt.

Nonnulli tamen volunt, *Querquetulanam* in monte Coelio ſtetiſſe, quoniam Tacitus (*Ann.* IV. *cap.* 65.) ſcribit: *Coelium montem Querquetulanum prius vocitatum.* Et Feſtus inquit: *Nymphas Querquetulanas appellatas, praeſidentes querqueto, quod genus ſilvae erat intra portam, quae ab ea dicta ſit Querquetulana.*

Itaque hinc ſatis patere exiſtimo, portam *Querquetulanam* eam eſſe, quae nunc *Clauſa* eſt, prope Caſtrum Praetorium, vel non longe ab eo.

a. 6.

P O R T A

EXQVILINA, METIA, PRAENESTINA, TIBVRTINA, TAVRINA, LIBITINA, nunc S. LAVRENTII.

EXQVILINA ab exquiliis, ubi fuerat condita, dicitur. Teſtis Horatius (V. *Epod. v.* 100.)

Poſt inſepulta membra different lupi,
Et Exquilinae alites.

Nec diſſentit Tacitus, qui (*Lib.* II. *Annal. cap.* 32.) ſcribit: *Sumptum more priſco extra portam Exquilinam de nocentibus ſupplicium.* Porphyrio ad Horatium notat, in regione Aggeris, extra portam Exquilinam, ſolita fuiſſe pauperum corpora vel comburi, vel projici. Projecta fuiſſe dicto loco docet Horatius; combuſta Plautus. (*Caſina. Act.* II. *ſc.* 6. *v.* 2.)

Ch. *Illum aedepol videre ardentem te extra portam Metiam.*
Cl. *Credo ecaſtor velle.*

METIAM aliquando eam fuiſſe dictam hinc liquet.

Iſtis in locis (*R. P. Bernardus Monteſauconius, in Diario ſuo Italico*) vivarium erat, teſte Procopio (*Hiſt. Gothic. Lib.* I. *cap.* 19. *fere in fine.*) ſive receptaculum animalium, ad Urbis moenia, proxime portam Exquilinam, non autem propter caſtra Praetoriana, ut Ligorio viſum, refragante apertiſſime Procopio. Ligorium ſecuti ſunt plerique omnes, qui Romae ichnographiam ediderunt; & quod mirum, nullo alio, quam Procopii teſtimonio, qui tamen diſerte ad portam Exquilinam vivarium locat.

PRAENESTINA etiam dicitur, quia per eam tenditur Praeneſte verſus. Nunc illi nomen eſt *Paleſtrina.*

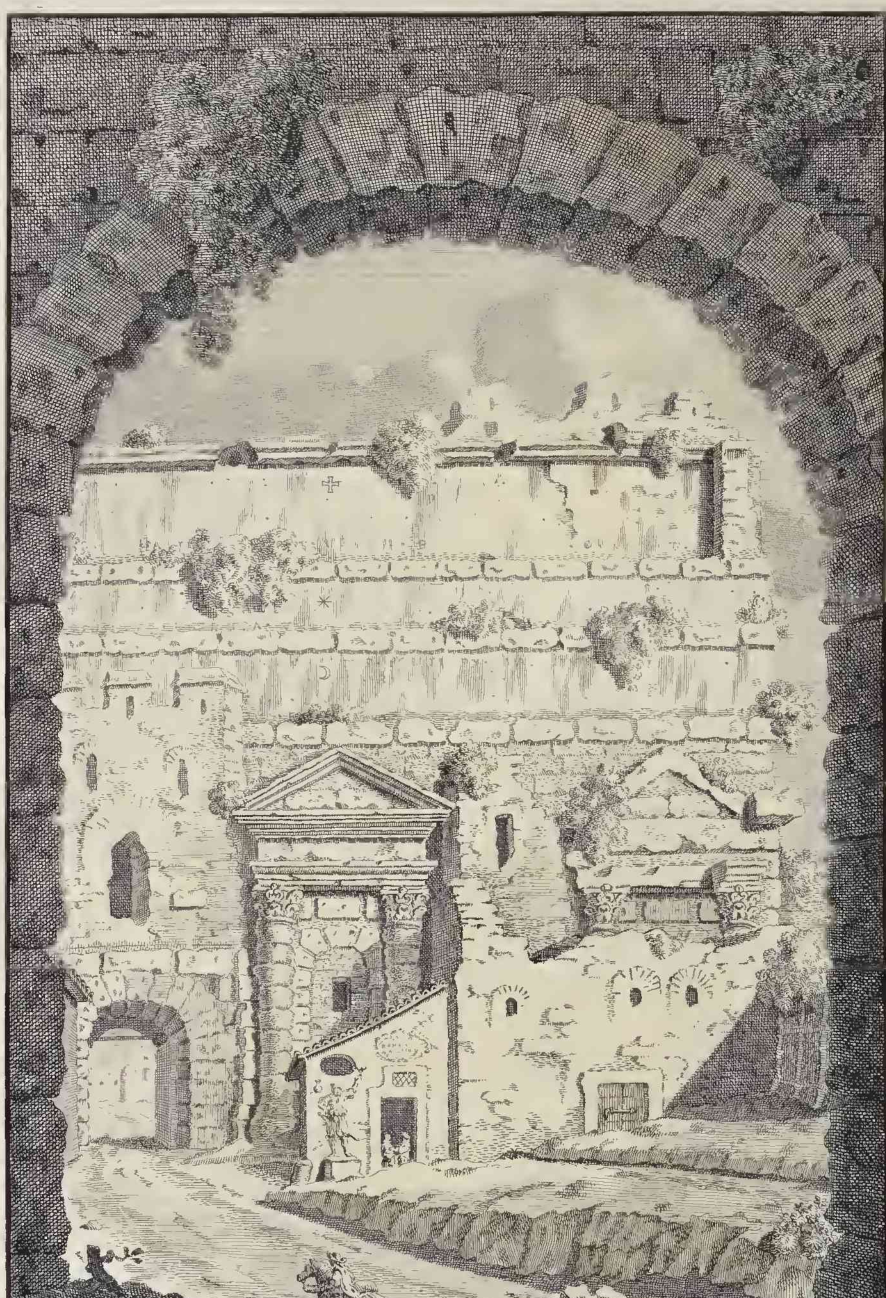
Flaminius Vacca (quondam non ignobilis ſculptor Romanus, qui Romae floruit ſub finem ſeculi XV. cujuſque ſchedas Italicas ſuo Diario inſeruit, Latinoque ſermone edidit Monteſauconius) a porta *S. Laurentii* viam Praeneſtinam ſemper ducit. Et ſane iſthac Praeneſte olim itum fuiſſe, non abſimile vero; quando P. Victor *portam Tiburtinam*, *Gabinam* item nuncupat, a *Gabiis*, qui ad viam Praeneſtinam erant.

TIBVRTINA vocatur, quia per eam iter eſt verſus Tibur.

TAVRINAE nomen accepit, a reperto ibidem loci capite tauri; uti id oſtenditur in coelato tauri capite, quod conſpicitur in fronte interiore ipſius portae.

LIBITINA fuit quoque dicta, quoniam per eam efferrentur cadavera mortuorum, in campum Exquilinum, commune plebis ſepulcrum. Vox autem *Libitinae* & Deam ipſam ſignificat, & opus libitinariorum. In hujus quoque Deae templo vendebantur & locabantur, quae ad ſepulturam ſpectabant.

S. LAVRENTII hodiernum illius nomen eſt. Is quippe martyr uſtus eſt ſuper cratem ferream, impoſitam ardentibus prunis, in *Viminali*, ubi nunc eſt aedes *S. Laurentii*, cognomento in *Paniſperna*, ſublatus eadem nocte a S. Hippolyto, & per Exquilias extra Urbem coemeterio Cyriacae, in agro Verano, ſepultus eſt. Refert autem Anaſtaſius, in S. Silveſtro, fuiſſe hoc in loco exſtructum templum, in honorem S. Laurentii, a Conſtantino. *Eodem*, dicit, *tempore Conſtantinus Auguſtus fecit Baſilicam Beato Laurentio Martyri, via Tiburtina, in agro Verano, ſupra arenarium cryptae, &c.* Nomen vero *Paniſpernae* Monteſauconius probabiliter vitiatum cenſet, ex nomine *Perperna*, cujus inſcriptio iſtic reperta fuit. Hinc enim, corrupto per plebejum uſum vocabulo, *Paniſperna* factum fuit. Eccleſia vero haec eo loco ſtructa fertur, quo S. Laurentius in craticulam conjectus eſt; ajuntque, craticulae partem iſtic aſſervari. Ex actis porro S. Laurentii habemus, ibidem olim fuiſſe thermas Olympiadis.

P O R T A

LABICANA, LAVERNALIS, NAEVIA, RAVDVSCVLANA, nunc M A I O R.

LABICANAM Plinius portam hanc appellatam ſcribit a via, quae per eam ducebat. Verba Plinii ſunt (*Lib.* XXXVI. *cap.* 5.) *Mars eſt etiam nunc ſedens coloſſeus, ejuſdem in templo Bruti Callaici, apud circum eundem, ad Labicanam portam eunti.*

LAVERNALIS dicitur a *Laverna*, Dea furum, quae ſi extra hanc portam habuit aram, fuit etiam eidem Deae lucus extra portam Collinam, illi propinquam, docente Acrone, in Horatium (*Lib.* I. *Epiſt.* XVI.)

NAEVIA vocatur a pleriſque, quae Exquilinae eſt proxima, *quod* ſita eſſet *in nemoribus Naeviis*, ut ait Varro. *Naevius enim loca, ubi ea ſic dicta, coluit. Naevia ſilva dicta juxta Urbem, quod Naevii cujuſdam fuerit*, auctore Feſto, in voce *Naevia.*

RAVDVSCVLA porta, inquit Varro, *quod aerata fuit. Aes raudus dictum, ex eo in veteribus mancupiis ſcriptum, rauduſculo libram ferito.* Hujus portae mentionem quoque facit Valer. Maximus (*Lib.* V. *cap.* 6. *Exemplo* 3.) *Dignam pietatem, quae quod ad ſolidam gloriam attinet, ſeptem regibus praeferatur, cujus teſtandae rei gratia capitis effigies aereae portae, qua exceſſerat, incluſa eſt, dictaque Rauduſculana, quod olim aera raudera dicebantur.*

MAIOR porta nunc appellatur, forte quod aedificata ſit cum ingenti operis magnificentia, unde & *Aquae Claudiae Caſtellum* vocatur. Ejus conditorem Beliſarium fuiſſe crediderim; ille ſiquidem Urbis muros, a Gothis dirutos, reſtituit. Verumtamen alium in locum tranſlatam ab eodem fuiſſe, veriſimile mihi videtur; quod Veteres non ſolerent Aquaeductuum formis, vel Caſtello, portas ſubjicere.

Hunc autem Aquaeductum pertranſibant Aquae triplices, *Aqua Julia*, *Aqua Claudia*, & *Aqua Martia.*

Tres hic viſuntur Inſcriptiones memorabiles.

Prima Inſcriptio haec eſt, quatuor verſuum; ſed diſſentiunt Viri Docti in ea interpretanda & legenda.

✠

TI. CLAVDIVS. DRVSI F. CAISAR. AVGVSTVS. GERMANICVS. PONTIF. MAXIM
TRIBVNICIA. POTESTATE. XII. COS. V. IMPERATOR. XXVII. PATER. PATRIAE
AQVAS. CLAVDIAM. EX. FONTIBVS. QVI. VOCABANTVR. CAERVLEVS. ET. CVRTIVS. A MILLIARIO. XXXXV
ITEM. ANIENEM. NOVAM. A. MILLIARIO. LXII. SVA. IMPENSA. IN. VRBEM. PERDVCENDAS. CVRAVIT

Altera, quae hic legitur, Inſcriptio haec eſt.

✳

IMP. CAESAR. VESPASIANVS. AVGVST. PONTIF. MAX. TRIB. POT. II. IMP. VI. COS. III. DESIG. IIII. P. P
AQVAS. CVRTIAM. ET. CAERVLEAM. PERDVCTAS. A. DIVO. CLAVDIO. ET. POSTEA. INTERMISSAS. DILAPSASQVE
PER. ANNOS. NOVEM. SVA. IMPENSA. VRBI. RESTITVIT

Tertiae Inſcriptionis haec ſunt verba.

Ↄ

IMP. T. CAESAR. DIVI. F. VESPASIANVS. AVGVSTVS. PONTIFEX. MAXIMVS. TRIBVNIC
POTESTATE. X. IMPERATOR. XVII. PATER. PATRIAE. CENSOR. COS. VIII
AQVAS. CVRTIAM. ET. CAERVLEAM. PERDVCTAS. A. DIVO. CLAVDIO. ET. POSTEA
A. DIVO. VESPASIANO. PATRE. SVO. VRBI. RESTITVTAS. CVM. A. CAPITE. AQVARVM. A. SOLO. VETVSTATE. DILAPSAE. ESSENT. NOVA. FORMA. REDVCENDAS. SVA. IMPENSA. CVRAVIT

Conſtitit haec porta tribus portis, conſtructis opere ruſtico, ex Tiburtino Lapide.

a 8.

PORTA
COELIMONTANA, ASINARIA, LATERANA, nunc S. IOANNIS.

COELIMONTANAM ad portam pervenimus, denominatam a Monte, in cujus margine fuit condita. L. Corn. & Q. Minutio Coſs. Fulminis igne tactam fuiſſe docet Livius (*Lib.* XXXV. *cap.* 9.)

ASINARIA dicta fuit, temporibus poſterioribus. Teſtis Procopius (*Lib.* I. *de Bello Gothic. cap.* 12.) *Contigit autem, ut die una, eodemque tempore, & Beliſarius cum Imperatoris exercitu, per portam, quam Aſinariam dicunt* (Neapoli enim veniebat) *Urbem iniret, & per Flaminiam Gothi excederent.* Hanc Anaſtaſius Bibliothecarius, *in vita Silverii Papae*, Lateranenſi Baſilicae proximam fuiſſe affirmat. *Veni*, inquit, *ad portam Aſinariam, juxta Lateranos, & Civitatem tibi trado.* Quamobrem haec Fulvii quoque ſententia eſt, *Aſinariam* dictam fuiſſe hanc portam, quod per eam intrarent *aſinarii*, venientes e Neapolitano regno ad Urbem. Alii collocant portam Aſinariam inter Coelimontanam & Latinam, quae erat ſita ad viam Aſinariam, unde denominabatur. Hac deinde porta obſtructa, Aſinariae nomen tranſlatum fuit in portam Coelimontanam.

Via Campana incipit ab hac porta, cujus meminit Suetonius, & aliquot antiquae Inſcriptiones (*In opere Gruteri pag.* DCXI. *n.* 13.)

HVIC
MONVMENTO. ITER
ADITVS. AMBITVS. DEBETVR
EX. SENTENTIA. EROTIS. AVG. L
IVDICIS. A. VIA. CAMPANA
PVBLICA. &c.

Et alia Inſcriptio Neapoli (*apud Gruterum pag.* CCCLXXIV. *n.* 5.)

M. BASSAEO. M. F
PAL. AXIO
PATR. COL. CVR. R. P
II. VIR. MVNIF. PROC. AVG
VIAE. OST. ET. CAMP. &c.

Via item *Tuſculana* initium cepit, vel ab hac porta, vel non longe ab ea, ex hac eadem via Campana. Hanc Tuſculanam viam una cum Albana inſtauravit M. Meſſala, ſub Auguſto Caeſare. Teſtatur id Tibullus (*Lib.* I. *Eleg.* 7.)

Nec taceam monumenta viae, quae Tuſcula tellus
Candidaque antiquo detinet Alba lare.
Namque opibus congeſta tuis hic glarea dura
Sternitur, hic apta jungitur arte ſilex.

LATERANENSIS quoque dicebatur, quod proxima eſſet Palatio Lateranenſium Familiae. Et viſuntur hic, in toto ambitu moenium reliquo, ſimulacra feneſtrarum veteris Palatii Lateranenſis.

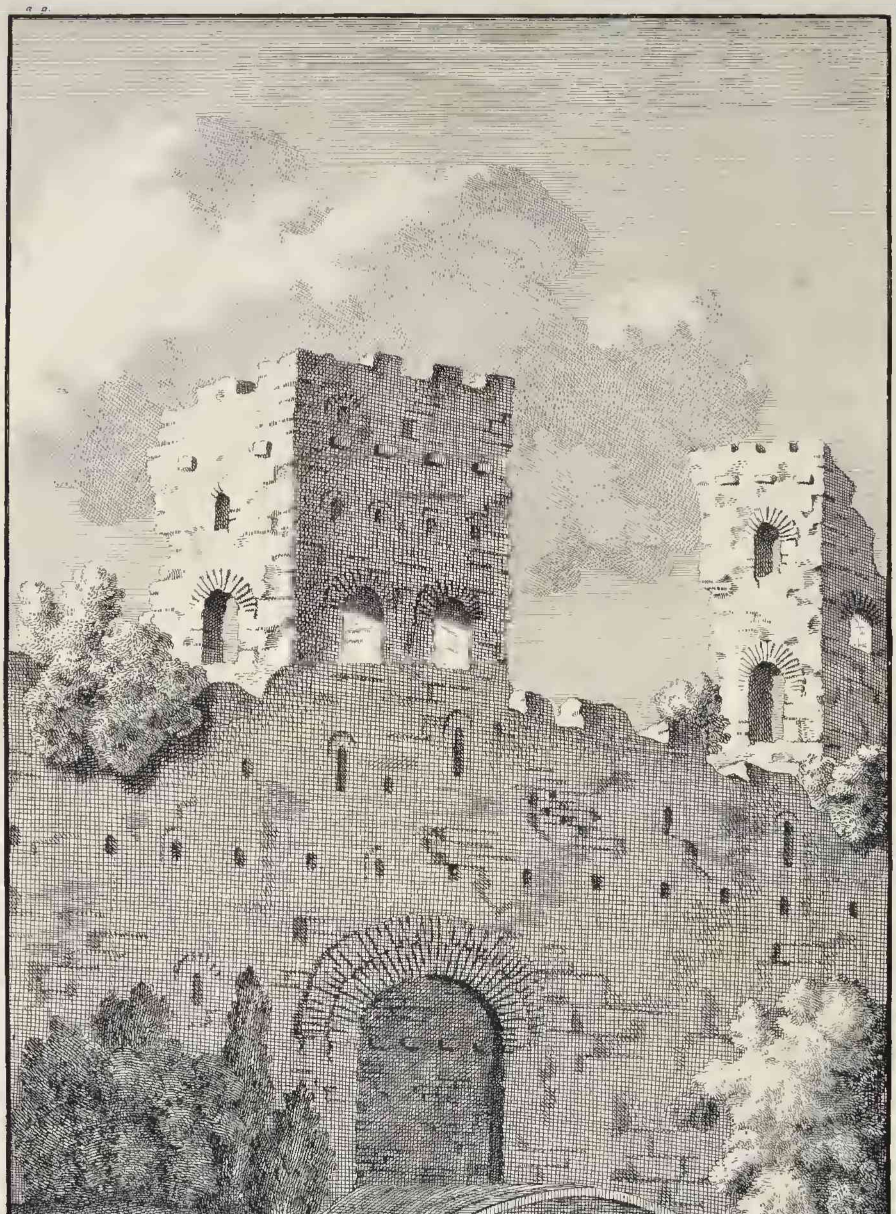
S. IOANNIS LATERANENSIS hodie vocatur, quia adjacet Baſilicae nominis hujus.

Reſtaurata eſt mandato Papae Gregorii XIII. Pontif. Max. prout haec nos docet Inſcriptio.

✠

GREGORIVS. XIII. PONT. MAX.
PVBLICAE. VTILITATI. ET.
VRBIS. ORNAMENTO. VIAM.
CAMPANAM. CONSTRAVIT.
PORTAM. EXTRVXIT.
ANNO. M. D. LXXIIII.
PONT. IIII.

Tota haec porta fabricata eſt e Lapide Tiburtino.

P O R T A

GABIVSA, & METRONIS, vel METRODII.

GABIVSAM hanc portam plerique exiſtimant fuiſſe in angulo murorum, ſub Coeliolo, quae porta nunc clauſa eſt. Nomen traxit exinde, quod iter aperiret in Gabios, cui oppido, jam diu diruto, ſucceſſit hodiernum *Gallicanum.*

Et haec quidem illa clauſa & obturata porta eſt, per quam Aqua Marrana, a Mariano oppido nomen habens, teſte Fabricio (*Deſcr. Urbis Romae. cap.* 15.) Romam ingreditur. Haec autem Marrana eadem eſt, quae vocatur Aqua Crabra, oriturque prope locum Fraſcati dictum, & quum ſubter portam Gabiuſam Romam intravit, Circum Maximum tranſiens, in Tiberim tandem ſe exonerat.

METRONIS eam S. Gregorius (*Lib.* IX. *Epiſt.* 69.) appellat. *Aſcenſis*, inquit, *caballis*, *per Metronis portam exeuntes*, *ut eos in Latinam*, *vel Appiam viam ſequerentur.* Porta obinde haec *Gabiuſa*, & *Clauſa*, creditur fuiſſe eadem, cum *porta Metronis* & *Metrodii*, propter nominis ſimilitudinem, & quia S. Gregorius eam ponit non longe a via Latina & Appia.

p. 10.

P O R T A

VALERIA, FERENTINA, PIACVLARIS,

nunc L A T I N A.

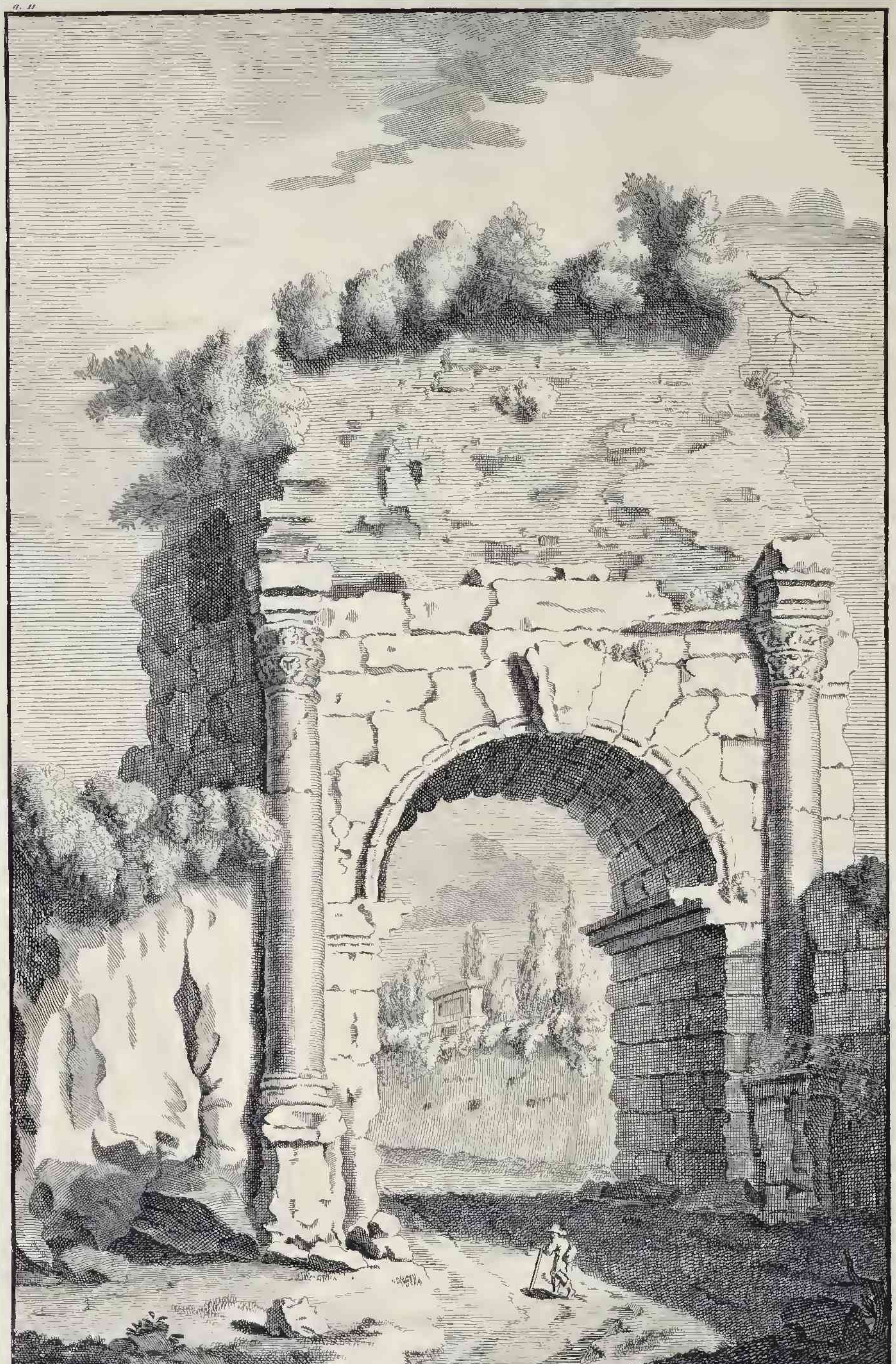
VALERIA PORTA vocatur à Via *Valeria*.

FERENTINA dicitur haec eadem, ab oppido Hernicorum. Etenim Strabo (*Lib.* V.) *in via Latina Ferentium urbem fuiſſe aſſerit.* Dubium igitur non eſt, quin haec porta ſit eadem, quam Plutarchus (*in Romulo, ubi de prodigiis*) *Ferentinam* nominavit. Rationem addit, dicens: *Romulus expiationibus civitates expurgavit, quas adhuc etiam Ferentinam ad portam obſervari tradunt.* Sunt, qui ita dictam volunt, quod per eam iter eſſet proficiſcentibus ad *Ferentinos*, Hernicorum populos. Et fortaſſe a *Ferentino*, Latinorum caſtello, nomen eſt ſortita, quod in ea via fuit. Veritas tamen ſilentio praetereunda non eſt. Denominabantur ſiquidem portae, vel a proximis, vel a maxime celebribus, & frequentioribus locis. Caſtellum vero *Ferentinum* nullius erat nominis, & vix notum, longiuſque Roma aberat, quam *Anagnia*, vel *Compitum*, vel *Roboraria.* Exiſtimo igitur, *Ferentinam* portam, & *S. Joannis*, aut aliam in vicinia, eandem eſſe, dictamque a celebri nemore, aut ſano *Ferentino*, quo communis totius Latii populorum conventus celebrabatur, in eujus aquis Turnus Herdonius eſt ſubmerſus, dolo Tarquinii Superbi. Livius (*Lib.* I. *cap.* 51.) Cluverius autem ſatis certis probat argumentis, fuiſſe hoc Templum, aquaſque illius, prope Antrum Ferratum, & Marinum.

PIACVLARIS quoque dicebatur, auctoribus Plutarcho, *ab expiationibus a Romulo ibi inſtitutis*, ut modo audivimus: & Feſto, in voce *Piacularis*, dicente: *Piacularis porta Romae appellatur, propter aliqua piacula, quae ibidem fiebant; vel, ut ait Cloatius, ex ſacro, quod per aliquem piaculo ſolvitur; aut aliqua piandi propitiandique cauſſa immolatur.*

LATINA porta, ante mille annos, dicebatur, quod exeuntes per eam duceret in Latium. Et manet etiam nunc hoc illi vetus nomen. Primum tamen & antiquiſſimum ignoratur.

a. II

P O R T A

CAPENA, APPIA, CAMOENA, FONTINALIS, MADIDA, nunc S. SEBASTIANI.

CApena porta Latinam proxime ſequitur. Nominis Etymon habet Solinus. *Italum regem ex Sicilia cum Syracuſanis ad Janum veniſſe, ac ejus conſilio auxilioque civitatem juxta Albam condidiſſe, Capenam nomine, & ab ea poſtmodum Capenam portam denominatam.* Servius Grammaticus aliam adfert Etymologiam, qui ſuper hoc Virgilii loco (*Lib.* VII. *AEn.* 697.) *Lucoſque Capenos*, ſcribit: *Unde (hoc eſt a Capenis lucis) & porta Capena, quae juxta Camoenas eſt, nomen accepit.* Cum eo conſentit Aſconius Pedianus, notans; *extra hanc portam lucum, & aedem Camoenarum fuiſſe.* Revera autem varia hujus nominis derivatio adſertur. Aut enim deducitur a Capenatibus populis Latinis, aut a Capenate fluvio, aut a Capena, Urbe prope Albam, ab Italo rege conditam.

Frequens hujus portae fit mentio apud Poëtas, Propertius (*Lib.* IV. *Eleg.* 3. *in fine.*)

Armaque cum tulero portae votiva Capenae.

Juvenalis (*Sat.* III. *v.* 11.)

Subſtitit ad veteres arcus, madidamque Capenam.

Ad quae verba Vetus Scholiaſtes ſcribit: *Madidam ideo, quia ſupra eam aquaeductus eſt, quem nunc appellant Arcum ſtillantem.* Martialis (*Lib.* IV. *Epigr.* 47.)

Capena grandi porta qua pluit gutta.

Appia fuit etiam appellata, a via Appia, eam tranſeunte. Frontinus enim docet fuiſſe eam in via Appia. Verba ejus ſunt (*De Aquaeductibus Lib.* I.) *Appius Cenſor viam Appiam a porta Capena uſque Capuam munivit.*

Camoena fuit etiam a nonnullis vocitata. Teſtantur enim Aſconius Pedianus, Servius, Victor & Sext. Rufus; aedem Camoenarum fuiſſe extra hanc portam, & obinde hoc nomine olim cognitam.

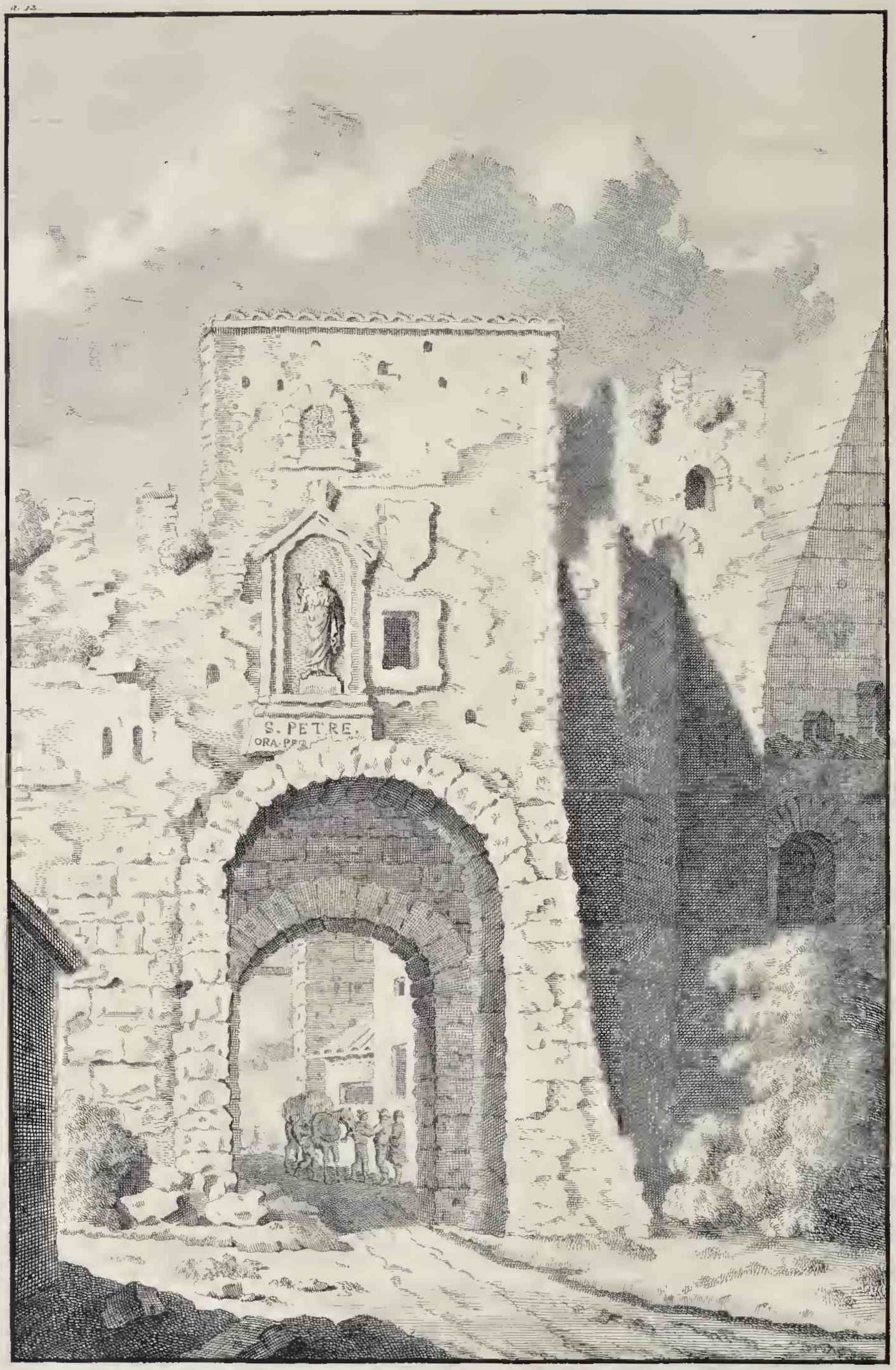
Fontinalis nomen accepit ab ubertate fontium, uti volunt aliqui.

Madidam Juvenalis vocat, quod depreſſo loco eſſet condita, quamvis alii ita denominatam velint, propter Aquaeductum. Priorem ſententiam firmare videtur Cicero, ad Q. Fratrem (*Lib.* III. *Epiſt.* 7.) ſcribens. *Romae & maxime Appia, ad Martis, mira proluvies; Craſſipedis ambulatio ablata, horti, tabernae plurimae, magna vis aquae uſque ad piſcinam publicam.*

S. Sebastiani nomine nunc dicitur, propter Sancti hujus templum, quo per illam iter eſt.

Eſt vero obſervandum, in effigie addita exhiberi partem interiorem hodiernae portae Capenae, quae propter elegantiam aedificii exiſtimatur quaedam pars eſſe reliqua cujuſdam Arcus Trajani: ſiquidem Donatus in Roma ſua (*Lib.* III. *cap.* 13.) ex Victore notat; in hac Urbis regione exſtitiſſe Arcum Trajani, diverſum ab eo, qui in Foro Imperatoris hujus viſitur. Accedit, quod canalis Aquaeductus tranſit per Zophorum portae ipſius, aquas uſque in Thermas Antoninianas devehens, & in montem Aventinum: neque tamen ſoliti erant Romani formis aquaeductuum portas ſubjicere, prout jam diximus in explicatione portae Majoris.

a. 12.

P O R T A

NAVALIS, TRIGEMINA, OSTIENSIS, nunc S. PAVLI.

NAVALIS dicitur, quia in propinquo aderant Romanorum Navalia, Aventinum inter & Tiberim, non autem in regione Tranſtiberina, ut falſo aliis fuit perſuaſum.

TRIGEMINAE portae veteris veſtigia novimus exſtare in vineto ad Tiberim. Fuit haec enim alium in locum ab Imperatore Claudio tranſlata, quum prius non longe abeſſet ab aede S. Mariae Scholae Graecae. Plinius refert, tenues extra hanc ſolitos ſtipem petere (*Lib.* XXXIV. *cap.* 5.) dicens: *Extra portam Trigeminam, unciaria ſtipe collata.* Et Plautus eodem alludit, *in Captivis* (*Act.* I. *Sc.* I. ℣. 22.) ubi ſic loquitur Paraſitus.

Vel extra portam ire Trigeminam ad ſacculum licet :
Quod mihi ne eveniat, nonnullum periculum eſt.

Trigemina fuit denominata, quod ea contra Curatios Trigemini Horatii egreſſi ſint, ut Scriptores quidam antiqui volunt. Sed alii cenſent, quod, tempore Horatiorum, ad Aventinum muri Romani non porrigerentur: quamobrem multo ſit veriſimilius, Horatios porta Trigonia (quae in muro Romuli Aventinum ſpectabat) egreſſos, & propterea poſteros, deceptos ſimilitudine vocabulorum *Trigoniae*, & *Trigeminae*, nomina diſtincta confudiſſe.

OSTIENSIS dicebatur, quod ab hac porta initium caperet via Oſtienſis, non admodum longa, quae duceret Oſtiam. Hoc nomine ejus portae mentionem faciunt Ammianus Marcellinus, Procopius, & alii ejus aetatis Scriptores.

S. PAVLI hodie vocatur a templo, ad quod per illam itur, quodque, a Conſtantino erectum, amplificarunt poſtea Auguſti alii.

a. 13.

P O R T A

N A V A L I S, R I P A E, V I N A R I A,

nunc P O R T V E N S I S.

NAVALIS PORTAE meminit Feſtus, in voce *Navalis*. *Navalis*, inquit, *Porta a vicinia navalium dicta*. Haec autem ante alias Navalibus propior adjacet. Hanc ergo *Navalem* antiquo nomine dictam fuiſſe nullus dubitaverim.

RIPAE porta vocatur etiam hodie, quia condita eſt in ripa Tiberis.

VINARIAE nomine fuit quoque cognita, quod prope eam vina externa, & in primis Campana, ac Tuſca venderentur. Erant autem in ambitu Tranſtiberino tres portae, & inter eas haec *Portuenſis*, quod ad portum Oſtienſem duceret, ubi muri feruntur refecti ab Arcadio & Honorio; aliae duae portae fuerunt *Aurelia*, & *Septimiana*.

PORTVENSIS nunc dicitur, quia per eam iter eſt ad portum Romanum, ſeu Oſtienſem, a Claudio Imperatore exſtructum, & totius quondam Orbis clariſſimum. Secundum Tiberim, prope hanc portam, fuerunt horti Julii Caeſaris.

Legebatur olim ſupra portam Veterem haec ſequens Inſcriptio, quae exſtat apud Gruterum (*pag.* CLXV. *n.* 1.)

S . P . Q . R

IMPP. CAESS. DD. NN. INVICTISSIMIS. PRINCIPIBVS. ARCADIO. ET. HONORIO. VICTORIBVS. AC. TRIVMFATORIBVS. SEMPER. AVGG
OB INSTAVRATOS.VRBI.AETERNAE.MVROS. PORTAS.AC.TVRRES.EGESTIS.INMENSIS.RVDERIBVS.EX.SVGGESTIONE.V.C.ET.INLVSTRIS
MILITIS. ET. MAGISTRI. VTRIVSQVE. MILITIAE. AD. PERPETVITATEM. NOMINIS. EORVM. SIMVLACRA. CONSTITVIT
CVRANTE D. N. M. Q. EORVM

In hujus Inſcriptionis explicatione & lectione non conſentiunt Viri Docti. Vox enim STILICONIS, in Textu Inſcriptionis omiſſa, & penitus propemodum in Lapide eraſa, a quibuſdam Viris doctis additur; qui & Verſus ultimi Lacunam ita ſupplendam cenſent; FL. MACROBIO. LONGINIANO. V. C. PRAEF. VRBIS.

Hanc portam poſtea reſtauravit Papa Innocentius X. ut inſignia illius ſupra eam poſita oſtendunt. Tota eſt ex lapide Tiburtino. Architectus ejus fuit Marcus Antonius de Rubeis.

P O R T A
AVRELIA, IANICVLENSIS, TRAIANI,
nunc S. PANCRATII.

AVRELIA PORTA, ſecunda Janiculi, nomen accepit, vel ab *Aurelio* viro Conſulari; vel ab oppidulo Hetruſcorum prope Oſtiam condito, quod *Forum Aurelii* dicebatur; vel ab *Aurelio Imperatore*; vel a *via Aurelia*, quae per eam exibat per maritimam Tuſciae oram, agros & ſilvas, atque Piſas uſque extendebatur. De hac via Cicero loquitur (*Philip.* XII. *cap.* 9.) *Tres viae ſunt ad Mutinam, a ſupero mari, Flaminia, ab infero Aurelia, media Caſſia.*

In hac Via, uti & in aliis viis, *Flaminia*, *Appia*, *Latina*, etiamnum conſpiciuntur multi loculi, urnae & ſepulchra antiqua, ſed vetuſtate collapſa. Viae hujus mentionem fieri vidi in Inſcriptione marmorea, apud Onuphr. Panvinium, in Deſcript. Urb. Rom. in Graeviani Theſauri *Tom.* III. *pag.* 260.

. . . .
M. F. GAL. PRIMVS. X. VIR. STLI
IVD. TRIB. LEG. VII. GEM. FELICIS
HISPAN. CITERIORIS. Q. VRBANO
AEDILI. CVRVL. PRAETORI. CVRAT
VIAE. AVRELIAE. PRO. COS. LY
CIAE. PAMPHILIAE. COS
POLIMVS. LIB

Sunt & qui cenſent portam hanc nomen ſuum accepiſſe a Tribunali Aurelio, cujus meminit Cicero (*in Piſonem cap.* 5.) *Perſequere connexos his funeribus dies. Pro Aurelio Tribunali, ne connivente quidem te, quod ipſum eſſet ſcelus.* Haec porta & nomen & locum ſuum amiſit, quum Papa Leo IV. pomoerio prolato, Vaticanum montem hortis & Baſilica S. Petri, Palatioque Pontificio ornaret.

IANICVLENSIS nomen habuiſſe eam liquet, quod ſita erat in cacumine ſeu dorſo *Janiculi* montis, a quo & *pons Janiculenſis* denominatur, ſed Aureliae nomen eſt vetuſtius. *Janiculi* vero montis nomen a *Jano* manaſſe fertur, unde in eodem monte *porta Aurelia* hoc nomine fuit cognita, quae ſeculo XIII. etiam *Aurea* dicta fuit, teſte Scriptore Anonymo apud Montefauconium, in Diario.

TRAIANA & *Conſularis* fuit etiam aliquando dicta, ut aliqui volunt; ſed auctoritate carent teſtium, fide dignorum.

S. PANCRATII porta hodie nominatur, a propinquo eidem Templo *S. Pancratii.* Saepe Procopius meminit portae hujus, quam modo *Pancratianam*, modo *S. Pancratii* appellat. (*de Bel. Goth. Lib.* I. *cap.* 15.) *Inter haec*, inquit, *Beſſas, qui Praeneſtinam portam cuſtodiendam acceperat, ad Beliſarium miſit, qui nuntiaret, teneri ab hoſtibus Urbem, per portam aliam ingreſſis, quae ſupra Tiberim eſt, & S. Pancratii dicitur.* Et (*cap.* 18.) *Ad portam vero Pancratianam, quae trans Tiberim eſt, quum hoſtium*

copiae perveniſſent, ob loci difficultatem, nihil per eos geſtum memoria dignum eſt: namque locus acclivis, & ea e regione murus ad invadendum difficilis.

In hac porta Janiculenſi talem Inſcriptionem poſuit Papa Vrbanus VIII.

✠

VRBANVS. VIII. PONT. MAX.
ABSOLVTIS. CIVITATIS. LEONINAE. MONVMENTIS.
ET. MOENIBVS. AC. PROPVGNACVLIS. AD. TYBERIM.
VSQVE. EXCITATIS. IMMINENTEM. VRBI. IANICVLVM.
ET. TRANSTYBERINAM. REGIONEM. CIRCVMDVCENS.
PVBLICAE. SECVRITATI. PROSPEXIT.
ANNO. DOMINI. M. DC. XLIV. PONTIF. XXI.

Marcus Antonius de Rubeis, Architectus, fecit delineationem portae hujus ea forma, qua nunc conſpicitur. Tota conſtructa eſt ex Lapide Tiburtino.

15.

P O R T A
FONTINALIS, SVBTVS-IANVM,
nunc SEPTIMIANA.

FONTINALIS priſco nomine nuncupatur, hoc eſt, *Sacra Deabus Fontium.* Auctor Feſtus, in voce *Fontinalia. Fontinalia, fontium ſacra, unde & Romae Fontinalis porta.* Livius (*Lib.* XXXV. *cap.* 10.) *AEdiles alteram porticum ad portam Fontinalem, ad Martis aram, qua in campos iter eſſet, perduxere.* Per *campos* intelligit *Vaticanos.* Et fiebant ad hanc portam Fontium ſacra, coronatis pueris & fontibus. Arbitrantur aliqui, hanc portam, & *Capenam* eandem eſſe. Sed Livius (*Lib.* XXXIII. *cap.* 11.) eas diverſas eſſe oſtendit, & de *Capena* quidem loquitur; de *Fontinali* vero loco citato. *Fontinalis* meminit vetus hoc Epigramma, quod legitur in Onuphrii Panvinii Deſcript. Urb. Romae, in Theſauri Graeviani *Tom.* III. *pag.* 258.

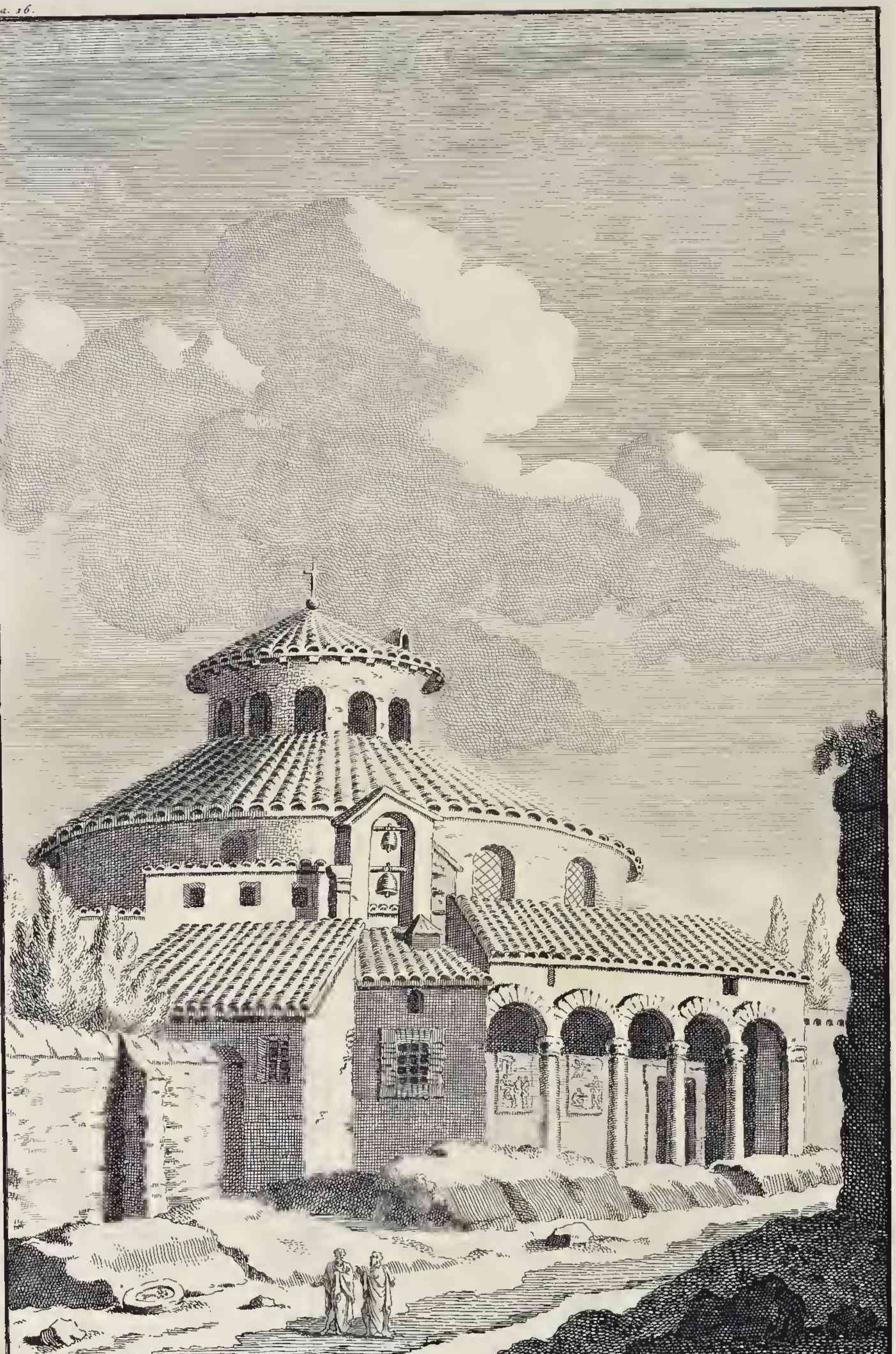
DIS. MANIBVS
A. . A P I D I
M A I I O R I S
T A B E L L A R I
A. P O R T A
F O N T I N A L I

SVBTVS-IANVM Blondus interpretatur vocem *Settignana*, quo nomine haec porta quoque dicitur; ab eodem etiam exiſtimatur eſſe *Vetus Fontinalis*, ob aquarum ſcaturientium antiquiſſimos ductus ac ſiphones, ipſius illic tempore repertos.

SEPTIMIANA vero dicenda fuerat, ut liquet e Spartiano (*in Septimio Severo. cap.* 19.) *Opera ejus*, inquit, *publica exſtant Septizonium, & thermae Septimianae, in Tranſtiberina regione ad portam ſui nominis.* Etenim hic Imperator eam de ſuo nomine dici voluit, teſte eodem Spartiano, ubi refert; eum exſtruxiſſe thermas in Janiculo, ad portam ſui nominis. Erat ibi quoque *Janus Septimianus* cum ara, quae non parvum ſunt hujus rei argumentum. Et affirmant aliqui, in Faſtigio Frontis portae hujus, Septimii Imperatoris nomen fuiſſe inſculptum. Eſt haec tertia porta Janiculi, in ordine omnium ultima. Porta haec ſequentem Inſcriptionem habet.

A L E X A N D E R. VI.
P O N T. M A X I M V S.
OB. VTILITATEM. PVBLICAM.
C V R I A E. S. P. Q. R.
A. FVNDAMENTIS. RESTITVIT.

a. 16.

T E M P L V M
F A V N I, ſive C L A V D I I,
nunc S. S T E P H A N I R O T V N D V M.

TEmplvm hoc exſtat, in montis Coelii dorſo medio. Forma ejus circularis eſt. Olim creditur *Fauno* dicatum fuiſſe, nunc *Divo Stephano* ſacrum habetur.

Faunus dicitur ἀπὸ τῆς φωνῆς, quod futura praediceret voce, non ſignis. Et hunc quidem Deum, ex peregrinis, aliquando ſolum Romani coluere. Victor *de orig. gent. Rom. cap.* 4.

Clavdii Templum hoc etiam fuiſſe fertur. Intelligitur autem *Caeſar Claudius*; teſte Sexto Rufo. Quamprimum enim Nero Imperium fuerat adeptus, Claudium retulit in Divos, decrevitque ei Templum & Flaminem Claudianum. Docet id Tacitus (*in fin. Lib.* XII. *cap.* 69.) *Coeleſtes*, ait, *honores Claudio decernuntur.* Suetonius (*Neron. cap.* 9.) *Orſus hinc a pietatis oſtentatione, Claudium apparatiſſimo funere elatum laudavit, conſecravitque.* Scribit itaque Dion (*in Claudio Lib.* LX.) *L. Julium Gallionem, fratrem Senecae, dixiſſe, Claudium unco in coelum tractum fuiſſe, quia fuerat necatus. Et Nero ipſe dicebat, boletos cibum Deorum eſſe, quod Claudius boleto, veneno infecto, in numerum Deorum relatus fuiſſet. Agrippina ergo illi templum facere coepit, ſed Nero diruit, poſtea Veſpaſianus inſtauravit.* Suetonius (*in Veſpaſiano cap.* 9.) *Fecit Templum D. Claudii in Coelio monte, coeptum quidem ab Agrippina, ſed a Nerone prope funditus deſtructum.*

Sphaericum erat, & in orbem ornatus gratia habebat columnas, aequaliter diſpoſitas. Ordo autem columnarum triplex fuiſſe creditur. Hortus adjunctus extremi ordinis tantum monſtrat reliquias. Fuit ergo triplici ambitu, & porticibus ſplendidiſſimum, atque quoad ſtructuram unum ex elegantiſſimis, antiquitate ex vetuſtiſſimis, ſpatio ex ampliſſimis.

Nardinus cum Donato ejus eſt ſententiae, ut neget tam elegans & arte ſumma conſtructum templum convenire Fauno, agreſti & ſilveſtri Deo. Sed haec ſententia facile corruit. Faunus enim unus fuit ex primis Italiae Regibus: quamquam & alii exiſtimant, templum hocce *Bacchi* fuiſſe, quoniam Rufus & Victor illius templum in monte Coelio collocant. Nardinus vero cum Donato cenſent, Victorem & Rufum recte tradidiſſe; fuiſſe hoc templum *Claudii*, non *Fauni*; quod & Suetonius voluiſſe putatur, in locis jam ſupra commemoratis. Blondus certe ſua aetate hanc Eccleſiam deſcribit, ceu unam ex pulcherrimis totius Urbis, teſtaturque obductam & veſtitam fuiſſe cruſtis marmoreis, & undequaque opere Muſivo ornatiſſimam.

Simplicius I. Pont. Max. hoc templum reaedificavit, An. Chriſt. CCCCLXVII. dedicavitque illud *S. Stephano*, Martyrum Principi, teſte Platina, in ejus vita.

T E M P L V M
V E N E R I S & C V P I D I N I S.

TEmplvm Veneris & Cvpidinis haud procul a porta Naevia fuiſſe, tradunt Auctores. Antiquarii autem Veneris & Cupidinis templum ſtetiſſe exiſtimant, ad dextram Baſilicae Seſſorianae, ubi etiam nunc oſtenduntur ingentia veteris aedificii rudera.

Templum profecto Veneris & Cupidinis, & Baſilica Seſſoriana pro aedificio uno & eodem haberi nequeunt. Templum enim Sanctae Crucis in Hieroſolymis a Conſtantino Magno ſuperſtructum eſt fundamentis Baſilicae Seſſorianae. Ruinae vero Templi Veneris & Cupidinis aliquanto ſpatio inde abſunt, quod egomet praeſens obſervavi, vidique.

Notandus eſt Ovidii locus (*e Lib.* I. *Art. Amat.* ℣. *69.*) peſſime a Fulvio adductus;

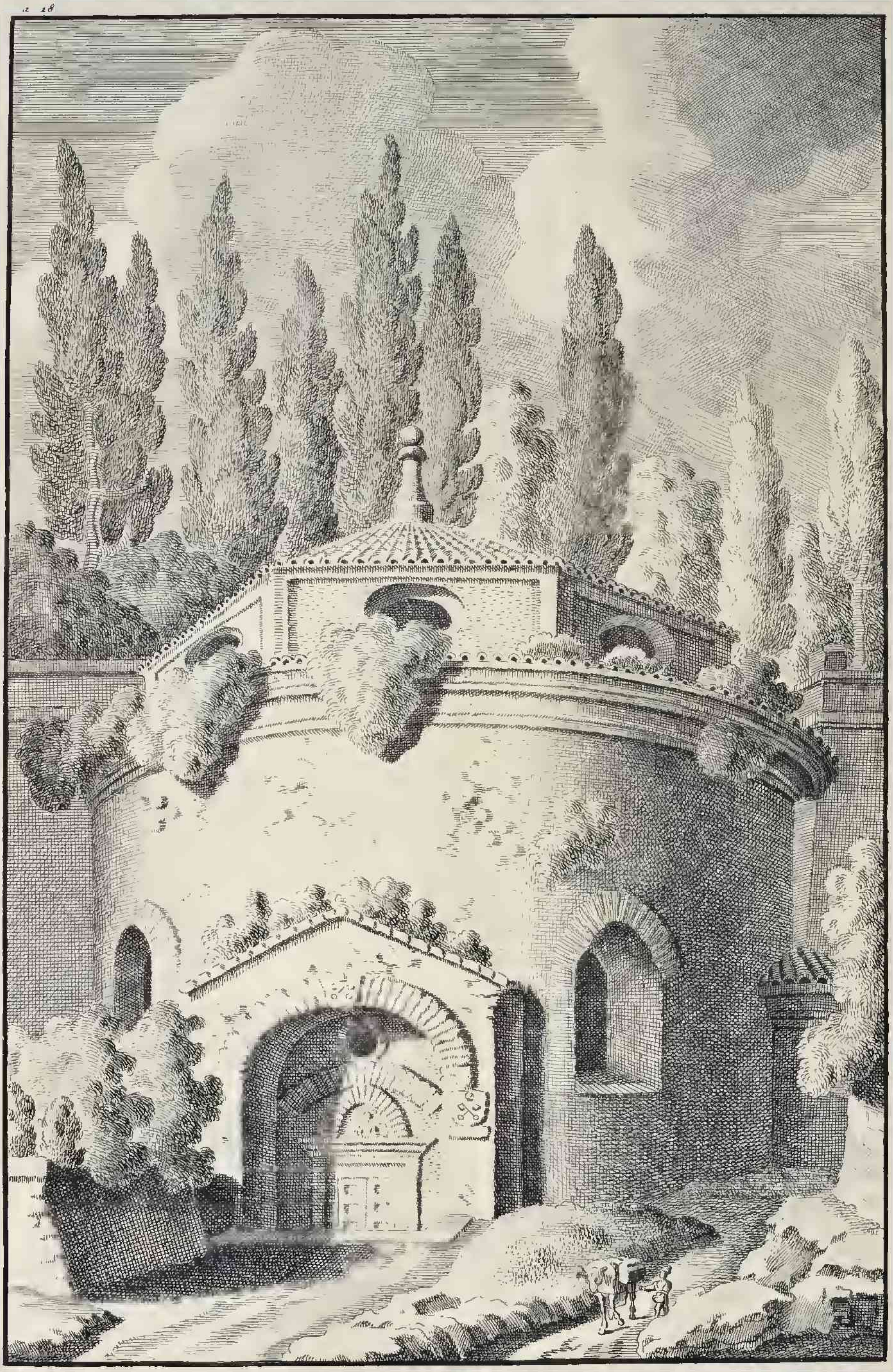
Aut ubi muneribus nati ſua munera mater
Addidit, externo marmore dives opus.

Nam nulla hic eſt deſignatio ſitus Templi cujuſdam; & Poëta intelligi poteſt de alio quovis aedificio; & quae praecedunt apud Poëtam ℣. 67. multo id probant clarius.

Tu modo Pompeja lentus ſpatiare ſub umbra,
Cum ſol Herculei terga Leonis adit.

Donatus etiam (*Lib.* III. *cap.* 17. *ſub finem*) hunc Ovidii locum interpretatur de Porticu Octaviae, vicina Theatro Marcelli, cujus illa mater erat.

.2 18

TEMPLVM

ROMVLI, ad radices MONTIS PALATINI, nunc S. THEODORI.

ROMVLI TEMPLVM ſtetit quondam ad montis Palatini radices, in lateris ejus medio, quod eſt verſus Capitolium, ubi nunc eſt aedes ſacra Divo Theodoro. Dionyſius id intellexit, dicens (*Lib.* I. *cap.* 50.) in narratione hiſtoriae hujus, (*pag. mihi* 65.) *Antrum viſitur, Palatinis conjunctum aedificiis, ſecundum viam, quae in Circum fert. Et in propinquo eſt area, caſum hunc, aere antiqui operis expreſſum ſervans, lupam videlicet duobus pueris ubera praebentem.* Oſtenditur hodieque haec Lupa cum pueris in Capitolio. Montefauconius etiam teſtatur, ſigna Fulminis, quo ictam hanc Lupam narrat Cicero (III. *Cat. cap.* 8.) etiam nunc in ea conſpici, quam Flaminius Vacca inventam narrat in Foro Romano.

Templum hoc vetus eſt, & ſphaericum, habetque in faſtigio feneſtram rotundam, quo per medium tecti intrat lumen; & in fundo impluvium, quo excipiuntur imbres; eſtque ſitum in Velabro, ſub Palatino monte.

Prope hoc Templum erat Spelunca, in qua de capro luebatur, unde locus nomen traxit, & *Lupercal* dictus eſt. Servius (*ad illud Virgilii, AEn.* VIII. *v.* 343.)

— gelida monſtrat ſub rupe Lupercal.

Alii hoc nomen inde deducunt, quod illic Lupa infantes nutriverit. *Lupercalium* vero morem originem traxiſſe ab Urbis Conditoribus quidam volunt. Sed variant opiniones, uti de vocis etymologia, ita & de loco. Ait enim Servius (*ad illa verba Virgilii, AEn.* VIII. *v.* 907. *Rumore ſecundo &c.*) in Circo fuiſſe. *Tiberis Rumon dictus eſt, unde Ficus Ruminalis, ad quam ejecti ſunt Romulus & Remus; quae fuit, ubi nunc Lupercal in Circo.* (Nardinus emendat *Comitio*) *hac enim labebatur Tiberis, antequam Vertumnus factis ſacrificiis averteretur.*

Montefauconius vult, Lupercal ſpelaeum fuiſſe, ad radices Palatini, ita dictum a lupa, Remi & Romuli nutrice, ab Evandro olim conſecratum *Pani Lycaeo*, quaſi dicas *Lupali:* & non procul inde fuiſſe Ficum Ruminalem, ad quam ejecti ſunt Remus & Romulus infantes. Haec autem prope Forum, ex latere Palatini, erant.

Ficum hanc ipſam alii dictam volunt a *ruma*, id eſt, mamma. Et ita Plinius (*Lib.* XV. *cap.* 18.) *Quae nutrix Romuli & Remi appellata, quoniam ſub ea inventa eſt lupa, infantibus praebens rumam* (*ita vocabant mammam*) *miraculo* &c. Item Livius (*Lib.* X. *cap.* 23.) *Eodem anno Cn. & Q. Ogulnii AEdiles Curules* &c. *& ad Ficum Ruminalem ſimulacra infantium Conditorum Urbis ſub uberibus lupae poſuerunt.* Fuiſſe haec ex aere, indicat Plinius (*dicto loco.*) *Miraculo ex aere juxta dicato.*

Luperca Dea nomen accepit ſuum ab hac Lupa, juxta Arnobium adverſus Gentes (*Lib.* IV. *ſub initium.*) *Quod abjectis infantibus pepercit lupa, non mitis, Luperca*, inquit, *Dea eſt, auctore appellata Varrone.* Atque in laudem Deae hujus inſtituti leguntur *Ludi Lupercales.*

Servius eodem in loco *Lupercal*, & *Ficum Ruminalem* vult fuiſſe. At vero *Lupercal* fuit, ubi nunc *D. Theodori* eſt *aedes*, quae olim fuit, ut diximus, *Templum Romuli. Ficus* vero *Ruminalis* in Comitio. Docet hoc Tacitus (*Annal. Lib.* XIII. *cap.* 58.) *Eo*, inquit, *anno, quo certatum eſt inter Hermunduros & Cattos, ruminalem arborem in comitio, quae ſupra octingentos & quadraginta annos Romuli Remique infantiam texerat, mortuis ramalibus, & areſcente trunco diminutam, prodigii loco habitum: donec in novos foetus revireſceret.* At vero, ſi pueri in proxima alluvie ſunt expoſiti, ubi Ficus erat Ruminalis, ſecundum Tacitum, neceſſe erit dicere: Fluvium hunc Forum Romanum ea tempeſtate alluiſſe, expoſitoſque pueros fuiſſe in alluvie proxima. Mihi

S tamen,

tamen, qui haec loca oculis luſtravi meis, magis probatur, expoſitos fuiſſe infantes apud Lupercal, nutritos vero ad arborem. Neque tamen fuit *Lupercal*, ubi ſtetit *illa arbor.* Plutarchus hoc innuit (*in Romulo.*) *Locum*, ait, *Germalum vocant*, *ſed pridem Germano nomen fuerat*, *quod germanos fratres vocamus; nec porro longius Ficus Ruminalis. Scaphae*, ſeu ciſtae, cuidam impoſitos Romulum & Remum Fauſtulus commiſit Tiberi, avehendos quo eos ferret vis aquae fluentis. Servata fuit haec ciſta multis poſt ſeculis, & adhuc aevo Plutarchi, ut ipſe ſcribit (*in Romulo.*)

Sunt & qui arbitrantur; *Ruminalem Ficum* a Romulo nomen accepiſſe, quaſi *Romularem.* Sed alii nominis etymon deducunt a lacte, infantibus praebito; quia pars gutturis *ruma* dicitur. Feſtus vero (*in voce Ruminalis*) ita vult denominatam, quod mamma *rumis* appellaretur.

Adrianus I. hoc Templum reſtauravit, ſuper ruderum antiquorum monumenta, an. Chr. ƆCCLXXIV. ſacrumque voluit eſſe D. Theodoro. Hujus opus reficiendum poſtea curavit Papa Nicolaus V. An. CIƆCCCCL.

Leguntur autem Romanae mulieres antiquitus huc tuliſſe male ſe habentes & infirmos infantes ſuos, exiſtimantes; quod Romulo ac Remo hic locus fuiſſet felix & ſecundus, eundem ſaluti fore ſuis quoque parvulis. Manſit haec ſuperſtitio ad Chriſtianorum uſque tempora. Malo igitur huic proſpicere cupientes Papae, dedicarunt hoc Templum *S. Theodoro*, martyri Graecorum, qui dicitur vulgo *S. Toto*, ferturque Patronus eſſe infantium infirmorum & aegrotorum, qui & hodieque illius tutelae commendantur.

Nihil denique in hoc Templo animadverſione dignum, hoc quidem tempore noſtro, oſtenditur.

TEM-

T E M P L V M
ROMVLI, & REMI, in FORO ROMANO,
nunc SS. C O S M A E & D A M I A N I.

TEMPLVM hoc conditum eſt in via Sacra, prope turrim, quae *Comitum* dicitur. Parte ſua poſteriore formam habet quadratam, anteriore ſphaericam, in ſummitate vero tecti unicam duntaxat feneſtram, apertam, & luce ſua totum aedificium colluſtrantem; in pavimento item foſſulam, ad excipiendum imbres ac pluvias, haud ſecus ac Pantheon.

Fuit hoc Templum Romuli ac Remi, quod Livius fuiſſe ſcribit prope Forum (*Lib. X. cap.* 46.) *AEdem Quirini, quam in ipſa dimicatione votam apud neminem veterem auctorem invenio, ab Dictatore patre votam, Filius Conſul* (Papirius) *dedicavit, exornavitque hoſtium ſpoliis, quorum tanta multitudo fuit, ut non templum tantum, forumque his ornaretur, ſed ſociis etiam, coloniſque finitimis, ad templorum, locorumque publicorum ornatum, dividerentur.*

Dedicatum fuit a Carvilio Cos. (ut volunt alii) victis Samnitibus, & ex eorum ſpoliis exornatum. Erat hoc templum olim conſtructum ex quadratis lapidibus Tiburtinis; ſed eorum magnam partem, ex hujus templi muris acceptam, avexerunt RR. Patres Societatis Jeſu, ad aedificandam S. Ignatio, conditori ſui Ordinis, aedem ſacram.

Sunt, qui exiſtimant, fuiſſe hoc templum Caſtori & Polluci ſacrum, ſed errore non obſcuro. Nam Suetonius & Ovidius ſcribunt, aedem Divorum iſtorum fuiſſe in Foro, ad Lacum Juturnae, proximumque huic loco Templum Julii Caeſaris.

Papa Felix IV. An. Chriſt. Ɔxxx ſacrum eſſe juſſit hoc templum S. Coſmae & S. Damiano. Hujus Papae Epitaphium in hoc Templo oſtenditur.

HIC. REQVIESCIT. S. FELIX. PAPA. ET. MARTYR.
QVI. DAMNAVIT. CONSTANTIVM. HAERETICVM.

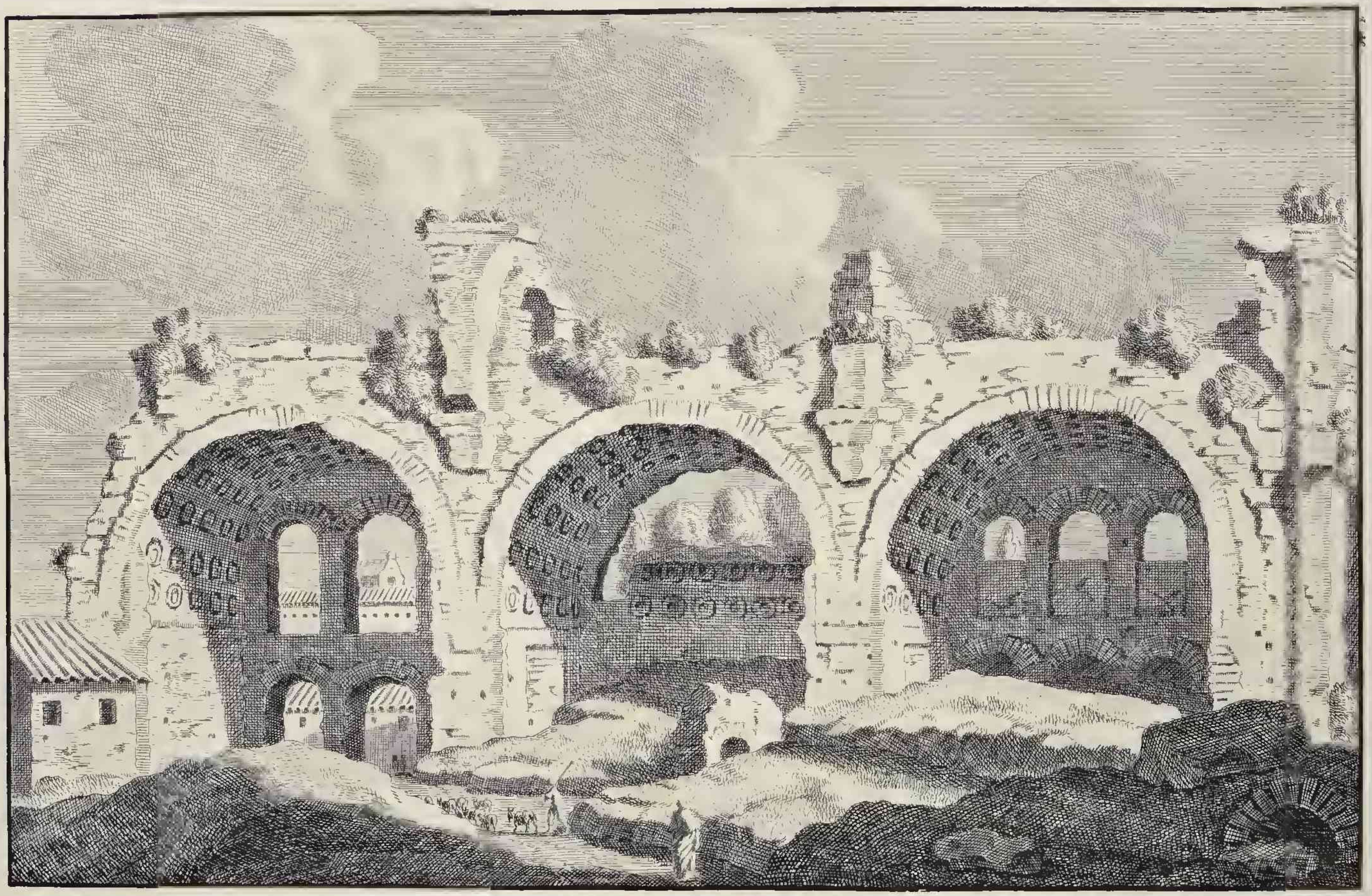
Urbanus VIII. Papa, An. CIƆ IƆCXXXIII. per architectum Ariguzzi, rudera Templi hujus terris obruta erui, novoque aedificio ſuperimpoſito inſtaurari juſſit, ornamentiſque multis tam intrinſecus, quam extrinſecus illud decoravit, uti ſequens demonſtrat titulus.

VRBANVS. VIII. PONT. MAX. TEMPLVM. GEMINIS.
VRBIS. CONDITORIBVS. SVPERSTITIOSE. DICATVM.
A. FELICE. IIII. S. S. COSMAE. ET. DAMIANO. FRATRIBVS.
PIE. CONSECRATVM. VETVSTATE. LABEFACTATVM.
DEIECTIS. LATERIBVS. PARIETIBVS. TOTIVS. BASI-
LICAE. A. SE. EXAEDIFICATAE. EXCITATIS. FORNICE.
MEDIO. INTER. INFERIOREM. ET. HANC. EXTRVCTO.
NOVO. IMPOSITO. LAQVEARI. AREA. DENIQVE.
COMPLANATA. IN. SPLENDIDIOREM. FORMAM. REDEGIT.
ANNO. SAL. M. DC. XXXIII.

Flaminius Vacca refert quoque, vidiſſe ſe, ab operis, terram effodientibus, erutam tabulam marmoream, in qua ſculpta erat Urbis Romanae Ichnographia ſimul & Scenographia. Hanc hodie amiſſam, ſed prius Fulvius Urſinus in ſchedis deſcriptam, in ſua ſervavit bibliotheca, quae Vaticanae acceſſit. Exinde has tabulas depromptas commentario illuſtravit erudito Petrus Bellorius, uti videre eſt in Tom. IV. Graeviani Theſauri Antiquitatum Romanarum.

In lateribus Templi hujus fuit olim conſpicua haec imago Urbis Romae, opere anaglypho, cujus adhuc reliquiae quaedam conſpiciuntur, in Palatio Ducis Parmenſis, quas docto etiam Commentario illuſtravit Raphaël Fabrettus.

Duo fruſta columnarum ex Templo vetere paganorum ſuperſtitum ordinis ſunt Corinthii cum diametro palmorum fere quatuor.

T E M P L V M

P A C I S.

PACIS ARAM primus erexit Auguſtus, quam Agrippa poſt eum auxit. Ovidius (I. *Faſt. v.* 709.)

Ipſum nos carmen deduxit Pacis ad Aram,
Haec erit a menſis fine ſecunda dies.

Templum hocce Veſpaſianus perfecit. Joſephus (*Lib.* VII. *de Bello Judaico, cap.* 24. *in fine*) *Poſt triumphos Veſpaſianus Pacis Templum aedificare decrevit; itaque mira celeritate, & quae hominum cogitationem ſuperat, effectum eſt.* Suetonius (*in Veſpaſiano, cap.* 9.) *Fecit & nova opera, Templum Pacis, Foro proximum.* De eo Herodianus (*Lib.* I. *cap.* 14.) *Quod unum*, inquit, *opus cunctorum tota Urbe maximum fuit, atque pulcherrimum.*

Longitudo ejus erat pedum CCC. latitudo CC. Fornix ornata erat aere deaurato.

Veſpaſianus hoc *Templum Pacis* poſuerat, ceu monumentum felicitatis domus ſuae, pace parta; ut indicat Inſcriptio Baſis cujuſdam in aedibus Farneſianis, quam allegat Joſ. Caſtalio, in Deſcript. Templi Pacis, in Theſ. Graev. (*Tom.* IV. *pag.* 1850.)

P A C I. A E T E R N A E
D O M V S
I M P. V E S P A S I A N I
C A E S A R I S. A V G
L I B E R O R V M Q. E I V S
S A C R V M

Nili ſtatua ingens in hoc Templo cernebatur, de qua Plinius (*Lib.* XXXVI. *cap.* 7. *ubi de marmorum generibus*) *Invenit eadem AEgyptus, quem vocant Baſalten, ferrei coloris atque duritiae. Unde & nomen ei dedit. Numquam hic major repertus eſt, quam in Templo Pacis, ab Imperatore Veſpaſiano Auguſto dicatus: argumento Nili, ſexdecim liberis circa ludentibus, per quos totidem cubiti, ſummi incrementi augentis ſe amnis, intelliguntur.*

Ganymedis ſtatuam fuiſſe quoque in hoc Templo auctor eſt Juvenalis (*Sat.* IX. *v.* 22.)

—— ——. & Ganymedem
Pacis, & advectae ſecreta palatia Matris.

Venus Marmorea, opus artificioſiſſimi ſculptoris Timantis, etiam ſervabatur in hoc Templo, cujus Divinitati ſacrum habebatur.

Jalyſi imaginem inter picturas egregias Templi hujus recenſet Plinius (*Lib.* XXXV. *cap.* 10.) *Propter hunc*, inquit, *Jalyſum, ne cremaret tabulas Demetrius rex, quum ab ea parte ſola poſſet Rhodum capere, non incendit.*

In hoc Templo ſervabatur etiam imago canis, opus Protogenis. Locus Plinii eſt (*cap. cit.*) *Eſt in ea canis mire factus, ut quem pariter caſus & ars pinxerint. Non judicabat Protogenes, ſe exprimere in eo ſpumam anhelantis poſſe, cum in reliqua omni parte, quod difficillimum erat, ſibi ipſi ſatisfeciſſet: diſplicebat autem ars ipſa, nec minui poterat, & videbatur nimia, ac longius a veritate diſcedere, ſpumaque ipſa pingi, non ex ore naſci, anxio animi cruciatu, cum in pictura verum eſſe, non veroſimile vellet: abſterſerat ſaepius, mutaveratque penicillum, nullo modo ſibi approbans: poſtremo iratus arti, quod intelligeretur, ſpongiam eam impegit inviſo loco tabulae, & illa repoſuit ablatos colores, qualiter cura optabat, fecitque in pictura fortuna naturam.*

Veſpaſianus in hoc Templo repoſuerat praedam, Hieroſolymis captam a filio ejus Tito, exceptis ſolis Tabulis Legis, & purpureis Templi velis, quae in Palatio cuſtodiri juſſit, teſte Joſepho (*Lib.* VII. *Bell. Jud. cap.* 24.) qui & meminit ſolummodo trium Templi inſtrumentorum, quae a Romanis maximi fiebant, & in triumpho fuerant portata, recenſens *Candelabrum aureum*, *Menſam auream*, *& Legem*, reliqua nullo ordine inter alia ſpolia prius ferebantur, interque ea probabiliter haec fuit Arca Foederis, quae etiam nunc aſſervatur in aede S. Joannis Lateranenſis, quam utpote ligneam non magni fecerant Romani, prout illa priora. Arcam hanc Zorobabelem feciſſe credo, ad exemplum prioris, quae fuerat in Templo Salomonis; & Legem forte aliis lapidibus inciſam, in eam repoſuerat.

Conferebant ſe ad hoc Templum frequentes aegroti ex more, votorum faciendorum cauſsâ, ut tradit Galenus (*in Libro de pulſibus.*)

Incendio periit tempore Commodi Imperatoris, teſte Herodiano (*Lib.* I. *cap.* 14.) *Nam quum*, inquit, *neque imbres, neque nubes, tantumque exiguus terrae motus anteceſſiſſet, ſeu nocturni caſu fulminis, ſeu igni aliquo, in ipſo terrarum motu veluti extritò, totum de improviſo Pacis Templum conſumptum incendio eſt. &c. Adeoque per noctem debacchatus ignis multos ex opulentis egenos reddidit.*

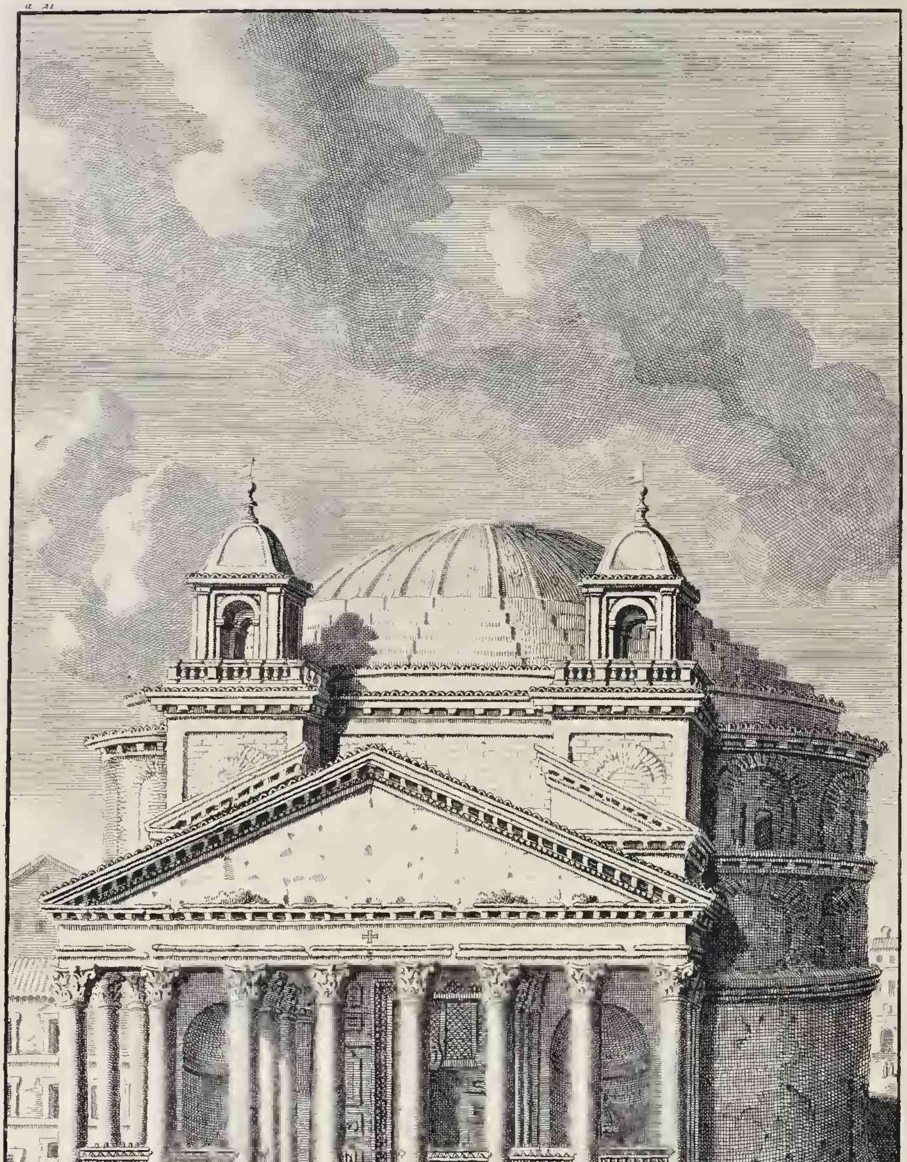
Bibliotheca etiam cum Templo, eodem periit incendio.

Paulus denique V. Pont. Max. tranſtulit ex ruderibus Templi hujus columnam unam marmoream, praegrandem, ſtriatamque, quibus olim ſuſtinebatur operis fornix, eidemque ſuperimpoſuit ſimulacrum B. Virginis, ex aere fuſo inauratum, quod viſitur in area, ante veſtibulum *Baſilicae*, cognomento *Majoris*.

Superſunt etiam nunc tria ingentia fornicum fragmenta, ad S. Mariae Novae, cum hortis Piis juncta.

PAN-

a 21

PANTHEON, nunc S. MARIAE ROTVNDVM.

TEmplum hoc, a quo primum poſitum exſtructumque ſit, ignoratur. Verum Inſcriptio iſthaec in porticus Zophoro legitur litteris majoribus.

✠

M. AGRIPPA. L. F. COS. TERTIVM. FECIT

Plinus (*Lib.* XXXVI. *cap.* 15.) ait: *Pantheon Jovi Ultori ab Agrippa factum.* Gnaris tamen artis & rationum Architectonices, ex totius operis forma, ſatis quoque liquet, non uno eodemque tempore hoc templum fuiſſe conditum; ſiquidem corona porticus non cohaeret, neque congruit formae & operi templi ipſius, quum illa pulcrior ſit, perfectioriſque artis opus. Dion (*Lib.* LIII.) hoc confirmare videtur, uſus vocabulo ἐξετέλεσε. Verba ejus ſunt: *Pantheon quoque perfecit Agrippa.*

Veſtibulum autem, ſive porticus fulcitur columnis XVI. grandibus, ordinis Corinthii, & quaelibet conſtat uno ac ſolido lapide Granito Orientali. Non tamen omnium columnarum una eſt craſſities & menſura: nam craſſiſſimarum diametros eſt ſex palmorum Romanorum & pollicum decem; tenuium ſex palmorum & quinque pollicum.

Vaſta & praealta ea moles columnarum, ex uno & ſolido lapide confectarum, aliquos in eam cogitationem induxit, ut exiſtimarent, conflandorum & fundendorum lapidum artem viguiſſe apud Veteres; atque exinde fieri potuiſſe has columnas, quanta vellent magnitudine. Sed huic ſententiae refragantur notae Hieroglyphicae, in Obeliſcis ex AEgypto advectis, & teſtimonia Auctorum Veterum, memorantium hiſtorias advectarum ex AEgypto columnarum, narrante Ammiano Marcellino. Plinius item deſcripſit magnitudinem navis, qua Claudius advexerat Obeliſcum Circi Maximi ex AEgypto.

Erat vero Pantheum, Agrippae aetate, tectum tegulis aereis, ut quidam volunt, inauratis. Intus tota aedes aut marmorata, aut marmoreis cruſtis exornata fuit, exterius tectorio illita, a fronte vero aereis laminis craſſitudine quadrantis, argentoque, auroque illitis tecta. Fornix nunc plumbeis, olim argenteis laminis cooperta fuerat, quas Conſtantinus Tertius, Heraclii nepos, Romam veniens, ſuſtulit, ſimulque omnes ſtatuas, ex aere, aut marmore, ad Urbis ornatum poſitas, omniaque templorum ornamenta paullo decentiora detraxit, navibuſque ad id paratis impoſuit, Conſtantinopolin avehenda.

Duo loculamenta majora conſpiciuntur in Porticu, ad utrumque latus, in quibus ſtatuae Auguſti, & Agrippae olim collocatae fuere; de quibus Dion (*Lib.* LIII.) *Voluit Agrippa in eo Auguſti quoque ſtatuam collocare, nomenque operis ei adſcribere: neutrum autem eo accipiente, in Pantheo ipſo Caeſaris prioris, Auguſti & ſuam in Veſtibulo poſuit.*

PANTHEON dicitur quaſi πάντων τῶν Θεῶν, *omnium Deorum.* Caeterum Templum hoc etiam particulatim aliis Diis quibuſdam conſecratum fuiſſe videtur, uti jam ex Plinio obſervavimus, teſtante, Jovi Ultori fuiſſe ſacrum. Dion quoque (*Lib. cit. de Operibus Agrippae*) haec habet. *Pantheon quoque perfecit Agrippa. Id ſic dicitur fortaſſis, quod in ſimulacris Martis & Veneris multas Deûm imagines acciperet: ut vero mihi videtur, inde id nominis habet, quod forma convexa faſtigiatum, coeli ſimilitudinem oſtenderet.*

In hemiſphaerio ſummo medium lumen eſt, ſub ejuſque impluvio medio aquae coeleſtes excipiuntur, per foramina diſpoſita. Religio autem fuit Veteribus, non continuare tecta Templorum. Ita & intermiſſum cernebatur Jovis Capitolini tectum, ut ſub dio eſſet Terminus, & immobile Saxum ſub coelo.

Nequeat quis verbis exprimere templi hujus magnificentiam. Lithoſtratum enim habet intrinſecus pulcherrime exornatum marmoribus variis, columnaſque in ambitu, ſtructurae nobilis, & epiſtyliis egregie concinnatas, atque inter ipſas ſacella, in quibus circumquaque ſtatuae quondam fuere poſitae.

Statuae Veneris ex auribus pendebat margarita mirandae magnitudinis & pretii ſummi, quam, teſte Macrobio, Cleopatra regina in auribus geſſerat. Alteram Cleopatra aceto conſumptam deglutierat in convivio, quo M. Antonium ſumptibus ſuperare contendebat, quando hauſtu uno centies ſeſtertium (hoc eſt, 625000 florenorum pretium) ebibit. Qui ſuperfuerat unio, victa & defuncta regina, Romam ex AEgypto delatus, diſſectus eſt, factaeque ſunt ex una duae margaritae, Veneriſque ſimulacro conſecratae.

Hadrianus Templum hoc aliquatenus vetuſtate collapſum reſtituit, uti tradit Spartianus (*cap.* 19.) Julius vero Capitolinus, in vita Antonini Pii, haec habet de templi hujus refectione (*cap.* 8.) Opera ejus haec exſtant, templum Hadriani honori Patris dicatum, inſtauratum Amphitheatrum, ſepulcrum Hadriani, templum Agrippae. Nam & Imperatores, Septimius Severus & Caracalla, hoc quoque Templum inſtaurarunt. Teſtantur id Inſcriptiones, quae in duabus Epiſtylii faſciis leguntur.

✱

IMP. CAES. L. SEPTIMIVS. SEVERVS. PIVS. PERTINAX. ARABICVS. ADIABENICVS. PARTHICVS. MAXIMVS. PONTIF. MAX. TRIB. POT. XI. COS. III. P. P. PROCOS. ET

ↄ

IMP. CAES. M. AVRELIVS. ANTONINVS. PIVS. FELIX. AVG. TRIB. POTEST. V. COS. PROCOS. PANTHEVM. VETVSTATE. CORRVPTVM. CVM. OMNI. CVLTV. RESTITVERVNT

Papa Bonifacius IV. conſentiente Phoca Imperatore, hoc templum conſecravit B. Mariae Virgini, an. IↃCVII.

Urbanus VIII. omnia ex metallo fabricata & fuſa opera ex hoc templo ſuſtulit, ad pondo 450274. relictis duntaxat binis ejuſdem materiae portis, etiamnunc illic videndis. Papa hic Urbanus ex hoc metallo conflavit ornamenta Baſilicae S. Petri, & tormenta majora, in tutelam Arcis S. Angeli. Eſt haec moles illa aenea, Petri & Pauli, Eccleſiae Principum, ſepulcro impoſita. Unum horum tormentorum factum fuit e clavis, qui tabulas aereas nectebant. Docet hoc Titulus, & duo clavi in tubo machinae expreſſi.

EX. CLAVIS. TRABALIBVS. PORTICVS. AGRIPPAE.

Ipſe Papa, quod diximus, fatetur, Inſcriptione hac marmori inciſa, & ad latus portae Templi hujus legenda.

VRBANVS. VIII. PONT. MAX.
VETVSTAS. AHENEI. LACVNARIS.
RELIQVIAS.
IN. VATICANAS. COLVMNAS. ET.
BELLICA. TORMENTA. CONFLAVIT.
VT. DECORA. INVTILIA.
ET. IPSI. PROPE. FAMAE. IGNOTA.
FIERENT.
IN. VATICANO. TEMPLO.
APOSTOLICI. SEPVLCHRI. ORNAMENTA.
IN. HADRIANA. ARCE.
INSTRVMENTA. PVBLICAE. SECVRITATIS.
ANNO. DOMINI. MDCXXXII. PONTIF. IX.

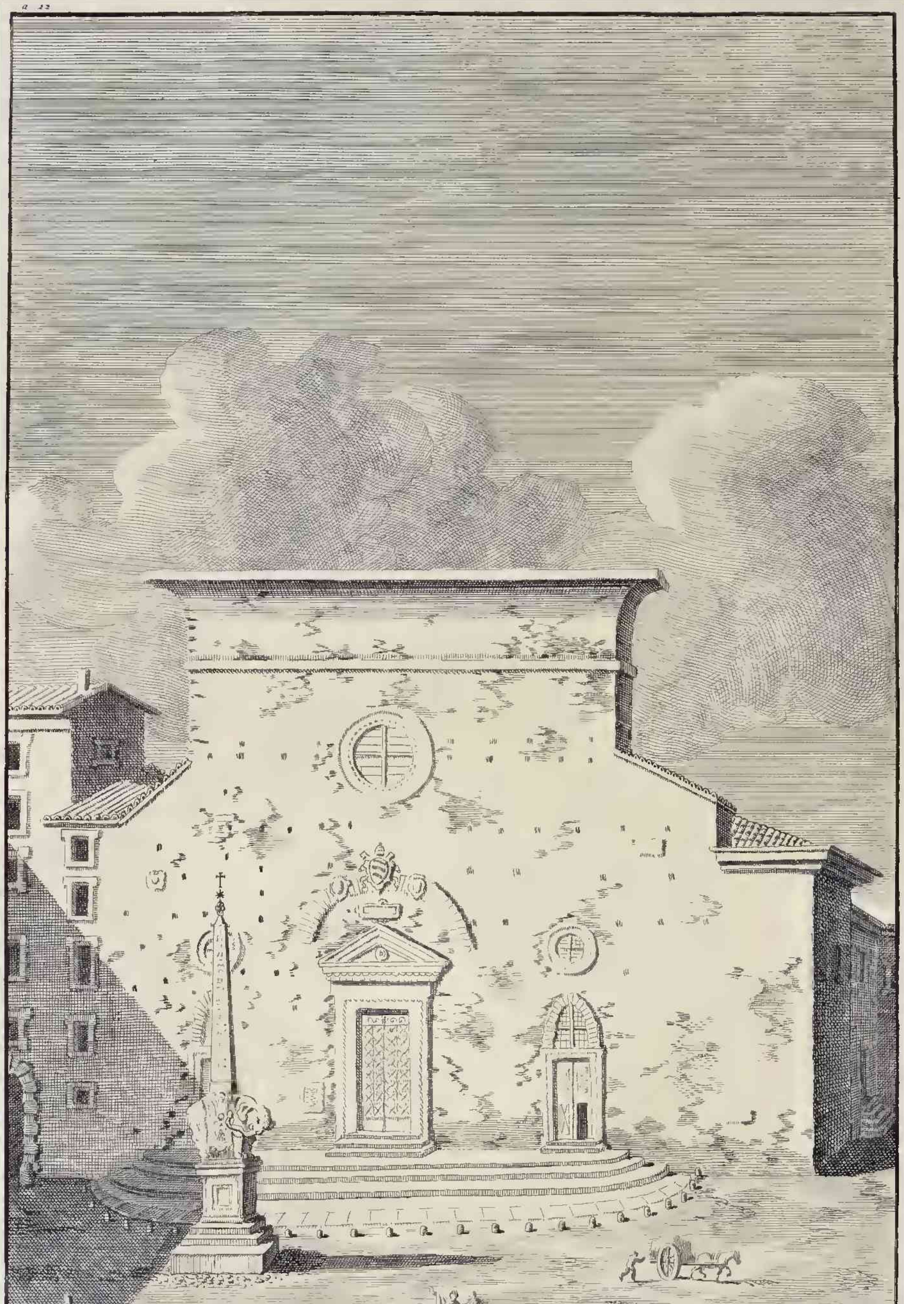
Tur-

Turres, quae conſpiciuntur geminae, ſupra Veſtibulum Templi hujus, ad Campanarum ſonitus edendos, conſtrui ad majorem Templi ornatum juſſit idem Pontifex Max. uti teſtatur ſecunda Inſcriptio marmorea, ad alterum portae latus conſpicienda.

P A N T H E O N.
AEDIFICIVM. TOTO. TERRARVM. ORBE.
CELEBERRIMVM.
AB. AGRIPPA. AVGVSTI. GENERO.
IMPIE. IOVI. CAETERISQ. MENDACIBVS. DIIS.
A. BONIFACIO. IIII. PONTIFICE.
DEIPARAE. ET. SS. CHRISTI. MARTYRIBVS. PIE.
D I C A T V M.
VRBANVS. VIII. PONT. MAX.
BINIS. AD. CAMPANI. AERIS. VSVM.
TVRRIBVS. EXORNAVIT.
ET. NOVA. CONTIGNATIONE. MVNIVIT.
ANNO. DOMINI. MDCXXXII. PONT. IX.

Alexander VII. Pont. Max. refecit tectum, trabibuſque compegit grandibus, craſſiſque. Capitulum quoque Columnae in angulo porticus, quod vetuſtate corruptum erat, cum parte Faſtigii reſtitui curavit, decoravitque, Epiſtylio marmoreo impoſito.

Clemens vero IX. cinxit porticum ipſam cancellis ferreis, uti hodie viſitur.

TEMPLVM

MINERVAE,

nunc S. MARIAE SVPRA MINERVAM.

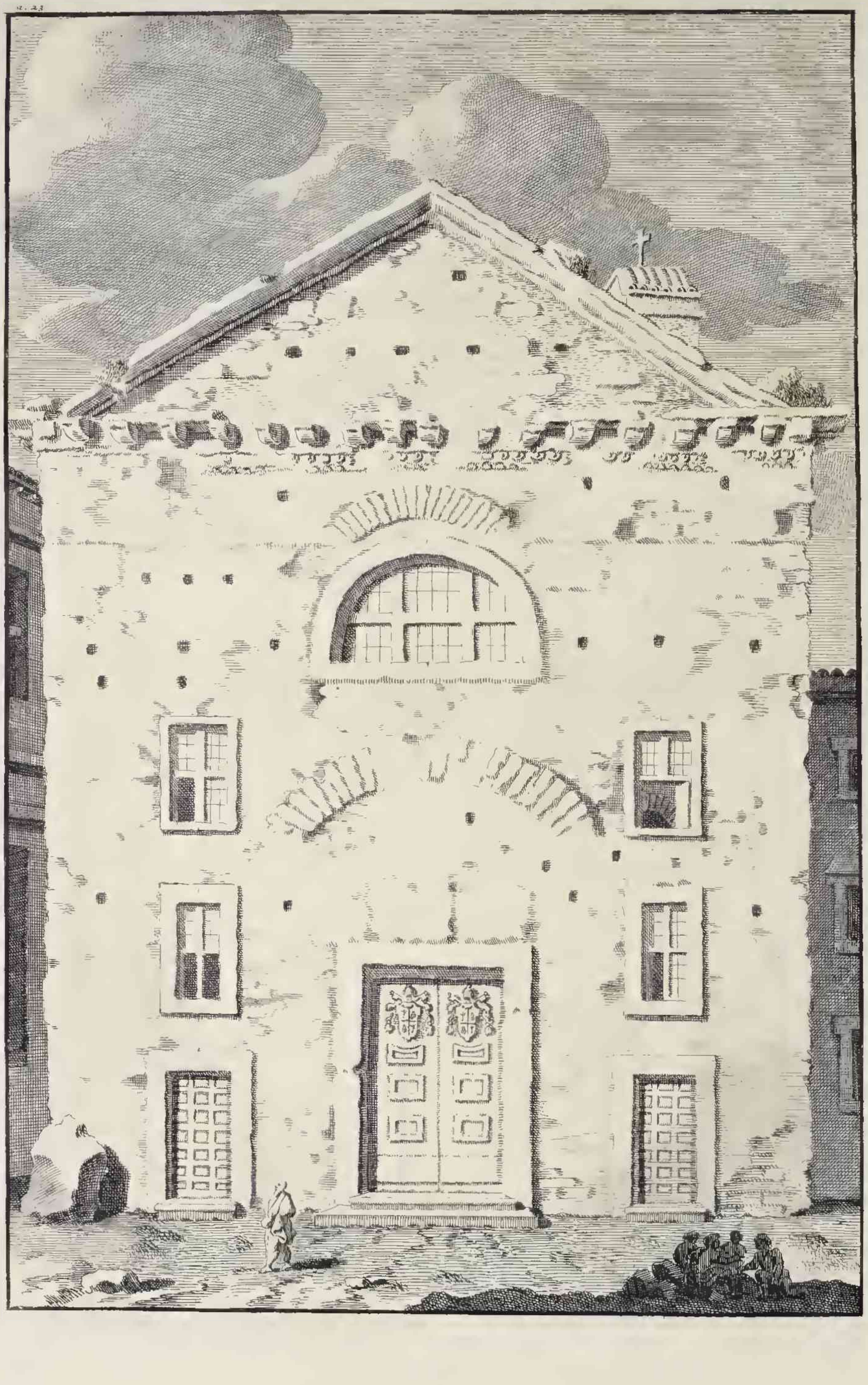
TEMPLVM hoc ſitum fuit olim, ubi nunc eſt *Coenobium Dominicanorum.* Et teſtantur Fulvius & Marlianus, ſe illic vidiſſe rudera ejus reſidua.

TEMPLVM MINERVAE, ſeu *Minervium*, Pompejum habuit auctorem. Indicat Plinius (*Lib.* VII. *cap.* 26.) *Hos ergo* (Pompejus) *honores Urbi tribuit in delubro Minervae, quod ex manubiis dicabat.* Addenda eſt & Inſcriptio, a Pompejo in eo templo poſita, quam marmori inciſam legiſſe, ſe Marlianus refert, continentem fortaſſis breviarium illud rerum, a Pompejo Magno in Oriente geſtarum, de quo Plinius loquitur (*loco citato*) *Cn. Pompejus Magnus, Imperator, Bello* XXX. *annorum confecto, fuſis, fugatis, occiſis, in deditionem acceptis, hominum centies vicies, ſemel* LXXXIII. *millibus: depreſſis, aut captis navibus* DCCCXLVI. *oppidis, caſtellis mille quingentis* XXXVIII. *in fidem receptis: terris, a Maeotis lacu ad Rubrum mare, ſubactis, votum merito Minervae.*

Fuit hoc Templum quondam magnificentiſſimum, & in eo conſecratum erat Deae Minervae ſimulachrum, ab Sacerdotibus multis modis adoratum & cultum. Victores, e bello reduces, huic Deae ſacrificare in eo ſolebant, ceu Deae armorum, quae & *Bellona* appellatur, hoc eſt, *Belli Dea.* Imago autem ejus armata erat aegide, & clypeo, cui caput Meduſae erat inciſum, illudque tenebat manu ſiniſtra, dextra gerens lanceam, ſeu haſtam, indutaque tunica talari.

Fulvius in hunc modum monumenta Templi hujus deſcribit. *Exſtant autem undique ejus Templi parietes quadrati & oblongi, ferme ſine tecto. Erat enim templum non magnum, teſtudinatum, incruſtatum, multiſque ornamentis decoratum. Viſitur autem ejus forma in hortis Dominicanorum, per multos hactenus annos incultum, ac deformatum, & nulli rerum uſui ſerviens, niſi immunditiis.* Hodie vocatur S. MARIAE SVPRA MINERVAM.

N. 23

T E M P L V M
S A T V R N I,
nunc S. A D R I A N I.

FUit hic antiquiſſimis temporibus nihil omnino exſtructum, praeter altare unicum, erectum jam ante natum quoque Romulum. Sacrum id erat Saturno, cinxitque illud Tullus Hoſtilius aedificio Templi elegantis, eidemque Deo conſecrati. Saturnus vero divitiarum Deus tutelaris habebatur. Hinc liquet, ex quam exiguo ſaepe initio opera naſcantur pulcherrima. Procedente ſiquidem tempore, accreſcentibus Populi Romani opibus, aedificia publica, & Deorum quoque templa, ornatius & magnificentius exſtruebantur. Fuere haec olim lutea, lignea & ſtraminea; ſed mutabantur poſtea in marmorea, & lapidibus pretioſis exornata. Hinc fit, ut Nummi, templorum & aedificiorum ſimulacra exhibentes, praeferant formam ſtructurarum vilium, & quovis ornatu carentium, quorum poſtea forma magnifica fuit, & ſumptuoſa, ac praegrandis; ut diſſimilis plane ſit eorum facies in Nummis, atque fide optima deſcribuntur in hiſtoriis, eo quod Nummis caremus, veras harum ſtructurarum formas repraeſentantibus.

Saturni Templum proxime vicinum fuiſſe Templo Concordiae, cenſent Antiquarii, eo nempe loco, ubi nunc aedes eſt *S. Adriani.* Conſentiunt haec cum Veterum teſtimoniis. Servius (*apud Donatum Lib.* II. *cap.* 14.) *Oſſa*, inquit, *Oreſtis ab Aricia tranſlata Romam, & condita ante Templum Saturni, quod eſt ante clivum Capitolinum.*

Conditor ejus primus fertur fuiſſe Tatius, ſed dedicavit illud Tullus Hoſtilius. Diſſentit tamen Solinus (*cap.* 11.) *AEdem*, inquit, *quae Saturni aerarium fertur, comites ejus* (Herculis) *condiderunt.* Macrobius item (*Lib.* I. *Saturn. cap.* 8.) docet; Votivum Templum Saturni conſecraſſe Tullum Hoſtilium, quum bis de Albanis, & tertio de Sabinis triumphaſſet; atque hoc etiam tempore Saturnalia tum fuiſſe Romae inſtituta. Gellius (*apud eundem*) credit; exſtructum fuiſſe ex Senatus-Conſulto, Luciumque Furium, Tribunum militum, operi perficiendo praefuiſſe. Livius autem (*Lib.* II. *cap.* 21.) ſcribit: Dedicatum fuiſſe Sempronio & Minutio Coss. *Poplicola* denique, teſte Plutarcho (*in ejus vita circa medium*) *aerarium conſtituit Saturni aedem, quae etiam manet.*

Omnis certe pecunia, redacta ex vectigalibus Provinciarum, & tributis, in hoc Templo cuſtodiebatur. Erat porro in penetrali intimo Templi hujus locus dictus *aerarium ſanctius*, cujus meminit Cicero (*Lib.* VII. *ad Attic. Epiſt.* 20.) Hic ſervabatur *Aurum*, appellatum *Viceſimarium*, quo, non niſi ſumma neceſſitate urgente, Senatus utebatur. Livius (*Lib.* XXVII. *cap.* 12.) & idem (*Lib.* XLI. *cap.* 28.) ſcribit, *Appium Claudium Centonem, ovatione ex Celtiberis, tuliſſe in aerarium millia pondo argenti, & quinque millia auri.*

Ferunt, Saturno Rege nullum *furtum* fuiſſe commiſſum, quia nihil erat cujuſquam privatum, & ideo aerarium in Saturni Templo eſſe conſtitutum; juſtitia tum quippe colebatur, & fides: prout hoc docent Feſtus & Macrobius. Et tradit Cyprianus (*Tract.* IV. *de idolor. vanit. ſub initium*) *nummos ſignare* in Italia primum inſtituiſſe Saturnum, & inde *aerarium* a *Saturno* vocari.

Servabantur quoque in hoc Templo *monumenta publica, & rationum libri.* Hinc Suetonius (*Auguſto, cap.* 32.) ait: *Tabulas veteris aerarii, & debitorum, vel praecipuam calumniandi materiam, exuſſit Caeſar.*

Reponebantur & eodem in Templo *ſigna militaria*, Livio teſte: (*Lib.* IV. *cap.* 22.) *Signa*, inquit, *ex aerario prompta, feruntur ad Dictatorem.* Horum duo communia erant; roſeum pro peditibus cum titulo S. P. Q. R. & caeruleum pro equitibus: maris enim color eſt caeruleus, ſeu Dei illius, cujus inventum fabulantur equum fuiſſe.

Libri Elephantini hoc quoque in Templo cuſtodiebantur, in quibus erant conſcriptae *Tribus* XXXV. & cum iis *publicarum rationum libri.*

 Cen-

Cenſores denique in hoc ipſo Templo jusjurandum ſubire cogebantur.

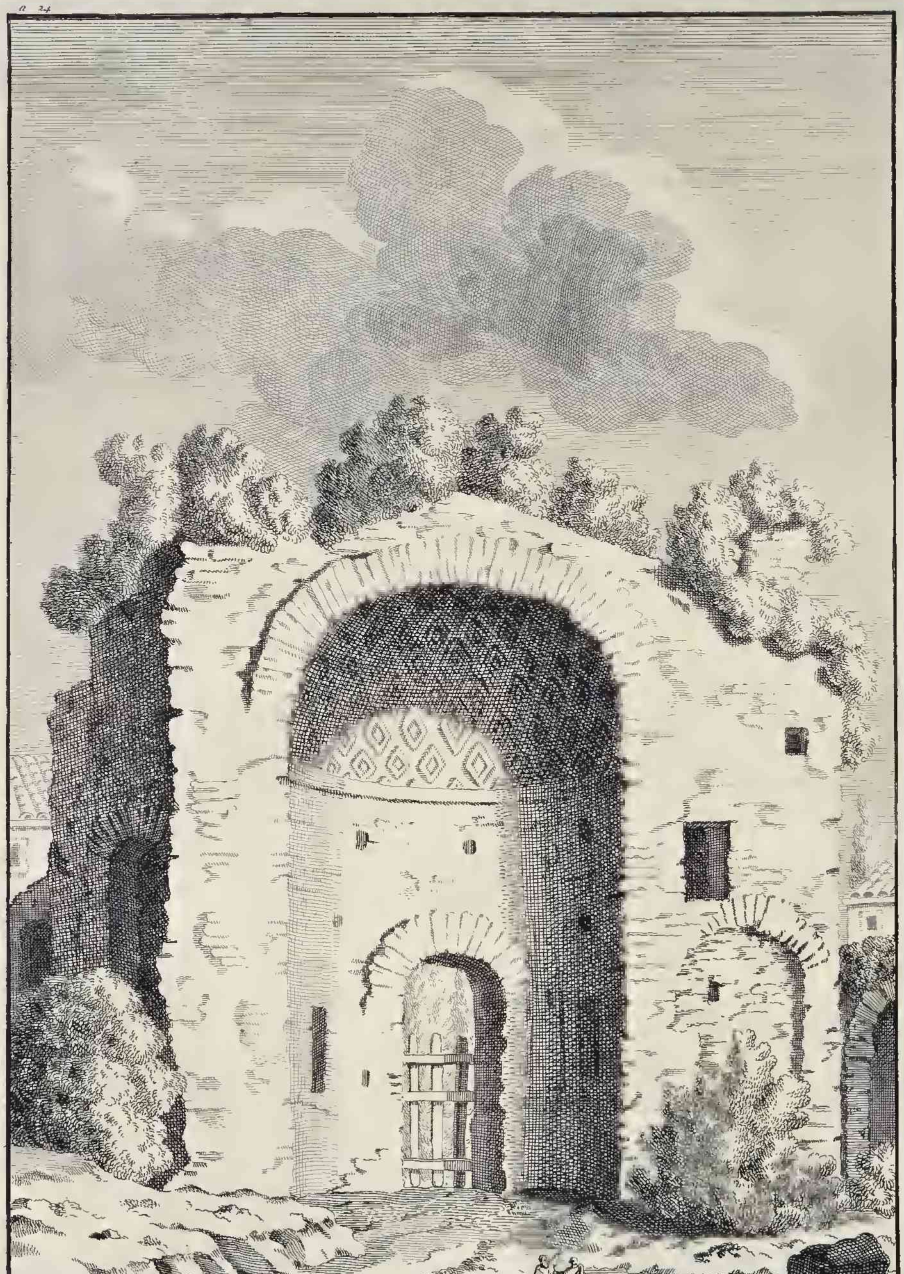
Hujus Templi, in quo erat aerarium, mentionem facit Inſcriptio marmorea vetus, apud Gruterum (*pag.* LXXI. *n.* 2.)

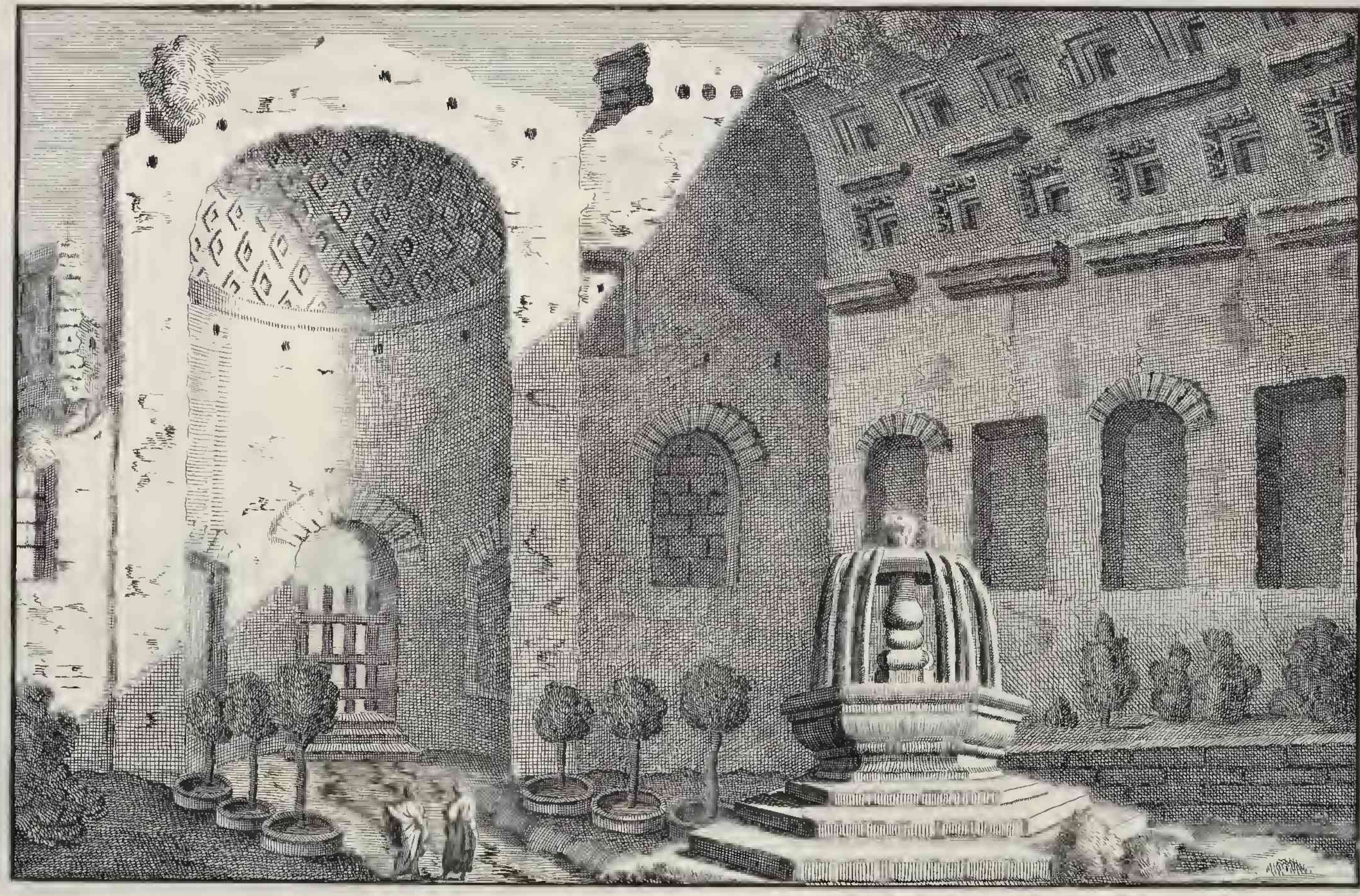
S A N C. S A L.
T. P E T I D I V S. T. F
F A B. L V C E I V S
VIII. V I R. A E D. P L E B
P O T E S T A T. VIII. V I R
II. F A N O R. VIII. V I R. III
A E R A R I. S A T
S. P. D. D

Hodie, mutato nomine, S. Hadriani dicitur, eſtque ſitum ante *Forum Romanum*, poſt *Nervae*, a latere *Caeſaris*, unde *in tribus foris* vulgo appellatur.

TEM-

R 24

TEMPLVM

VENERIS & ROMAE.

TEMPLVM hoc conditum eſt An. Urb. Cond. IↃCCCLXXXVIII. Pompejano & Attiliano Coſs. ſub *Hadriano*. Caſſiodorus (*in Chronico*) *His Conſulibus Templum Veneris & Romae factum eſt, quod nunc Urbis appellatur.* Dicitur & unius *Veneris* Templum ab Euſebio (*in Chronico*) *Templum Veneris ab Hadriano Romae factum.*

TEMPLVM VENERIS (de quo loquuntur Victor & Rufus) & ROMAE, quod ſeorſim Rufus commemorat, non eſt dubitandum, quin fuerint *duo templa*, ab Hadriano conjuncta, & ſeorſim dedicata duabus his Deabus. Horum Templorum ſub unius nomine meminit Dion (*Lib.* LXIX. *in Hadriano, in initio*) his verbis: *Veneris & Romae Templi deſcriptionem ad eum mittens*, (ad Apollodorum Architectum) *quippe ſignificans, ſine illius opera & miniſterio etiam ingentia aedificia exſtrui poſſe, quaerebat, an illud aedificium recte ſe haberet? Reſcripſit de templo, ſublime illud, & concavum fieri oportere, ut ex loco ſuperiori in Sacram uſque Viam inſignior proſpectus eſſet, & magis conſpicuus. Concavum, ad excipiendas Ludorum machinas, quae in eo latenter compingi, & item ex occulto in Theatrum duci poſſent.*

Templi ſedes & pulchritudo colligitur ex his *Claudiani* dictis (*Lib.* II. *in Stilic. v.* 224.)

> *Ergo avidae tantoſque novi ſpe Conſulis annos*
> *Eluſae, dominae pergunt ad limina Romae.*

Et (*mox, v.* 227.)

> *Conveniunt ad tecta Deae, quae candida lucent*
> *Monte Palatino.*

Verum Prudentius, non ſecus ac Rufus, duo diſtincta fuiſſe Templa teſtatur (*contra Symmachum Lib.* I. *v.* 216.)

> *Lanigeroſque Deum templis adſtare miniſtros*
> *Ac Sacram reſonare Viam mugitibus ante*
> *Delubrum Romae: colitur nam ſanguine & ipſa*
> *More Deae, nomenque loci, ceu numen habetur:*
> *Atque Urbis Veneriſque pari ſe culmine tollunt*
> *Templa, ſimul geminis adolentur thura Deabus.*

Verumtamen Spartianus conſentit in eo cum aliis, dicens (*in Hadriano, cap.* 19.) Templum Veneris & Romae, etiam eſſe Templum Urbis. At ſi Prudentio credimus, duo haec diverſa Templa fuerunt, pariete fortaſſe conjuncta uno & eodem; opuſque fuiſſe Hadriano dignum, minime dubitandum, etſi id male a nonnullis fuerit intellectum.

Exſtruendi hujus aedificii cauſſa, loco ſuo motus ab Hadriano eſt Coloſſus Neronis, quem a Nerone poſitum prope Sacram Viam, docti ſuſpicantur. Auctor Spartianus (*cap.* 19.) *Tranſtulit & Coloſſum, ſtantem, atque ſuſpenſum per Decianum architectum de eo loco, in quo nunc Templum Urbis eſt, ingenti molimine, ita ut operi etiam elephantes viginti quatuor exhiberet.*

Frons Templi Romae e ſuperiore loco ſpectabat Viam Sacram verſus, ut indicat Dion & Prudentius. Hinc conjiciunt, aream ante Templum ex eadem coepiſſe Via, unde gradibus ſublata proſpectum Templi eminentiorem faciebat. Ammianus porro (*Lib.* XVI. *cap.* 6.) poſt Capitolium & Pantheon, commemoratione dignum aedificium duxit. Manetque opinio, magnificentiorem & pulchriorem ab Hadriano factam hanc aedem, quod ſimul in ea colerentur Venus & Roma, ceu parens ac ſoboles.

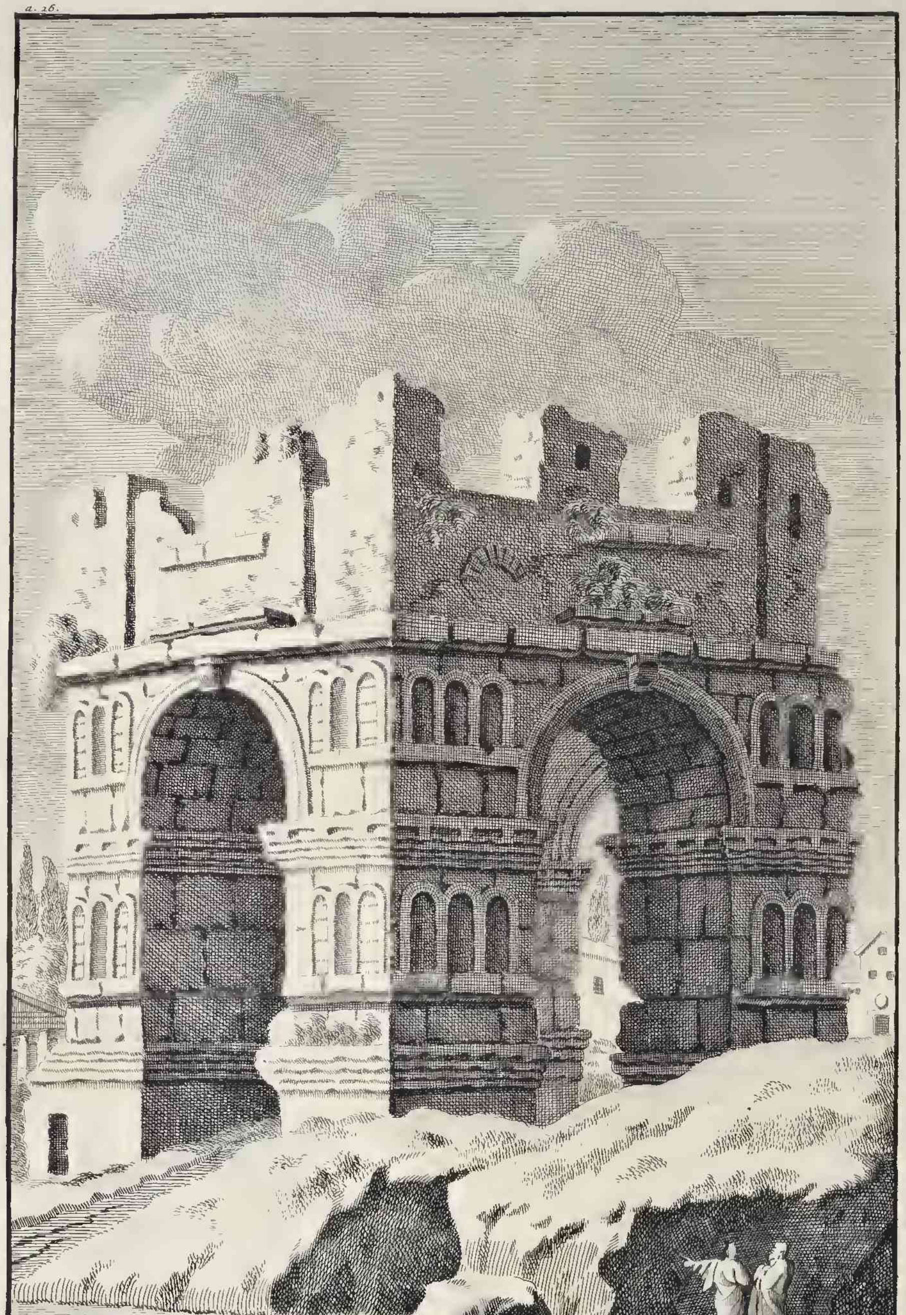
Tectum tegulis aereis inſtructum tranſtulit Honorius I. Pontifex : Anaſtaſius (*in ejus vita*) *Cooperuit Eccleſiam omnem B. Petri, ex tegulis aereis, quas levavit de templo, quod appellatur Romae.*

In hoc autem Templo, *Romae Urbi* ſacro, ac ſi Dea & ipſa fuiſſet & AEterna, colebatur ſanguine & incenſo thure, quod ex Prudentio jam eſt obſervatum. Fuitque hoc Templum fortaſſe non aliud ab eo, quod Servius *Veneris Romanae* nominat. *Urbis* autem *dies natalis* colebatur XII. Kal. Maji.

Duo ſunt ſepta conjuncta, quae adhuc viſuntur in hortis *S. Mariae Novae.* Has docti viri recte arbitrantur, reliquias eſſe *Templi Veneris & Romae.* Fulvius tamen exiſtimat, eſſe reliquias eas reſidua *Templorum Iſidis & Serapidis*, errore manifeſto: quia illa fuerunt extra regionem ejus nominis. Marlianus vero cenſet; eas eſſe ex *Templo Solis & Lunae*, ſed auctoritate caret, & idoneo ſitus indice. Teſtimonia enim Auctorum veterum eo nos ducunt, ut credamus, *Templum Solis* vicinius Theatro fuiſſe.

Duas exhibemus hujus Templi icones.

a. 26.

TEMPLVM
IANI.

TEMPLVM JANI fuiſſe aliqui ſuſpicantur, quae ſuperſunt ruinae veteris aedificii, apud aedem S. Georgii, in Foro Boario. Fulvius autem docet, quod *Tranſitorium* fuerit, illudque nomen poſtea cum Jano ſit tranſlatum ad *Forum Nervae*, ab eo tempore *Tranſitorium* nuncupatum.

Multi exiſtimant, illud, de quo loquimur, aedificium, non fuiſſe templorum publicorum unum, ſed ex iis molibus ſaxeis, quadratis, nulliſque januarum clauſtris munitis, quae dicebantur *Jani Compitalitii*, quo conveniebant tempore pluvio omne genus negotiatorum, ejuſdemque uſus cum noſtris Porticibus, negotiatorum conventibus deſtinatis, quas *Burſas* vulgo dicimus, quaeque a Cicerone vocantur *Tranſitiones perviae* (II. *de Nat. Deor. cap.* 27.) De his Janis loquitur Auctor idem (II. *de offic. cap.* 25.) *Sed toto hoc de genere, de quaerenda, de collocanda pecunia, etiam de utenda, commodius a quibuſdam viris ad medium Janum ſedentibus, quam ab ullis Philoſophis, ulla in Schola, diſputatur.*

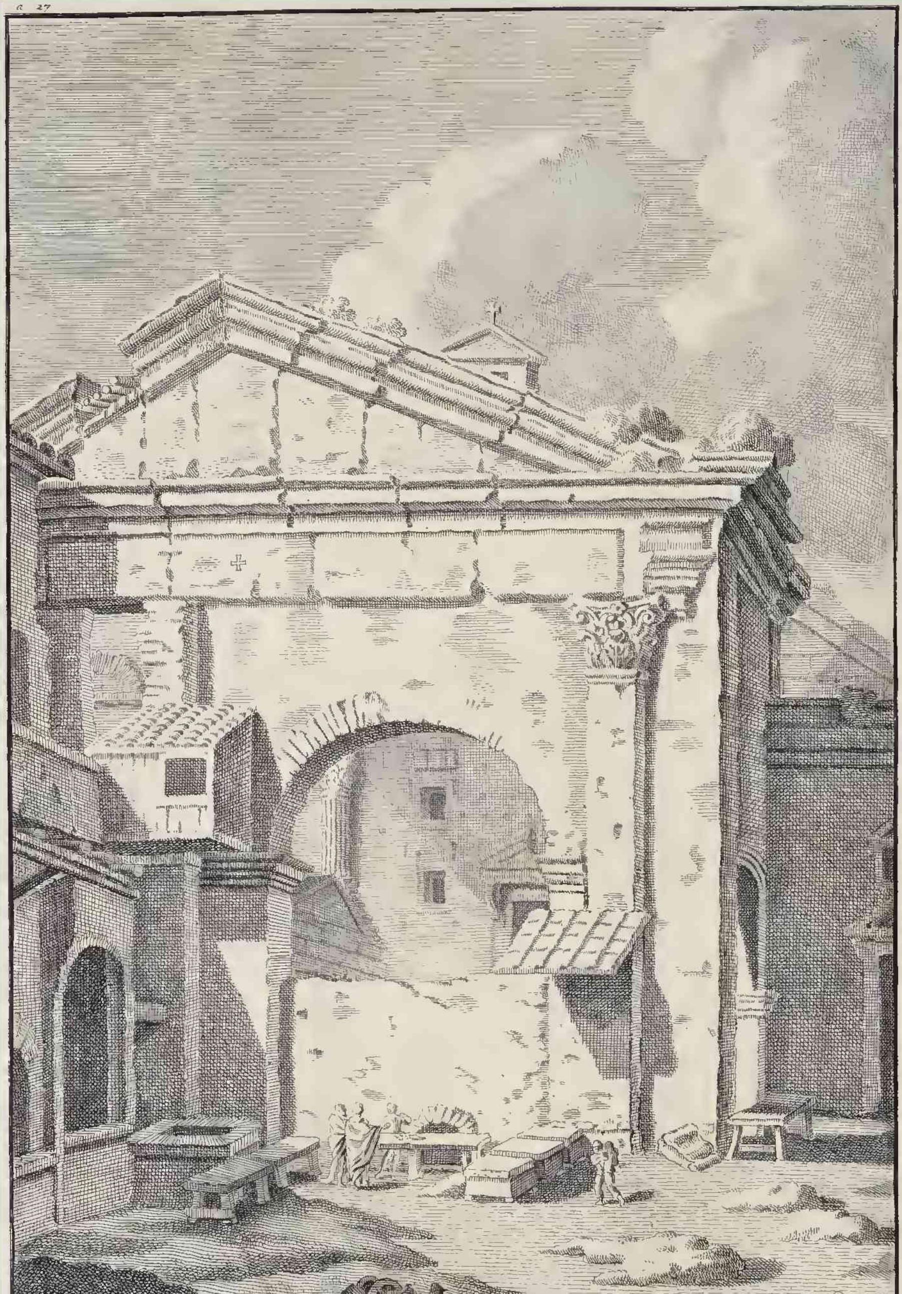
JANI vero *Compitalitii* appellabantur vulgo *Tranſitoria* iſthaec, quod populus continuo per ea tranſiret, quemadmodum de *Foro Nervae* legimus, ubi fuit tale *Tranſitorium.* Ita Victor; *Jani*, inquit, *per omnes regiones incruſtati, & ornati ſignis. Janus* ejuſmodi *marmoreus* hodieque conſpicitur in Foro Boario, ſatis integer, prout id oſtendit effigies adjuncta.

JANI templa plura in Urbe fuiſſe, vel exinde conſtat, quod tertium Jani templum conſtruxerit C. Duilius, prope Forum Olitorium, hoc eſt, inter Theatrum Marcelli & Tiberim; etſi alii velint a Numa id prius conditum, ſed a Duilio inſtauratum, ampliatumque fuiſſe. Tacitus (*Lib.* II. *Ann. cap.* 49. §. 3.) *Et Jano*, inquit, *Templum Tiberius dedicavit, quod apud Forum Olitorium C. Duilius ſtruxerat, qui primus Rem Romanam proſpere mari geſſit, triumphumque navalem de Poenis meruit.* Aliud hoc Jani templum fuit ab eo, quod a Numa fertur fuiſſe conditum extra portam Carmentalem, cui duae fuerunt portae, quas aperire, quum bellum eſſet, in pace vero claudi, legitimum habebatur, ut ſcribit Servius.

Bifrons cur ſit dictus, his verbis docet idem Servius (*ad Virg.* XII. *AEn. v.* 198. *Janumque bifrontem &c.*) *Poſtquam Romulus & Titus Tatius in foedera convenerunt, Jani ſimulacrum duplicis frontis effectum, quaſi ad imaginem duorum populorum.* At fortaſſis Janus, gentis Italicae primus conditor, ipſe fuit *Noachus*, cui tribuitur facies gemina, quod utrumque Mundum viderit, ante & poſt diluvium. *Gerard. Voſſ. de Theol. gentil. Lib.* I. *cap.* 18.

Ruinae hujus aedificii ſuperſtites evincunt fuiſſe illud grande, quadratum, exque albo marmore conſtructum, portarum quatuor, & compluribus loculamentis ornatum.

Templum illud Jani, quod claudebatur tempore pacis, & apertum relinquebatur tempore belli, egregie deſcribit nobis Procopius (*de Bell. Goth. Lib.* I. *cap.* 20.) *In medio foro, ex adverſo Capitolii, Jani ſacellum, ex aere, quadratum, tantae amplitudinis, quanta Jani ſtatua integi poterat, aenea etiam, & non minor quam quinquepedalis, portae utrimque aeneae.*

TEMPLVM IVNONIS REGINAE.

TEMPLI hujus ſitus fuiſſe videtur in vicinia aedis S. Sabinae. Livius (*Lib.* XXVII. *cap.* 37.) *Per Boarium Forum in Clivum publicum, atque in AEdem Junonis Reginae perrectum.* Fuit hoc Templum votum, aedificatum, & dedicatum a Camillo, expugnatis Vejis. In hoc itaque Templum Vejis tranſlata eſt ſtatua Deae. Livius *Lib.* V. *cap.* 21, 22, & 31.

De hoc Templo, uti & Dianae haec leguntur apud Livium (*Lib.* XL. *cap.* 52.) *Alter ex Cenſoribus, M. AEmilius petiit ab Senatu, ut ſibi dedicationis Templorum Reginae Junonis & Dianae, quae bello Liguſtino ante annos octo voviſſet, pecunia ad Ludos decerneretur. Viginti millia aeris decreverunt. Dedicavit eas aedes, utramque in Circo Flaminio, ludoſque ſcenicos, triduum poſt dedicationem Templi Junonis, biduum poſt Dianae, & ſingulos dies fecit in Circo.*

In hoc eodem Templo ſervabantur quoque ejuſdem Deae Junonis ſtatuae duae, e cupreſſo, magnaque cum pompa eo delatae bello Punico II. Livius (*Lib.* XXVII. *cap.* 37.) *Poſt eas duo ſigna cupreſſea Junonis Reginae portabantur, &c. Simulacra cupreſſea in aedem illata.*

Sunt, qui *Porticum ante Templum S. Angeli*, in Foro Piſcario, exiſtimant fuiſſe *Templi Junonis*; ſed ab aliis tribuitur ea Mercurio. Sequens autem Inſcriptio declarat, qui fuerint inſtauratores ejuſdem, incendio conſumptae.

✠

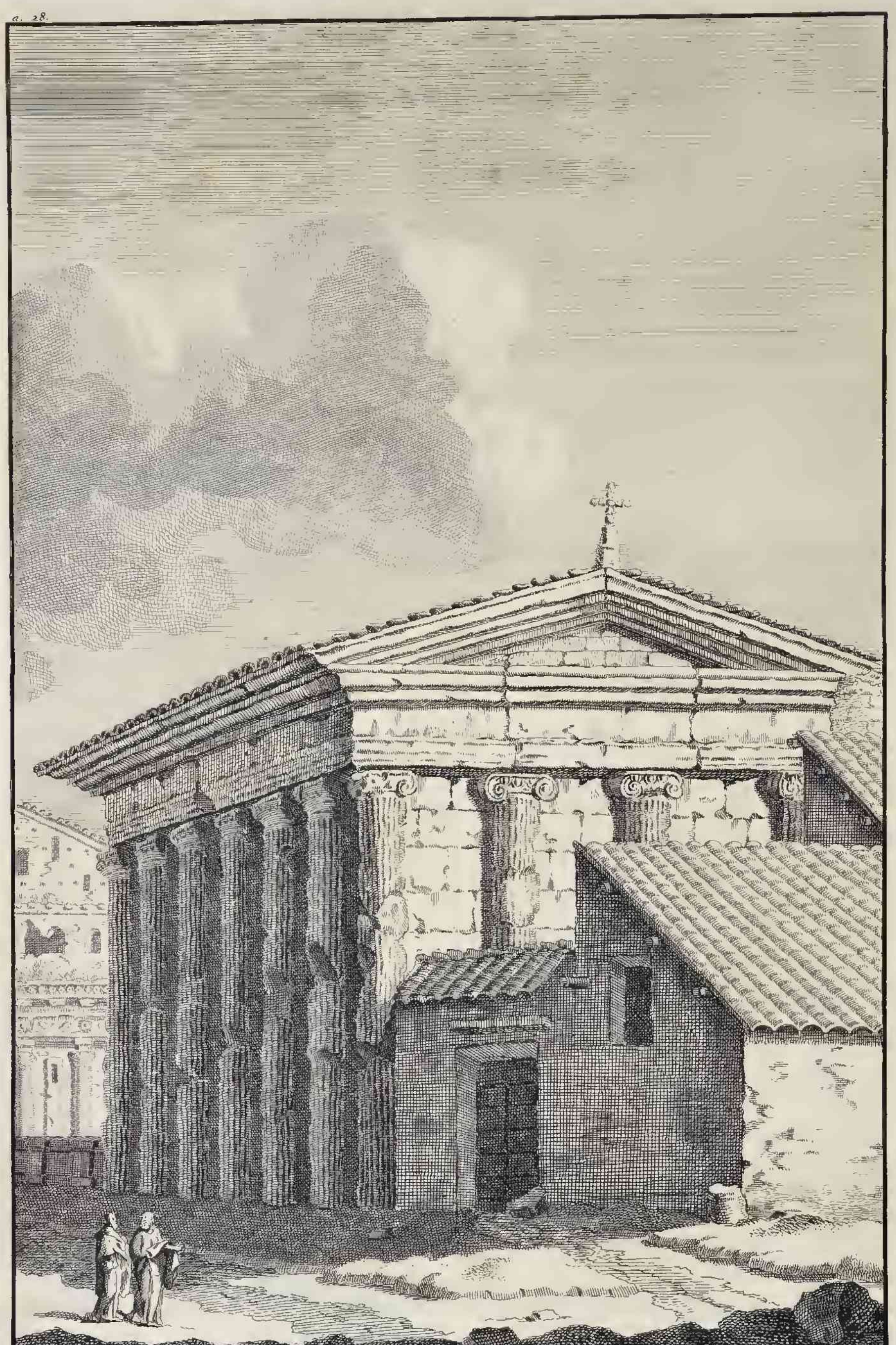
IMP. CAES. L. SEPTIMIVS. SEVERVS. PIVS. PERTINAX. AVG. ARABIC. ADIABENIC. PARTHIC. MAXIMVS
TRIB. POTEST. XI. IMP. XI. COS.
IMP. CAES. M. AVRELIVS. ANTONIVS. PIVS. FELIX. COS. PROCOS
INCENDIO. CORRVPTAM. RESTITVERVNT.

Duas iſtas lacunas Eruditi ita ſupplent; ſecundi verſus III. P. P. ET. tertii vero verſus AVG. TRIB. POTEST. VI.

S. Sabinae aedis plurimae & pulcherrimae columnae marmoreae ſatis demonſtrant, deſumptas eſſe eas, ex ſpoliis diruti in vicinia Templi alicujus veteris, aut eodem in loco inventas.

Superſtites columnae ſunt ſtriatae, quarum diametros eſt palm. Rom. IV. & pollicum XI. ex marmore Pario, ordinis Corinthii.

a. 28.

TEMPLVM FORTVNAE VIRILIS, nunc S. MARIAE AEGYPTIACAE.

FORTVNAE VIRILIS TEMPLVM Rex Servius condidit, notante hoc Dionyſio, in Urbe ipſa, inque Regione ea, in qua ripa Tiberis tota fuit, inter portas Trigeminam & Flumentanam, ad Pontem Palatinum ruptum, nunc S. Mariae, prope Templum Herculis. Et hic quidem verus loci ſitus eſt, ubi ſacra haec AEdes nunc quoque conſpicitur. Verba Dionyſii ſunt (*Lib.* IV. *Antiq. cap.* 33.) *Servius Tullius, duobus Templis conditis, altero* BONAE FORTVNAE, *ob perpetuum ejus favorem, in Foro Boario; altero* FORTVNAE VIRILIS, *ſicut hodieque cognominatur, in ripa Tiberis, provectus jam aetate.*

In hoc Templo hodie etiamnunc conſpiciuntur in lateribus columnae ſeptem, in frontibus vero ſingulis, anteriore & poſteriore, quatuor, ſtriatae, ex lapide Tiburtino, ordine Ionico. Eminent hae columnae ex parietibus mediam duntaxat partem, altera muro eſt incluſa, operique conciliat firmitatem & robur. Tectorium ejus factum eſt ad regulam antiquorum. Ad Ortum aeſtivum quoque parieti eſt inſerta columella ex alabaſtro, quae claro Solis ortu, luce perſpicua, & lumine fulgente, incendere parietes videtur. De hoc Templo intelligendus eſt Ovidius (VI. *Faſt. v.* 568.)

Lux eadem, Fortuna, tua eſt, auctorque, locuſque;
Sed ſuperinjectis quis latet aede togis?

S. MARIAE AEGYPTIACAE Templum Volaterranus (*Lib* XXX. *cap. quod a Romanis Fortuna praecipue colebatur*) dicit fuiſſe Templum *Bonae Fortunae*: Fulvius contra, *Pudicitiae Patritiae*. Attamen hoc fuiſſe creditur olim in Foro Boario, regionis octavae. Marlianus vero & Nardinus rectius in eo agnoſcunt *Templum Fortunae Virilis*, ſecuti auctoritatem Dionyſii. Suadet hoc quoque ſtructura ejus Ionica, quae media eſt inter Corinthiam & Doricam, atque, ex Vitruvii ſententia, huic Deae potius convenit; nam & ipſa media eſt, bona, ſcilicet, & mala.

Simulacrum hujus Deae cernebatur in hoc Templo, opertum duabus togis undulatis, haud aliter atque olim reges Romani undulatas & praetextas togas geſtare fuerant ſoliti. Teſtis Varro (*Lib.* I. *de Vita Populi Romani.*)

Virgines in hoc Templo thure ſacrificabant Deae huic, credebantque, ſi quod vitium in corpore habuiſſent, virum futurum id ignoraturum.

Dies, quo cultus ejus Deae publicus peragebatur, fuit Aprilis primus, planeque alius, ac *Fortis Fortunae*: docet hoc Ovidius (*Lib.* IV. *Faſt. v.* 145.)

Diſcite nunc, quare Fortunae thura Virili
Detis eo, calida qua locus humet aqua.
Accipit ille locus poſito velamine cunctas,
Et vitium nudi corporis omne videt.
Ut tegat hoc, celetque viros, Fortuna Virilis
Praeſtat, & hoc parvo thure rogata facit.
Nec pigeat tritum niveo cum lacte papaver
Sumere, & expreſſis mella liquata favis.

Fuit olim hoc Templum etiam *Jovi*, *Solique* ſacrum, uti nos docet Inſcriptio Vetus, quam Julius Sanctorius

torius

torius Cardinalis, Patronus Armenorum, reſtituendam curavit. Hoc enim Templum illi genti habendum datum eſt. Verba Inſcriptionis haec ſunt.

HOC DVDVM FVERAT FANVM PER TEMPORA PRISCA
CONSTVCTVM PHAEBO, MORTIFEROQVE IOVI.
QVOD STEPHANVS VETERI PVRGAVIT STERCORE IVDEX &c.

Stephanus iſte, quiſquis fuerit, aedem hanc conſecraverat Divae Virgini. An ↃCCCLXXII, ſedente Papa Joanne VIII.

Licet hinc conjicere; eadem Templa, temporibus diverſis, dedicata fuiſſe Diis pluribus; quod & hodieque accidit Chriſtianorum Baſilicis. Tolluntur autem hac ratione lites plurimae dicentium, Templa quaedam eorum Divorum non fuiſſe, quorum feruntur, quod legimus, ibidem loci alterius Dei ſtetiſſe Templum, moti auctoritate Scriptorum quorundam. Facile enim fieri potuerit, ut diſſentientium uterque vera dixerint, ignorantes diſcrimina mutatorum temporum, & rationes dedicationum variarum.

Columnarum Templi hujus diametros eſſe cognoſcitur palmorum Rom. VI. pollicum III. Conſtant autem lapide Tiburtino, ordinis Ionici.

TEM-

TEMPLVM HERCVLIS in FORO BOARIO, nunc S. STEPHANO a le CROZZE, vel MADONNA del SOLE.

HERCVLES *Aram* tantummodo habuiſſe fertur, quum Evander in Italia regnum obtineret. Meminit hujus Virgilius (VIII. *AEneid. v.* 271.)

Hanc Aram luco ſtatuit, quae Maxima ſemper
Dicetur nobis, & erit quae Maxima ſemper.

Sunt, qui exiſtimant, a magnitudine operis hanc Aram *Maximam* fuiſſe dictam. Serv. *Ingens eſt*, inquit, *ara Herculis, ſicut videmus hodieque.* Solinus de hac Ara (*cap.* 2.) *Suo quoque Numini Hercules inſtituit Aram, quae Maxima apud Pontifices habetur, cum ſe ex Nicoſtrata, Evandri matre, quae a vaticinio Carmentis dicta eſt, immortalem comperiſſet.*

Ara haec Herculis maxima in veneratione apud accolas habebatur. Nam & apud eam Hercules ipſe creditur boum decumas obtuliſſe: pollicituſque fuerat, beatiſſimam vitam conſecuturos, qui ſibi conſecrarent bonorum decumam. Fecerunt hoc Sulla, Lucullus & M. Craſſus. Juſſit quoque Hercules ut ab hac Ara, & his ſacris arcerentur mulieres, quas vetuit attingere, aut deguſtare quidquam, quod immolatum ſuper eam fuiſſet. Gellius (*Lib.* XI. *cap.* 6.) *Mulieres Herculaneo ſacrificio abſtinent.* Macrobius (*Saturn.* I. *cap.* 12.) Inſtituti hujus hanc cauſſam ferunt: Herculi, quum boves Geryonis per Italiam ageret, ſitienti mulier reſpondit; non licere ſibi bibendam aquam praebere viris, quod eo die celebrarentur Deae feminarum ſacra; nec fas eſſet, ut ex eo apparatu viri quidquam deguſtarent. Hercules igitur, ſacra facturus, feminarum praeſentiam eſt abominatus.

Ad hanc Aram Romani jusjurandum, & pacta, quae firma eſſe vellent, peragebant, teſte Dionyſio (*Lib.* I. *cap.* 40.) Remanſit exinde jurisjurandi vetus vocabulum, ME HERCVLES, quod per ellipſin dicitur, pro, *ita me Deus Hercules ſervet.*

AEdes autem Herculi ſacra erat in Foro Boario, & in eam, aetate Solini, ut ipſe teſtatur (*cap.* 2.) ingreſſus non erat canibus, neque muſcis. *Sacellum*, inquit, *Herculis in Foro Boario eſt. In illud Divinitus neque canibus, neque muſcis ingreſſus erat, ita argumenta & convivii, & majeſtatis ejus remanebant. Etenim quum viſcerationem ſacricolis daret, Myiagrum*, id eſt, *muſcarum congregatorem Deum dicitur imprecatus; clavam vero in aditu reliquiſſe, cujus olfactu refugerent canes.*

Templum hoc Herculis fuit parvum, & rotundum, ambituque ſuo complectebatur viginti columnas marmoreas, ordinis Corinthii.

Dicta fuit haec aedes *Herculis Victoris*, quam Sixtus IV. Pont. Max. ſolo aequavit. Proxime S. Anaſtaſiam ſita olim erat *Ara Maxima Herculis*, cujus ſtatua ex ſpelaeo quodam eruta fuit, aeneaque & inaurata erat, quae ad Capitolii Palatium Conſervatorum allata eſt. Id vulgo dicitur; verum Flaminius Vacca, apud Montefauconium, in Diario (quem is fide dignum fuiſſe affirmat) ſe refert accepiſſe, ſtatuam illam in Foro Romano, proxime Arcum Severi, repertam.

Fuerunt illic quoque hi duo Tituli, Deo Herculi poſiti in duabus baſibus, ut videre eſt apud Gruterum (*pag.* XLVII.)

DEO . HERCVLI
INVICTO
C. IVL. POMPONIVS
PVDENS
SEVERIANVS
V . C . PRAEF . VRB

Altera

Altera Inſcriptio apud Gruterum haec eſt.

HERCVLI . IN
VICTO
M. CASSIVS
HORTENSIVS
PAVLINVS. PR. VRB
. XV. VIR. SACRIS
FACIVNDIS
DONVM. DEDIT

Si Plinio credimus (*Lib.* XXXIV. *cap.* 7.) Evander ipſus Statuam Herculi conſecraverat, in Foro Boario, dicebaturque ea *Hercules Triumphalis*; ſolebat enim illa per triumphos triumphali habitu veſtiri.

Blondus hanc *AEdem* non *Herculis* eſſe, ſed *Veſtae*, eonatur oſtendere, ex his Ovidii verſibus (III. *Faſt.* ℣. 11.)

Ilia Veſtalis (quid enim vetat inde moveri?)
Sacra lavaturas mane petebat aquas.
Ventum erat ad molli declivem tramite ripam:
Ponitur e ſumma fictilis urna coma.
Feſſa reſedit humi; ventoſque accepit aperto
Pectore; turbatas reſtituitque comas.
Dum ſedet; umbroſae ſalices, volacreſque canorae
Fecerunt ſomnos, & leve murmur aquae.

At hi verſus non probant AEdem Veſtae, prope Tiberim fuiſſe. Feſtus autem vult, Regem Numam conſecraſſe aedem Veſtae rotundam. Perſuaſerat enim ſibi, hanc Deam eſſe terram, quae ſuſtineret hominum vitam, eandemque eſſe forma pilae, ut Dea coleretur templo ſui ſimili. Sed Ovidius credidit (VI. *Faſt. v.* 257.) anno Urbis quadrageſimo Templum Veſtae fuiſſe conditum forma ſphaerica, quam & Feſtus ei tribuit. Dicebatur *Veſta*, quod variis rebus ſit veſtita & ornata. Cicero (*de Nat. Deor. Lib.* II. *cap.* 27.) *Veſta*, inquit, *nomen a Graecis. Ea enim eſt*, *quae ab illis* ἑςία *dicitur: Vis autem ejus ad aras & focos pertinet: itaque in ea Dea*, *quae eſt cuſtos rerum intimarum*, *omnis & precatio & ſacrificatio extrema eſt.*

Nullum autem fuit ejus Deae ſimulacrum, ut ignis nullam habere queat certam ſuae ſimilitudinis, & actionis effigiem. Hoc teſtatur Ovidius (VI. *Faſt. v.* 295.)

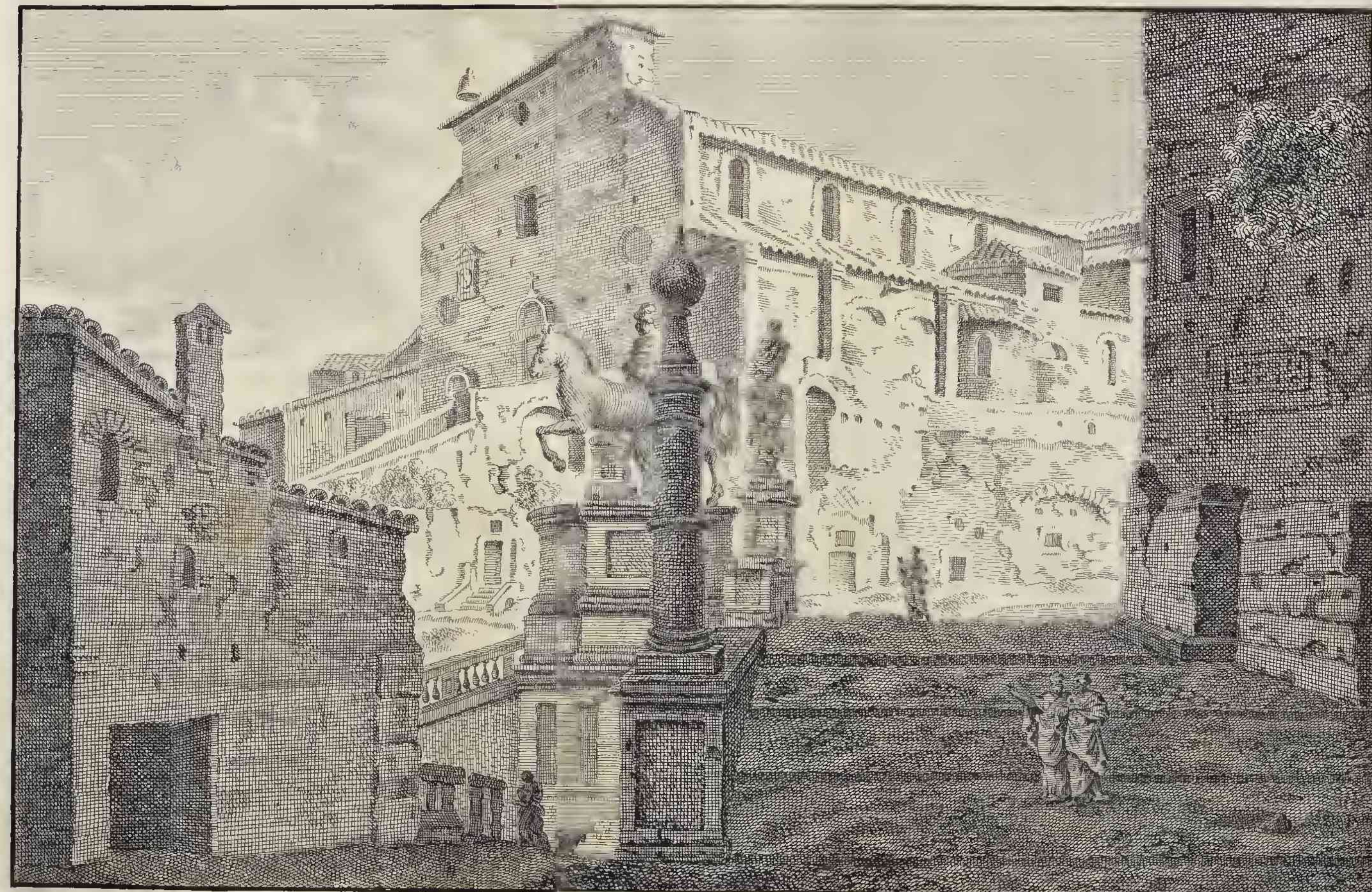
Eſſe, diu ſtultus, Veſtae ſimulacra putavi:
Mox didici curvo nulla ſubeſſe tholo.

Savellorum familia hoc Templum reſtituit, dedicavitque *S. Stephano*, Beatorum Martyrum primo.

Sub hoc Templo hodie cernuntur reliquiae *Cloacae Maximae*, quam exſtruxerat Rex Tarquinius Priſcus.

Columnarum, Templum ambientium, diametros continet palmos Rom. IV. & pollic. III. ex Pario Marmore ſtriatarum, ordinis Corinthii.

TEM-

a 30.

TEMPLVM IOVIS CAPITOLINI, nunc ARA COELI.

IOVIS OPT. MAX. TEMPLVM inchoavit Tarquinius Priſcus, ex praeda, ſeu manubiis, de Apiola captis, prout Plinius tradit (*Lib.* III. *cap.* 5.) Deinde Tarquinius Superbus librarum argenti XL. M. hoc eſt, 2000000 florenorum, impendit in ponendis fundamentis. Plutarchus (*in Poplicola*) Conſecrationem tamen obire ipſe non potuit, quamvis opus ad tectum fere perveniſſet: regno enim & tyrannide excidit, Templique dedicationis gloriam coactus fuit relinquere Horatio, collegae Poplicolae. Diſcimus hoc ex Inſcriptione, inciſa marmori, exſtante in AEde D. Agathae, quae tamen in Opere Gruteri inter ſuppoſititias legitur, (*pag.* 1. *num.* 1.)

Dionyſius figuram ejus ſic deſcribit: (*Lib.* IV. *cap.* 64.) *Templum ſitum eſt & fundatum in alta crepidine, octo jugerum ambitu, ducentis ferme pedibus patens per latera ſingula, pari propemodum longitudine, atque latitudine vix quindecim pedum differentia. Frons ejus meridiem ſpectat. Porticum habet, cum triplici ordine columnarum: in lateribus ordo duplex eſt. Tres AEdes pares communibus continentur lateribus, media Jovis, hinc & inde Junonis & Minervae, ſub eodem tecto & pinnaculo.* Hoc dicit, fuiſſe in eo Templo tria ſacella aequalia, communia inter ſe habentia latera, hoc eſt, interſtructos parietes, ſuſtinentibus pilis lateritiis dealbatis, quas poſtea in columnas mutavit Dictator Sylla, deſumptas e Templo Graeci Jovis Olympici, teſte Plinio (*Lib.* XXXVI. *cap.* 6.) Idem Auctor (*Lib. citato cap.* 25.) de *Pavimento* haec notat. *Romae ſculpturatum in AEde Jovis Capitolini primum factum eſt, poſt tertium Punicum Bellum initum.*

Fuerunt igitur haec tria ſacella, de quibus Dionyſius loquitur, quorum medium Jovi erat ſacrum, cujus utrumque latus claudebant Junonis & Minervae, *ſub una aquila*, hoc eſt, ſub uno tecto, aquilae alis inumbrato, unaque velata tectura: unde & Auſonius dixit (*Grypho. v.* 42.)

Trina in Tarpejo fulgent conſortia Templo.

Macrobius autem, (*Lib.* III. *cap.* 4.) his verbis docet, cur Tarquinius haec Numina ſub eodem tecto ſtatuerit. *Sed*, inquit, *qui diligentius eruunt veritatem, Penates eſſe dixerunt, per quos penitus ſpiramus: per quos habemus corpus: per quos rationem poſſidemus. Eſſe autem medium aethera Jovem: Junonem vero imum aëra cum terra: & Minervam ſummum aetheris cacumen. Et argumento utuntur; quod Tarquinius Demarati Corinthii filius, Samothraciis religionibus myſtice imbutus, uno templo, ac ſub eodem tecto Numina memorata conjungit.* Lucem hinc accipit locus Ovidii (*Lib.* II. *Triſt. v.* 289.)

Cum ſteterit Jovis aede; Jovis ſuccurret in aede,
Quam multas matres fecerit ille Deus.
Proxima adoranti Junonia templa ſubibit,
Pellicibus multis hanc doluiſſe Deam.
Pallade conſpecta, natum de crimine virgo
Suſtulerit quare quaeret Erichthonium.

Et

Et in *Conſolatione ad Liviam, ferme prope finem.*

Jupiter ante dedit fati mala ſigna cruenti,
Flammifera petiit cum tria templa manu:
Junoniſque gravi nocte, impavidaeque Minervae,
Sanctaque & immenſi Caeſaris icta domus.

Jovis ſtatua, ſellae curuli inſidens, in hoc Templo conſpiciebatur, manu gerens fulmen aureum, pondo L. aderat & ſceptrum, & in capite corona radiata. Statua eadem fuerat primo fictilis, Juvenalis (*Sat.* XI. *v.* 15.)

Hanc rebus Latiis curam praeſtare ſolebat
Fictilis, & nullo violatus Iuppiter auro.

Et Ovidius (I. *Faſt. v.* 202.)

Inque Iovis dextra fictile fulmen erat.

Trajanus poſtea, devicta Aſia, aureum Jovi dedicavit ſimulacrum. Hoc indicat Martialis (*Lib.* XI. *epig.* 4.)

Sculptus es aeterno nunc primum Iuppiter auro.

Divitiae Templi hujus tam ingentes fuere, ut vix fidem mereantur. Tam immenſa quippe in eo reperiebatur vis ſtatuarum marmorearum, & metalli omnis generis, tabularum exquiſitiſſimarum, tantumque ſcutorum, ſpoliorum hoſtilium, tropaeorum, tot ſigna militaria, tantus numerus gemmarum, tamque grandis multitudo auri, ſive ſumma arte elaborati, ſive rudis, congeſti, collectique a Triumphantibus, Magiſtratibus Romanis, aliarumque urbium Praefectis, Imperatoribus, Regibus, & populis externis, ex voto, vel donis, vel mulcta. Sed & Auguſtus unus legitur, unica donatione contuliſſe, in cellam Jovis Capitolini, XVI. millia librarum auri, gemmaſque & margaritas ad HS. quingenties (hoc eſt, 3125000 florenorum) Suetonius (*Aug. cap.* 30. *in fin.*) *Coronae* aureae hic ſervabantur multae, Attalus donarat unam pondo CCXLVI., aliam Philippus Macedonum Rex pondo C. aliam Lampſaceni pondo LXXX. aliam Alabandenſes pondo L. Ariſtobulus donarat *Vitem auream* quingentorum talentorum (hoc eſt, 7500000 florenorum) Hiero *victoriam auream* pondo CCCXX.

Conſules novi deducebantur a populo ſacrificatum in illud Templum, unde eos populus comitabatur rurſum in Curiam. Faciebant autem ideo Jovi in ſuo Templo rem Divinam, quod Jovi non minus, quam Jano, omne initium deberetur. Inde & hoc Proverbium natum: *Ab Iove principium.*

Orationes in hoc Templo ſaepe habitas fuiſſe, & *Senatusconſulta* frequenter in eo fieri fuiſſe ſolita docet Cicero (*de Nat. Deor. Lib.* I. *ubi de T. Graccho.*)

Tabularum aenearum, Templo, vel Porticibus affixarum, quantus fuerit numerus, indicat Suetonius (*in Veſpaſiano cap.* 8.) *Tria millia tabularum aerearum, quae ſimul cum Templo conflagraverant, reſtituenda ſuſcepit.* Meminit & Joſephus (*Lib.* XIV. *Antiq. Iudaic. cap.* 17. *prope finem*) Columnarum aerearum, quibus inciſas fuiſſe tradit Leges foederis, cum Iudaeis icti. *Quando*, inquit, *tam manifeſta argumenta exhibuimus noſtrae cum P. R. amicitiae, oſtenſis aeneis columnis, & tabulis in Capitolio uſque nunc durantibus.* Foederum quoque cum Carthaginienſibus initorum pacta, tabulis aeneis inſculpta, ab AEdilibus hic ſervata fuiſſe, commemorat Polybius (*Lib.* III. *cap.* 5.)

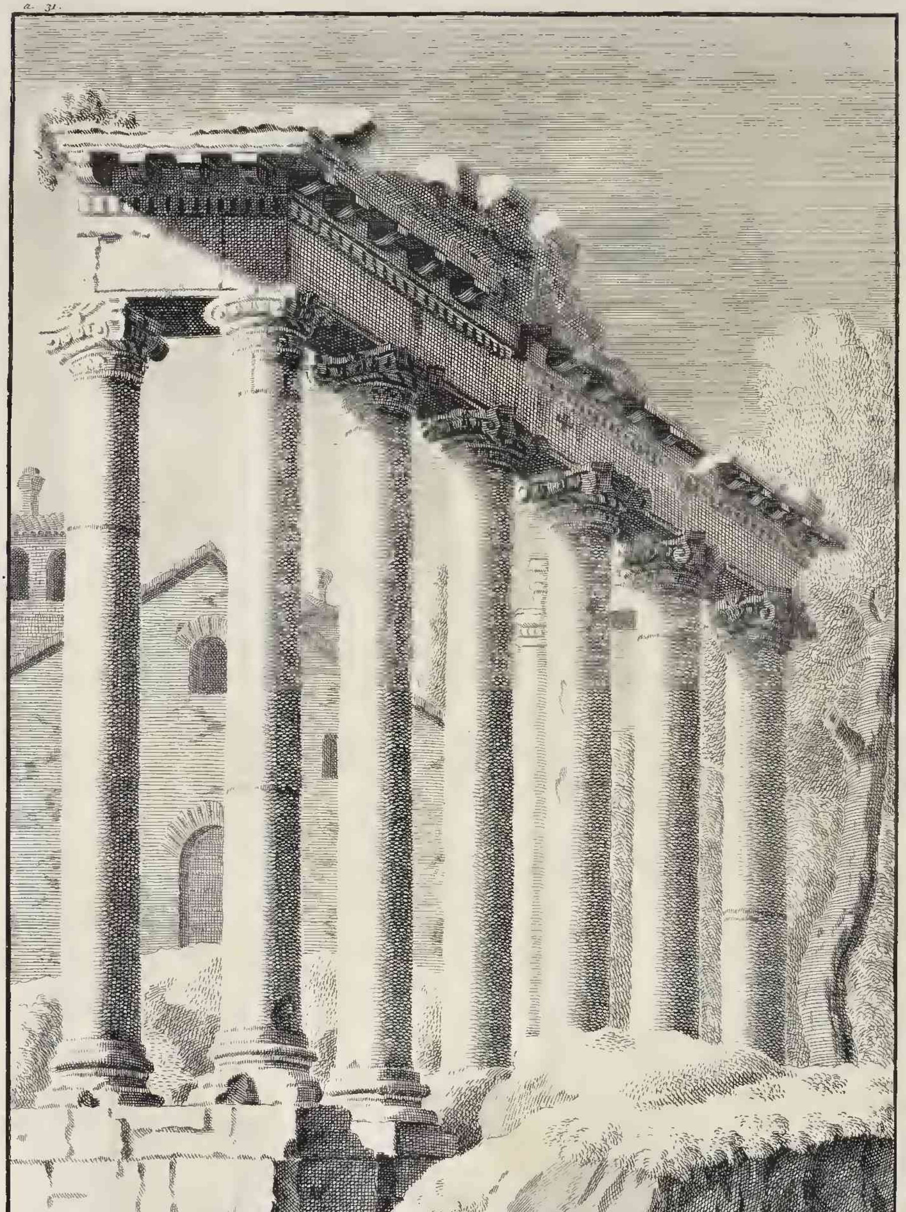
Libros Sibyllinos, in conclavi ſubterraneo Templi hujus, a Decemviris fuiſſe ſervatos, Dionyſius Halicarnaſſaeus refert, (*Lib.* IV. *cap.* 70. *toto*) qui & una cum Bibliotheca ſunt combuſti.

Incendio autem conſumptum fuit, An. U. C. CCCCXXV. ſed Sylla Dictator reſtituit, eoque vita functo Catulus dedicavit. Iterum arſit bello Civili Vitelliano, ſed refici paullo poſt curavit Veſpaſianus. Denique ſub Tito rurſus combuſtum Domitianus reaedificavit, commemorant haec Tacitus (*Hiſt.* III. *cap.* 72.) Suetonius (*Vitell. cap.* 15.). Tacitus (*Hiſt.* IV. *cap.* 53.) Suetonius (*Domit. cap.* 5.)

Templum hoc Chriſtianis ſacris dicatum, nunc appellatur ARA COELI. Caeterum in Eccleſiam hodiernam de Ara Coeli aſcenditur, grandi ſcala marmorea, CXX. admodum graduum, qui olim, ut quibuſdam placet, a templo Quirini, in Quirinali ſito, illuc avecti ſunt. Templum hodiernum Franciſcanorum eſt, fultum duplici Columnarum ſerie, quas putant, Iovis Capitolini fuiſſe. Plura de antiquitatibus Templi hujus ſcire avidus, legat Juſti Rycquii commentarium *de Capitolio Romano.*

TEM-

a. 31.

TEMPLVM CONCORDIAE.

CONCORDIAE vocem deducit Varro a *corde congruente.*

CONCORDIAE TEMPLVM hoc vovit Camillus, cujus votum Senatus ratum habuit, juſſitque illud aedificari. Teſtatur id Plutarchus (*in Camillo.*) Locus Ovidii (*Lib.* I. *Faſt. v.* 637.) dignus eſt, qui adſcribatur:

Candida te niveo poſuit lux proxima Templo,
Qua fert ſublimes alta Moneta gradus:
Nunc bene proſpicies Latiam, Concordia, turbam;
Nunc te ſacratae reſtituere manus.
Furius (antiquum) populi ſuperator Hetruſci
Voverat; & voti ſolverat ante fidem.
Cauſſa, quod a Patribus ſumptis ſeceſſerat armis
Vulgus; & ipſa ſuas Roma timebat opes.
Cauſſa recens melior: paſſos Germania crines
Porrigit auſpiciis, Dux venerande, tuis.
Inde triumphatae libaſti munera gentis;
Templaque feciſti, quam colis ipſe, Deae.
Haec tua conſtituit Genitrix, & rebus, & ara,
Sola toro magni digna reperta Jovis.

Diſcimus hinc Templum Concordiae, quod Furius Camillus vovit, conſtructum ob ſeditionem, Romae ortam, Populum inter & Senatum; flagitante, ſcilicet, Plebe, ut alter Conſulum crearetur, ex ſuo corpore. Id quum Plebs a Senatu obtinuiſſet, dicatum eſt Templum Concordiae in Foro, Populi adſtante concione, ſeu corona.

Templum hoc non longe abſuit a carcere: id Dio tradit (*Lib.* LVIII. *ubi de Sejani morte agitur*) *Eodemmet die Senatus coactus prope carcerem, in AEde Concordiae.* Huic ſententiae congruit, quod legitur in tabulis Farneſianis Veſtigii Veteris Romae, editis a Viro illuſtri Petro Bellorio, ubi (*Tab.* IX.) legitur vox ORDIA, non integre, pro CONCORDIA, hoc eſt, *Templo Concordiae.*

Exiſtimant vulgo *Porticum octo Columnarum*, quae hodie viſitur, ſub imo clivo Capitolii, ad Arcum Severi, eſſe partem reſiduam Templi hujus. Legitur illic haec Inſcriptio.

✠
SENATVS. POPVLVSQVE. ROMANVS
INCENDIO. CONSVMPTVM. RESTITVIT

Integra fere Porticus etiamnunc ſupereſt, extraque humum eminet, quamvis ſolum terrae ruinis undique ſit oppletum. Gruterus hanc habet Inſcriptionem (*pag.* C. *n.* 6.)

D. N. CONSTANTINO. MAXIMO. PIO. FELICI. AC
TRIVMPHATORI. SEMPER. AVGVSTO. OB. AMPLIFI
CATAM. TOTO. ORBE. REM. PVBLICAM. FACTIS. CON
SILIISQ. S. P. Q. R
DEDICANTE. ANICIO. PAVLINO. IVNIORE. C. V. COS
ORD. PRAEF. VRBI

S. P. Q. R.
AEDEM. CONCORDIAE. VETVSTATE. COL
LAPSAM. IN. MELIOREM. FACIEM. OPERE
ET. CVLTV. SPLENDIDIORE. RESTITVE
RVNT

Templum Concordiae ſuos quoque habuit gradus, prout de eo loquitur Rycquius (*cap.* 42.) patetque id ipſum ex Templi hujus reliquiis. Ichnographia quoque Templi hujus id ipſum probat. Hanc autem delineavit nobis Palladius, architectus nobilis; in ea vero enumerantur gradus viginti quinque, quibus in Templum Concordiae aſcendebatur. Habuiſſe autem hoc Templum Gradus complures, quibus in illud aſcendebatur, apertiſſime Cicero demonſtrat (*in Philippica* VII. *cap.* 8.) *Equites Romani*, inquit, *qui frequentiſſimi in gradibus Concordiae ſteterant.*

Conjunctum huic Templo fuiſſe *Senatulum* Auctores commemorant. Docent quippe; Senatula tria Romae fuiſſe, in quibus Senatus haberi ſolitus ſit, unum ubi nunc eſt aedes Concordiae, inter Capitolium & Forum, in quo ſolebant Magiſtratus duntaxat cum Senatoribus deliberare. *Senaculum* alii vocant. Varro (*Lib.* IV. *de LL.*) ait: *Senaculum vocatum, ubi Senatus, vel ubi Seniores conſiſterent, dictumque* γερουσίαν.

Fuit autem ſupra *Graecoſtaſin*, ubi aedes Concordiae & Baſilica Opimii. Templum enim hoc fuiſſe clivo Capitolino proximum, ex pluribus cognoſcere licet teſtimoniis Ciceronis. Hic enim Conſul, Senatu in AEdem Concordiae convocato, eodem adduxit conjuratos deprehenſos; atque circum Templum hocce, cuſtodiae cauſſa, Equites diſpoſuit Romanos, dicitque eos fuiſſe in clivo Capitolino. *Cum*, inquit, (II. *Ph. cap.* 8.) *in hac cella Concordiae, in qua, me Conſule, ſalutares ſententiae dictae ſunt.* Et (*ibid. cap.* 7.) *Quis enim Eques Romanus, cum Senatus in hoc templo eſſet, in clivo Capitolino non fuit.* Et alibi: (*orat. pro Sext. cap.* 12.) *Equites Romanos daturos illius diei poenas, qui, me Conſule, cum gladiis in clivo Capitolino fuiſſent.*

Hoc quoque Concordiae Templum cellam habuit, ut ex Cicerone didicimus. De hac enim idem Auctor loquitur (*Phil.* III. *cap.* 12.) *Armatos in cella Concordiae, quum Senatum haberet, incluſerit.* Et (*in* V. *cap.* 7.) *In cella Concordiae collocari armatos, latrones, ſicarios, e templo carcerem fieri.*

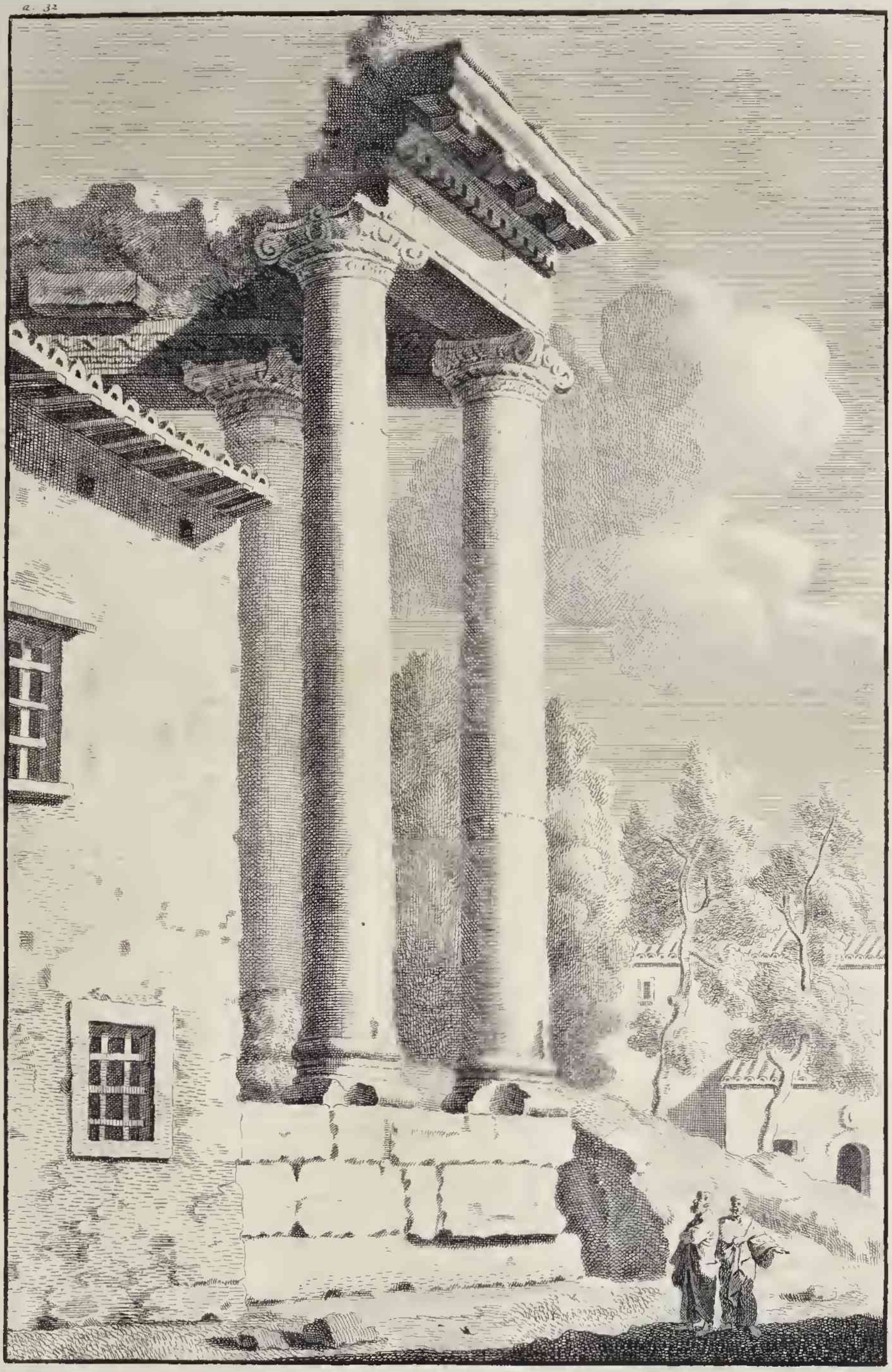
Servabantur denique, teſte Plinio (*Lib.* XXXIV. *cap.* 8.) in hoc Templo ſimulacra Apollinis & Junonis, opus Battonis; Latonae puerperae, Apollinem & Dianam ſuſtinentis, opus Euphranoris; AEſculapii & Hygiae, opus Niſcerati; Martis & Mercurii, opera Tiſicratis; Cereris & Iovis, & Minervae, opera Sthenis; & Victoriae.

In Fronte autem Faſtigii Templi hujus videnda erat Statua Victoriae, quae fulmine tacta decidit & periit, M. Marcello Claudii & M. Valerio Coss.

Columnae Porticus hujus cernuntur factae ex marmore Granito, diſtincto punctis nigris, albiſque. Non ſunt autem unius craſſitudinis, aut coloris; unde liquet, huc tranſlatas eſſe, ex ruderibus aedificii alterius, & huic inſertas. Ipſemet enim eas menſus ſum, verumque id eſſe comperi. Capitula harum columnarum marmoris ſunt Parii, uti & baſes; harum ſtructura eſt Ionica tota, verum capitula ordinis Dorici & Ionici, inter ſe mixti. Quae autem octo exinde ſuperſunt Columnae cum Trabeatione, & parte Tympani, harum columnarum diametros eſt palmorum Rom. VI. & unius ferme pollicis. Exhibemus duas hujus Templi reliquiarum effigies.

TEM-

a. 32

a. 33

TEMPLVM IOVIS STATORIS.

TEMPLVM hoc Antiquitatum Interpretes plerique collocant in ipſo Foro; ſed facile refelluntur. Carent quippe Antiquorum Scriptorum auctoritate, quorum id nemo teſtatur. Facit huc, quod Romulus pulſus ſit a Sabinis, & in fugam conjectus, *toto hoc ſpatio, quantum eſt Forum*, ut teſtatur Livius (*Lib.* I. *cap.* 12.) *ad uſque Palatii portam.* Ergo Romulus hoc in loco Templum poſuit: ipſe vero repulit poſtea Sabinos ad uſque Veſtae Templum, quod extremo ab ea parte Foro fuit. Ovidii hoc indicat carmen (*Faſt.* VI. *v.* 395.)

Forte revertebar feſtis Veſtalibus, illa,
Qua Nova Romano nunc Via juncta Foro eſt.

Certa ergo hinc conjectura eſt; non perveniſſe Forum uſque ad portam Palatii, AEdemque Jovis Statoris. Habuit quoque Tarquinius Priſcus domum ſuam apud Fanum Jovis Statoris, & illic, quum eſſet occiſus, Tanaquil ejus uxor de feneſtra, unde proſpiciebatur in Viam Novam, populum fuit allocuta. Livius (*Lib.* I. *cap.* 41.) *Quum clamor impetuſque multitudinis vix ſuſtineri poſſent, ex ſuperiore parte aedium, per feneſtram in Novam Viam verſus (habitabat enim Rex ad Jovis Statoris AEdem) populum Tanaquil alloquitur.* Appiani autem teſtimonium apertiſſime & clariſſime noſtram probat ſententiam. Is (*Lib.* II. *de B. C.*) ait: *Subduxerunt tamen invitum* (Bibulum) *amici in Fanum Jovis Statoris, Foro proximum.*

De eo ſic Dionyſius (*Lib.* II. *cap.* 52.) *Romulus Jovi Statori Templum poſuit, apud Portam Mugoniam, ducentem e Via Sacra in Palatium.* Ovidius (VI. *Faſt.* *v.* 793.)

Tempus idem Stator AEdis habet, quam Romulus olim
Ante Palatini condidit ora jugi.

Templi hujus locum antiquum Cicero oſtendit, Jovem precatus his verbis, priuſquam abiret in exilium, (*oratione ea cap.* 10.) *Teque, Jupiter Stator, quem vere hujus Imperii Statorem majores noſtri nominaverunt, cujus in Templo hoſtilem impetum Catilinae repuli a muris: cujus Templum a Romulo victis Sabinis in Palatii radice cum victoria eſt collocatum, oro atque obteſtor, ferto opem pariter Reipub. cunctaeque civitati, meiſque fortunis.*

Itaque Romulus condidit hoc Templum ex voto in Bello Sabinorum, quod apertiſſime declarat Livius. Hujus verba ſunt (*Lib.* I. *cap.* 12.) *Jupiter tuis avibus juſſus hic, in Palatio, prima Urbi fundamenta jeci: Arcem jam ſcelere emptam Sabini habent, inde huc armati ſuperata valle media tendunt. At tu, Pater Deûm hominumque, hinc ſaltem arce hoſtes, deme terrorem Romanis, fugam foedam ſiſte. Hic ego tibi Templum Jovi Statori, quod monimentum ſit poſteris, tua praeſenti ope ſervatam Urbem eſſe, voveo.* Primus autem omnium Romulus hoc Templum Jovi Statori voverat, non autem abſolverat. Poſt eum enim novo voto illud abſolvendum ſtatuerunt in Conſulatu ſuo Poſthumius Metellus & Attilius Regulus Coſs. ut apud Livium legitur (*Lib.* X. *cap.* 36.) Nam Romulus *Fanum* tantum fecerat, qui *locus templo effatus* fuit, ut paullo poſt idem ſcribit Auctor (*cap.* 37. *in fin.*)

Pericrat autem Neroniano incendio etiam Iovis Statoris aedes, quam Romulus voverat, ut notat Tacitus (*Ann.* XV. *cap.* 11.) Sed vel Nero ipſe, vel Senatus Populuſque Romanus reſtituendam curaverant.

Solebat in hoc Templo Senatus frequenter haberi, & conciones. Teſtis Cicero (*in Cat.* II. *cap.* 6. *& ſaepe*) Notandum eſt autem, quod Senatuſconſulta jure fieri non poterant, niſi in loco ab Auguribus conſtituto, qui & *Templum* dicebatur. Et contra *Curia* erat *Templum*. Auctores Gellius & Varro. Illud enim intererat inter *AEdes ſacras* & *Templa*, quod in his jure perſcriberentur Senatuſconſulta; in illis vero numquam. Hanc tamen diſtinctionem nos in his Notatis non ſervavimus, quo facilius cognoſcerentur loca, quae deſcripſimus.

Rudera porro Templi hujus conſpiciuntur, hac aetate noſtra, in ipſo Foro. Forum quippe nunc amplius porrigitur in longitudinem. Et fama vetus eſt, viris quoque doctis in hanc ſententiam conſentientibus; Columnas tres ſtriatas, quae hodie viſuntur in Foro Romano, prope Palatium & Hortos Farneſianos, cum admirandi opificii Epiſtylio & Corona, iſtius Templi Veteris eſſe monumenta, Porticu in fronte ordine columnarum duplici, in latere ſimplici. Neſcimus autem, utrum plures pauciores ſque fuerint. Detur tamen tres fuiſſe tantum, utique loci ſpatium, & operis altitudo ſatis indicant, aedificium, cujus fuerunt, cenſeri non poſſe in vetuſtis, & priſci operis. Sunt enim ordinis Corinthii, quod Vitruvius (*Lib.* I. *cap.* 2.) *Jovi Statori* non convenire fatetur, ſed Diis hilarioribus *Veneri*, *Florae*, *Proſerpinae*, *Nymphis*.

Columnarum vero iſtarum ſtriatarum Diametros continet palmos Rom. VI. & pollices totidem marmoris Parii, ordinis Corinthii. Duae conſtant fruſtis majoribus quinque, una quatuor. Et AEdificium totum fuit marmoreum, ut e ruinis liquet.

Nonnulli putant, tres has columnas pertinuiſſe ad Templum Julii Caeſaris; ſed contra ſciendum eſt, probabile videri non poſſe; Auguſtum exſtruxiſſe Julio Caeſari Templum tantae magnitudinis, & tam divitis ac elegantis operis; ut qui non ignoraret, in quanto eſſet odio apud Romanorum praeſtantiſſimos recens tum nimis Julii Caeſaris memoria, propter oppreſſam ab eo libertatem. Hae enim columnae monumenta ſunt architectonices priſcae & artis ſummae.

TEM-

a 34

TEMPLVM

ANTONINI ET FAVSTINAE, nunc S. LAVRENTII in MIRANDA.

FAVSTINAE TEMPLVM ſtetiſſe in Via Sacra, Trebellius Pollio, in Gallieno filio (*cap.* 1.) docet. *Fuit denique hactenus ſtatua in pede montis Romulei, hoc eſt, ante Sacram Viam, intra Templum Fauſtinae, advecta ad arcum Fabianum.*

Ex Porticu Templi hujus ſuperſunt etiamnunc Columnae decem ingentes, cum Capitulis, Epiſtyliis & Inſcriptione hac.

✠

DIVO. ANTONINO. ET
DIVAE. FAVSTINAE. EX. S. C

De Templo Fauſtinae, uxoris M. Antonini Philoſophi, Capitolinus in *Marco* (*cap.* 26.) ait: *Petiit a Senatu, ut honores Fauſtinae, aedemque decernerent.* Et mox. *Divam etiam Fauſtinam a Senatu appellatam gratulatus eſt.* Sed & fecit coloniam vicum, in quo obiit Fauſtina, & excitavit eidem Templum, cujus memoriam Caracalla abrogavit. Spartianus (*in Antonino Caracalla, cap.* 11.) *Antoninus*, inquit, *inter Deos relatus eſt, habet templum, habet Salios, habet Sodales Antoninianos, qui Fauſtinae templum, & Divale nomen eripuit, quod ei ſub Tauri* (montis) *radicibus fundaverat maritus, in quo poſtea filius hujus Elagabalus Antoninus ſibi, vel Jovi Syrio, vel Soli, incertum id eſt, templum fecit.* De morte M. Antonini Victor haec ſcribit (*in Epitome.*) *Ejus morte nuncio Romam pervecto, omnes pari ſenſu praeſumpſerunt, Marcum coelo receptum eſſe, ob cujus honorem templa, columnae, multaque alia decreta ſunt.* Et idem (*de Caeſaribus.*) *Qui ſejuncti in aliis Patres ac Vulgus, ſoli omnia decreverunt, templa, columnas, ſacerdotes.* De Templo Julius Capitolinus (*cap.* 18.) *Templum ei conſtructum, dati Sacerdotes Antoniniani, & ſodales, & flamines, & omnia, quae de ſacratis decrevit antiquitas.* Templum igitur hoc aedificatum eſt, ex auctoritate & decreto Senatus, uti liquet ex Inſcriptione, ſuprapoſita An. Chr. ut quidam arbitrantur, CLXXVIII.

Prope Templum Fauſtinae fuit Regia; in hac ſacra fiebant a Rege ſacrificulo, & in eam reliqui Pontifices convocabantur a Pontifice Maximo.

Martinus V. Pontifex Maximus, ex Familia Columnarum, *hoc Templum* Societati Pharmacopolarum dedit, An. cIↄcccccxxx. quod tunc gaudebat titulo Eccleſiae Canonicalis. Hodie dicitur *Templum D. Laurentii in Miranda.*

In ipſo Templo ſupra Portam ſubter Inſignibus Papae Martini V. haec legitur Inſcriptio.

OPTIMO. PRINCIPI. OTHONI. COLVMNAE.
MARTINO. V. PONTIFICI. MAXIMO. CVIVS.
AVTHORITATE. HOSPITALE. ERECTVM. AC.
IVS. PATRONATVS. ELARGITVM. ANNO. DOMINI.
M. CD. XXX. COLLEGIVM. AROMATARIORVM.
AMPLISSIMIS. MVNERIBVS. ET. PIORVM. FRATRVM.
ELEEMOSYNIS. DECORATVM. GRATI. ANIMI.
SIGNVM. POSVIT. ANNO. DOMINI. M. DC. VII.

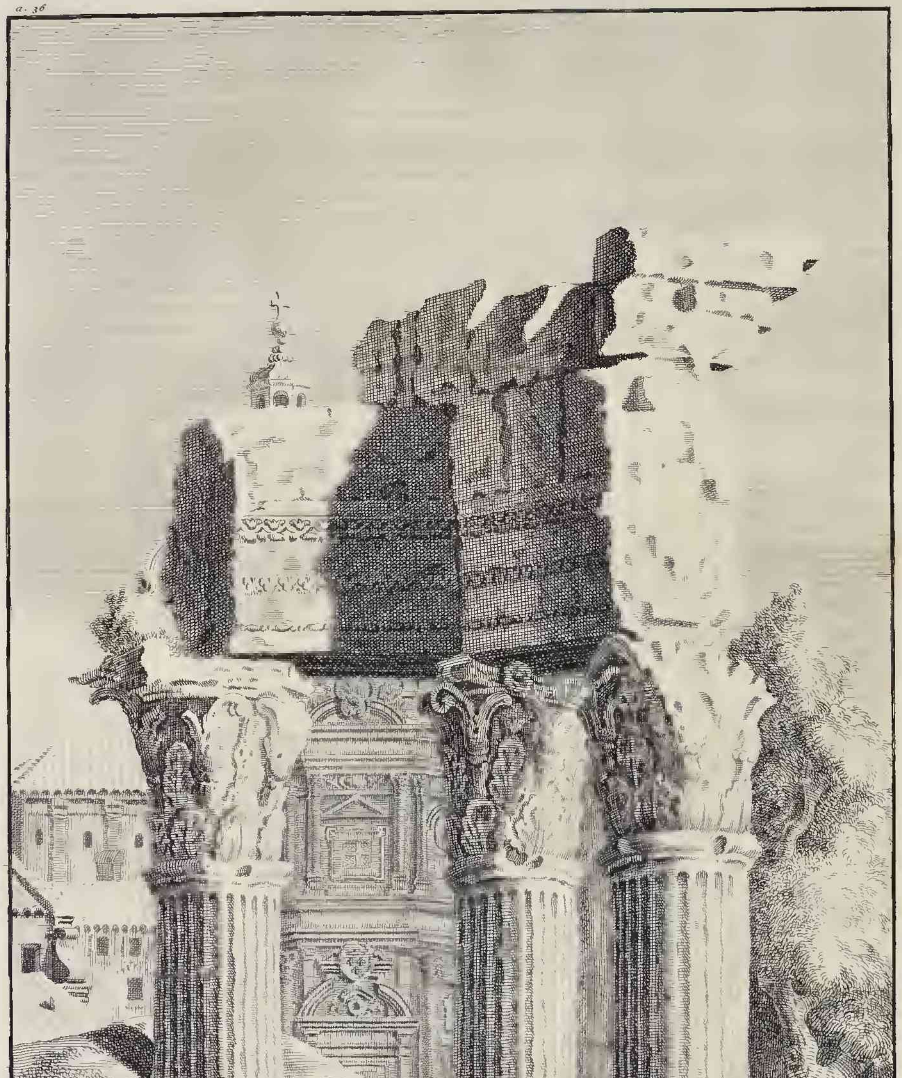
Columnae Templi hujus omnes ex unico & ſolido *lapide Auguſteo* factae ſunt. Auguſtus enim primus hoc genus lapidis Romam advexit, ad majorem Urbis ornatum. Hic lapis Italis dicitur *Pietra Cipolina*, quod quaſi foliis conſtet, ſeu cruſtulis, ad inſtar allii.

Diametros Columnarum eſt palmor. Rom. VI. & pollicum VII. ordinis Corinthii.

a 35.

a. 36

TEMPLVM
IOVIS TONANTIS.

IOVIS TONANTIS Templum poſuiſſe Auguſtus fertur, apud Clivum Capitolii. Suetonius id teſtatur (*cap.* 29.) Conſecraverat hoc Auguſtus, *quum in expeditione Cantabrica periculo ſe liberatum agnoſceret. Nam itinere nocturno lecticam ejus fulgor perſtrinxerat, ſervumque praelucentem exanimarat.* Verba Suetonii etiam haec notanda ſunt (*cap.* 91.) *Quum dedicatam in Capitolio AEdem Tonanti Jovi aſſidue frequentaret, ſomniavit, queri Capitolinum Jovem, cultores ſibi abduci, ſeque reſpondiſſe, Tonantem pro Janitore ei appoſitum. Ideoque mox tintinnabulis faſtigium aedis redimivit, quod ea fere januis dependebant.*

Plinius (*Lib.* XXXV. *cap.* 6.) commemorat, quibus lapidibus fuerat exſtructa haec AEdes. *Inter hos* (inquit) *primum* (*ut arbitror*) *marmoreos parietes habuit ſcena M. Scauri, non facile dixerim ſectos, an ſolidis glebis poſitos, ſicut eſt hodie Jovis Tonantis aedes in Capitolio.*

Statua Jovis, exemplar aeris Deliaci, quo Polycletus fertur fuiſſe uſus, ſervabatur in hoc Templo; Plinius (*Lib.* XXXIV. *cap.* 2.) & ante ipſam fuerant illic ſtatuae Caſtoris & Pollucis, opus *Hygiae*, ſeu (ut in Plinio legitur) *Hegiae.* Plinius (*Lib.* XXXIV. *cap.* 8.)

Reliquiae, quae etiamnunc ſuperſunt ex hoc Templo, conſpiciuntur in ipſo Clivo Montis Capitolini, tres nimirum Columnae marmoreae, cum egregii operis Trabeatione, pluſquam dimidia parte tenus defoſſae ſub terram. Fuit hic angulus Veſtibuli, ſeu Pronai Templi ipſius. Oſtendit Zophorus ab AEdis latere inſtrumenta ac vaſa ſacrificiorum Veterum; diductus autem a fronte in latioris marmoris tabulas praefert unum verbum abſque R.

✠

E S T I T V E R.

Unde colligitur, inſtauratum aliquando Templum hoc fuiſſe.

Totum opus, quantum ex ruderibus conjicitur, ex ſolidis glebis Parii Marmoris erat conſtructum. Effigiem autem Templi hujus exhibet Auguſti Nummus.

Columnarum ſuperſtitum diametros complectitur palmos Romanos VI. pollicesque III. ſuntque omnes ſtriatae, marmoreae, ordinis Corinthii.

a 37

a 38.

BASILICA NERVAE,

cujus nunc partem facit ECCLESIA S. BASILII.

NERVAE BASILICA fuit in Foro ejus: ſed ſunt, qui dubitent, an Baſilica Nervae; an potius Templum ſit Minervae; quodve potiſſimum AEdificium eo nomine ſit cenſendum.

Revera tamen fuit vel Templum, vel Baſilica, vel certe pars Palatii Imperatoris Nervae. Et dubitare nefas eſt, quin id Forum ſit Nervae, ubi hoc AEdificium, vel rudera ejus oſtenduntur. Verumtamen non longe hinc area Templi reperitur. Unde vicinitas duorum iſtiuſmodi templorum fecit forte, ut alterum pro altero haberetur.

Fori hujus ſpatium certo poſſe definiri, non video. Hoc exploratum affirmo; murum veterem, uti hodie videmus, enormem & anguloſum, factumque e quadratis magniſque lapidibus, una cum Arcu ad viae tranſitum, fuiſſe in finibus Fori interciſum.

Muri pars magna adhuc ſupereſt, quo nimirum Forum Nervae cingebatur, & quocum conjunctum fuit AEdificium memoratum, uti hoc oſtendit adpoſita effigies illius. Conſtat hic murus ſaxis quadratis, cum anfractibus multis, reductiſque contra architecturae elegantiam. Apparet autem exinde, viae huic contiguae & antiquae flexus alios non fuiſſe, quos & ſequi debuit ipſa AEdificii ſubſtructio.

Fori autem totius & AEdificii adjuncti ichnographiam & orthographiam egregie deſcripſit nobis Antonius Labaccus, in ſuo de Architectura libro.

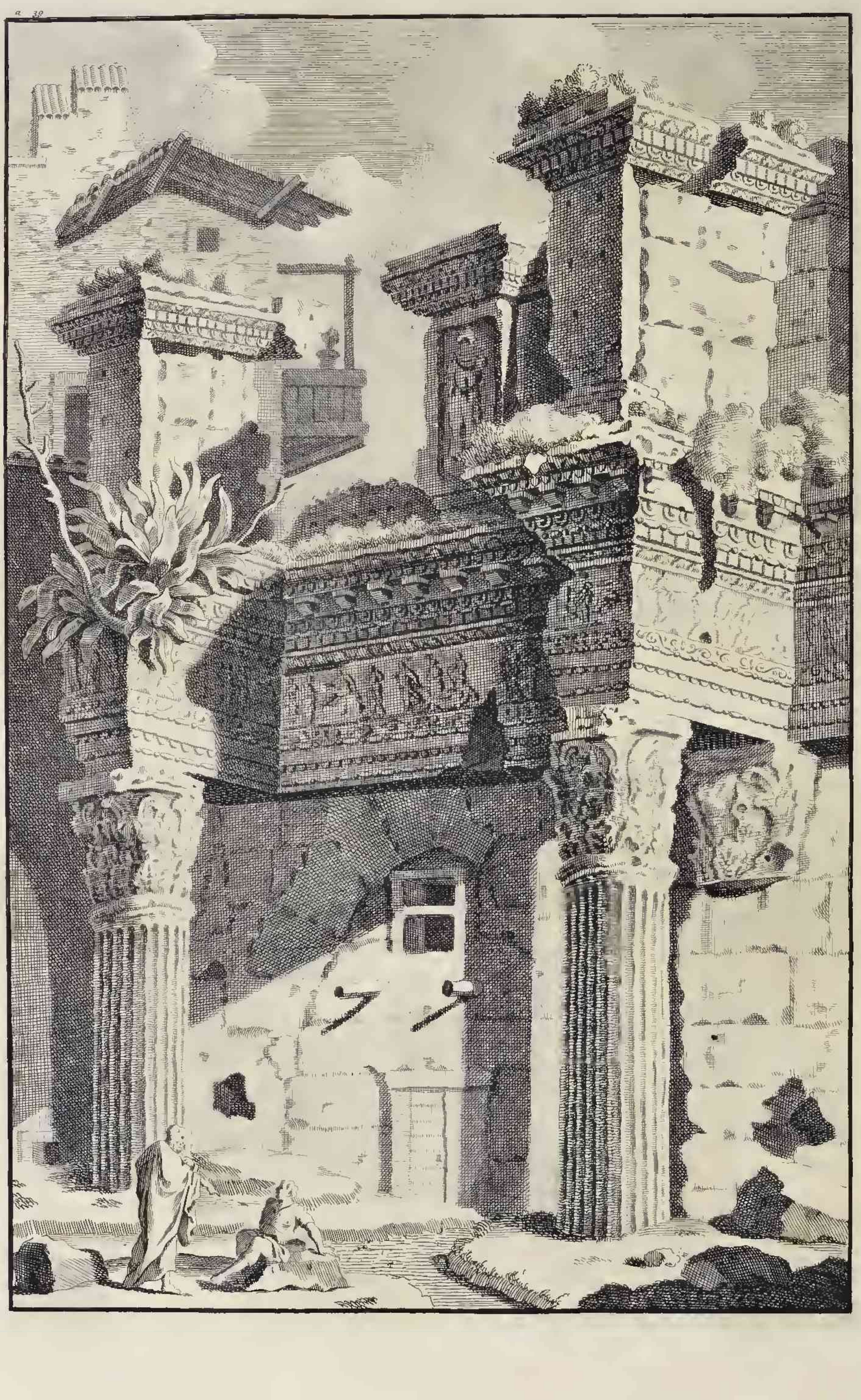
Ingentes iſtae Columnae tres, quibus campanaria turris Eccleſiae S. Baſilii monialium ſuperſtructa eſt, ad marmorei AEdificii latus, reliquiae Templi Imperatoris Nervae dicuntur eſſe. De hoc Templo intelligendus eſt Plinius, in Panegyrico (*cap.* XI.) *Nervam lacrymis primum, ut filium decuit, mox templis honeſtaſti, non imitatus illos, qui hoc idem, ſed alia mente fecerunt.*

Reliquiae illius AEdificii, quae ſuperſunt, tres ſunt Columnae ſtriatae, ordinis Corinthii, cum unica pila; omnes immerſae humo parte quadam, grandeſque, & perpulchrae, cum magnificentiſſima Trabeatione, ex marmore Pario factae, unde ſplendorem & magnificentiam AEdificii veteris conjectare poſſumus.

Pars Palatii Nervae, ingentibus columnis, & lapidibus quadratis ornati, cernitur etiam hodie, inter Comitum & Militiae turrim, cum incluſa Eccleſia S. Baſilii. Arcus vero, qui adhuc ſupereſt, pro *Arcu Nervae*, corrupte dicitur *Arca Noci.*

Iſtarum Columnarum diametros menſurae eſt palmorum Rom. VII. & pollic. X. omnes ſunt ſtriatae, & marmoreae, ordinis Corinthii.

a 39

TEMPLVM
PALLADIS.

DE hoc PALLADIS TEMPLO loquitur *Aurelius Victor, in vita Nervae: Dedicato*, dicit, *Foro, quod appellatur Pervium, quo AEdes Minervae eminentior conſurgit, & magnificentior.*

Fori Palladii primus conditor fuit Domitianus, Palladis cultor devotiſſimus, ut Doctorum nemo neſcit. Habuit autem hoc Forum *AEdem Minervae.* Manifeſtiſſimum hujus rei indicium eſt fragmentum aedificii antiqui, quod hodieque cernitur in via illa recta, inter *Turrim Comitum* & *Pantanos.* Conſtat opere elegantiſſime ſculpto, columniſque ordinis Corinthii. Nec dubitem, quin hoc pertinuerit ad Templum Palladis: ſiquidem in ejus faſtigio ſculptura cernitur anaglyphica. Harum una Palladem refert tunicatam ſine aegide, ſed galeatam, & ſiniſtra gerentem clypeum; dextra vero, quae fracta videtur, tenuit haſtam.

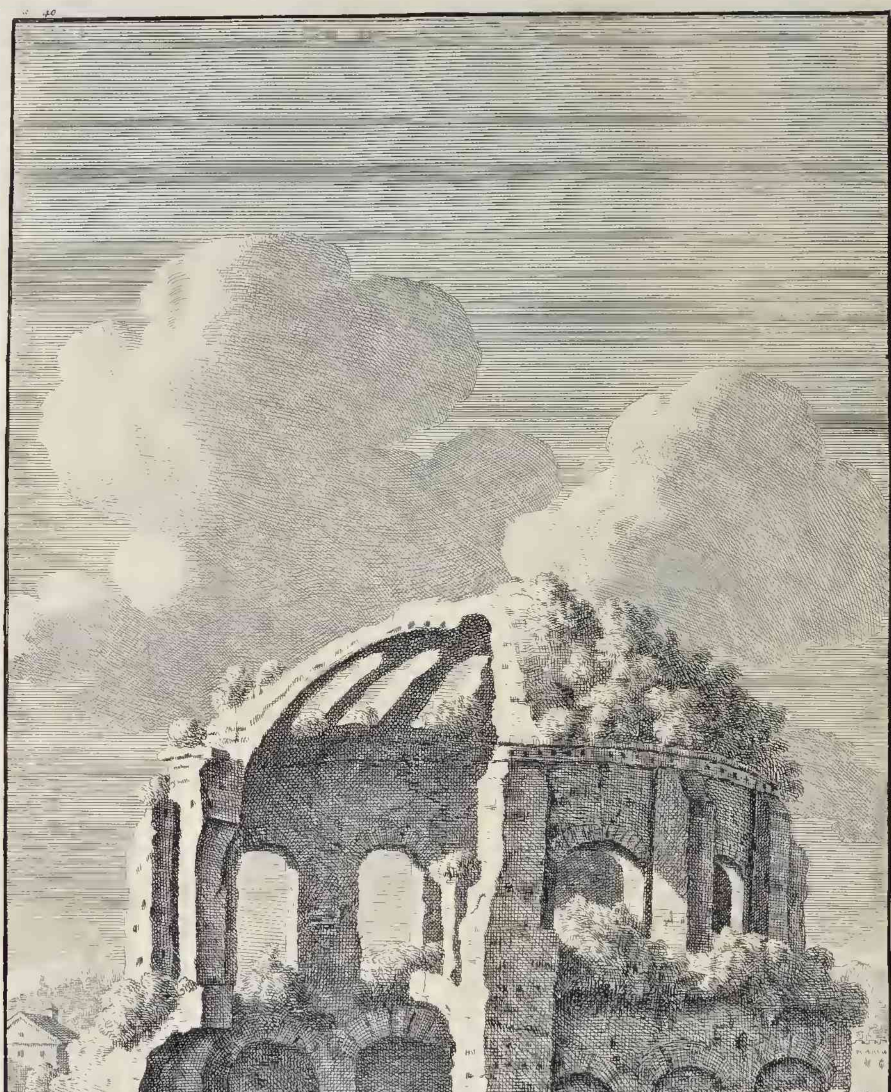
Martialis quoque ſatis indicat, hanc AEdem ſitam fuiſſe, quo loco fuerat taberna, ubi vendebatur ſuus liber (*Lib.* I. *Epigr.* 2.)

Libertum docti Lucenſis quaere Secundum,
Limina poſt Pacis, Palladiumque Forum.

Hoc Forum fuit exſtructum miro artificio ab Apollodoro. Antiquarii credidere, *Forum Romanum*, vel *aliud aliquod* in Palatino monte fuiſſe *Forum Palladium.* Sed decepit eos nomen *S. Andreae in Pallara*; nam initiales litterae eaedem plane ſunt, docentque, Panvinio affirmante, *Forum Palladium* aliud nullum eſſe, atque *Forum Nervae.* Rationes Panvinii non quidem ſunt certiſſimae, ſed tamen minime ſpernendae.

Hoc tempore de eo opere ſuperſunt duae tantum Columnae, cum parte Veſtibuli, in cujus Zophoro pulcherrimae cernuntur imagines anaglyphicae, & in iis ſculptae Artes Palladis, ex marmore. Columnarum iſtarum dimidia pars propemodum obruta tellure latet, partium conſpicuarum diametros eſt palmorum IV. & pollicum IX.

40

BASILICA

CAII & LVCII.

BAſilica Caii & Lvcii fuit haud procul a moenibus, inter Portam Exquilinam & Naeviam. Fuerunt autem in Exquiliis *Horti Caji & Lucii, Caeſarum.* Hi erant nepotes Auguſti ex Julia filia & M. Agrippa, adoptati ab Auguſto, in ſpem & ſucceſſionem Imperii. Horti vero illorum procul dubio fuerunt prope Baſilicam & Porticum. *Baſilica* haec inſignis fuiſſe creditur, uti & Porticus, quod Auguſtus ſub nomine nepotum, Caji & Lucii, memorandum quid ſtatuere decreverat.

Ingens cavitas videtur ante Hortos illos. Eſt haec rotunditatis perfectae, ſed repleta exaggeratione verſus viam publicam. Hanc ſi diligenter conſideres, dixeris fuiſſe lacum antiquum, effoſſum opere humano ad Naumachiam. Id Dion certe ſentire videtur, ſcribens (*Lib.* LXVI. *prope finem.*) *Extra hunc locum pugnatum eſt ab aliis in horto Caji & Lucii, quem Auguſtus perfodi ob eam cauſſam juſſerat.* Alii hic pro *horto* reponunt *luco.* Sed veriſimile eſt & hortos & lucum fuiſſe in Exquiliis. Exquilias enim Auguſtus repurgavit, ſepulcris amotis, & producto pomoerio, ut locus iſte fieret ſalubrior & ornatior.

Hic certe Nemus Caji & Lucii fuiſſe videtur, ſi quis modo accurate inſpexerit citatum modo locum Dionis, ubi ita pergit: *Ibi enim primo die bellum navale, caedeſque belluarum facta eſt, lacu, qua parte ſtatuas ſpectat, aſſeribus inaedificato, & foris ac tabulatis undique incluſo.*

AEdificium quoddam vetus decagonum e lateribus hodie in vinea quadam oſtenditur, pone S. Matthaei aedem. Et ſunt qui arbitrantur eſſe id Baſilicam Caji & Lucii. Nam & Suetonius ſcribit (*cap.* XXIX.) *Quaedam etiam opera ſub nomine alieno, nepotum ſcilicet & uxoris, ſororiſque fecit, Porticum Baſilicamque Lucii & Caji.* Decepit tamen illos hodiernum loci hujus nomen, *Galluccio*, ſive *Galluzzo*, veluti corruptum ex vocibus *Caji* & *Lucii.* Et fortaſſe locum hunc hodieque vocant *Thermas Galutii.* Sed incerta ſunt haec omnia, quoad ſitum loci.

Haud longe ab AEdicula S. Mariae AEgyptiacae, quam, teſte Panvinio, Pyrrhus Ligorius credidit Baſilicam fuiſſe Caji & Lucii, effoſſae ſunt baſes, cum his Inſcriptionibus, e Gruteri Theſauro, (*Pag.* CCXXXIV. *Num.* 4. & 5.) petitis:

C. CAESARI. AVGVSTI. F
PONTIFICI. COS
DESIGNATO
PRINCIPI. IVVENTVTIS

Item.

L. CAESARI. AVGVSTI. F
AVGVRI. COS
DESIGNATO
PRINCIPI. IVVENTVTIS

Nihil autem certi hinc conficitur. Nam & egomet memini, me vidiſſe Romae, & per totam Italiam, quamplurimas Inſcriptiones, cum ſuis lapidibus ex longe ſejunctis locis advectas, atque tam ad ornatum, ut non amitterentur, quam ut firmiora redderentur aedificia, parietibus aedium & ſtructurarum quarumlibet fuiſſe inſertas.

Sunt & multi, qui exiſtimant, hanc AEdem fuiſſe *Minervae Medicae*, quam Rufus & Victor huic Urbis regioni tribuunt, quaeve, quo loco fuerit, ignoratur. Nomen vero *Panthei Minervae Medicae*, quod apud Rufum legitur, quodque aedi huic adſcribere videtur rotunditatem Templo Panthei ſimilem, lectorem reddit incertiorem. Rev. Pat. Montefaucon fatetur, ſe totum pedibus ire in hanc antiquiorem ſententiam eorum, qui hoc templum eſſe arbitrantur *Pantheon Minervae Medicae*, Nam regio ea ipſa eſt. Panthei formam haud obſcure produnt apſides, ſtatuis Numinum excitatae. Adhaec

poſt vicum Urſi Pileati in Exquilina regione conſequenter vicum Minervae Rufus enumerat. Vicus autem Urſi Pileati ab urſo pileato, qui hodieque e vicino viſitur, nomen mutuatus eſt, ut vicus Minervae a templo ejuſdem nominis. Unum autem Minervae templum in Exquilina regione memoratur, videlicet Minervae Medicae, quod Pantheon ab Rufo vocatur, & proximum eſt Urſo Pileato. Fornix adhuc ſupereſt, ſed in ruinam vergens, & niſi inſtauretur, brevi ſine adverſario periturus eſt. Opus eſt lateritium, ſed olim marmoribus veſtitum, ornatumque columnis.

Alii contra exiſtimant, fuiſſe hoc Templum *Herculis Callaïci*, auctore Bruto ſtructi, quem & *Callutium* vocant, unde natum corruptum vocabulum *Callaïcus*, ex depravata veteris ſermonis pronuntiatione, minime vero Caji & Lucii Baſilicam, uti Fulvius volebat. Nam & Plinius (*Lib.* XXXV. *cap.* 14.) teſtatur, aedem iſtam ex lateritio lapide fuiſſe conſtructam, prout quoque eſſe cernuntur ſuperſtites hujus Templi ruinae.

BA-

BASILICA ANTONINI, nunc DOGANA NOVA.

BASILICAM ANTONINI Victor ſtatuit prope Columnam ejus, & erat hoc in fine Fori.

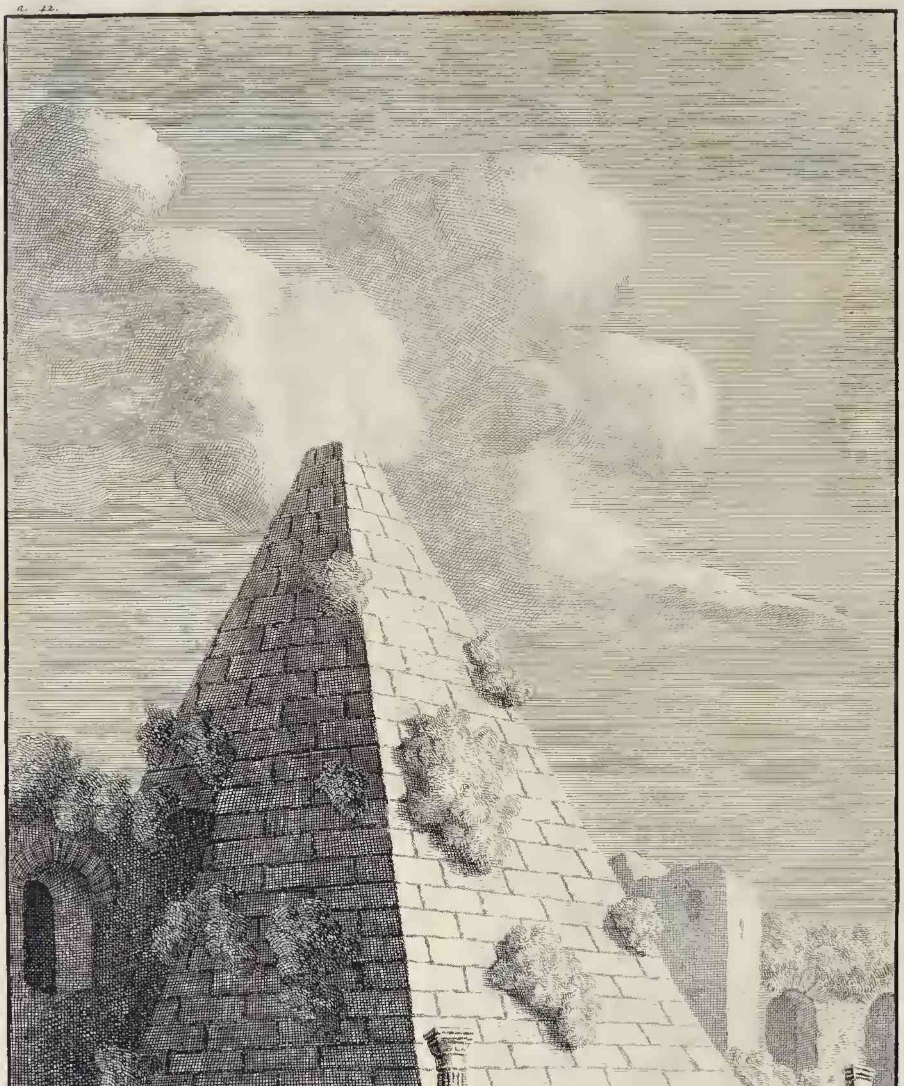
Porticûs, ſive Templi ruina exſtabat olim in Platea *Petrae*, ut vocatur, juxta AEdem *D. Stephani de Trullo*, cujus AEdificii neque principium, neque finis apparet. Nihilominus columnae marmoreae undecim, ingenteſque, quae ſuperſunt, cum trabeatione, aliqui Baſilicam, alii vero Porticum malunt dicere. Sed multo rectius ipſum fuiſſe Templum conjicitur: nam & hoc oſtendunt parietes ſolidi, & pars fornicis, quae reſpicit aedes Seminarii Romani.

In hac Antonini Baſilica, quam Victor ponit in Regione IX. conſervabatur *Rationarium Provinciarum*, in quo perſcripta legebantur, quot, & quaenam Imperio ſubjectae eſſent Provinciae, & qui ad eas regendas miſſi fuiſſent Praeſides & Rectores, ita ut haberetur *Notitia Magiſtratuum Imperii Romani.*

His ruinis ſuperſtruxit Papa Innocentius XII. Palatium, ubi vectigalia ſolvuntur, cujus pulcherrimum ornamentum faciunt undecim iſtae ſuperſtites columnae. Architectus ejus fuit Eques Fontana.

Diametros iſtarum columnarum continet palmos Romanos VI. poll. V. ſunt vero ex marmore Pario, ordinis Corinthii.

a. 42.

SEPVLCRVM

CESTII.

PYramis haec ingens conſpicitur apud Portam S. Pauli, conſtructa ex lapidibus marmoreis, magnis, & quadratis. Olim ea ſita erat extra Urbis moenia, ſed ab Aureliano ita muris eſt inſerta, ut pars ejus introrſum, pars vero extrorſum vergat. Tota haec moles eſt quadrata, figura pyramidali, ad modum ignis in acutum tendens, dictaque Pyramis ἀπὸ τοῦ πυρός. Licet alii aliud vocis etymon adferant, a genere ſcilicet lapidis Thebaici, apud AEgyptios, quem πυροποίκιλον vocant Graeci.

Fuit haec moles Sepulcrum C. Ceſtii VII. Viri Epulonum. Liquet hoc ex titulo, inciſo in utroque latere, intra Urbem verſus Septemtriones, & extra illam verſus Auſtrum.

C. CESTIVS. L. F. POB. EPVLO. PR. TR. PL
VII. VIR. EPVLONVM

In altera vero parte extra Urbem, quae ſpectat Auſtrum, litteris multo minoribus, haec duntaxat legas.

OPVS. APSOLVTVM. EX. TESTAMENTO. DIEBVS. CCCXXX
ARBITRATV
PONTI. P. F. CLA. MELAE. HEREDIS. ET. POTHI. L

At paullo infra, in latere utroque verſus Septemtriones & Auſtrum.

INSTAVRATVM. AN. DOMINI. M DC LXIII

Epulones autem erant genus Sacerdotum, auctoritate & opibus alios omnes vincentium. Ita dicebantur ab epulis, teſte Cicerone (III. *de Orat.*) quoniam epulas Diis inſtruendi poteſtatem haberent, & indicerent lectiſternia cum epulis.

Alexander VII. Pont. Max. decrevit, hoc ſepulcrum Ceſtii, jam ruinam minitans, reſtituere. Terra ergo egerenda & amovenda fuit, donec perveniretur ad operis crepidinem, ad altitudinem palmorum XXII. Hic tum reperiebantur ſparſim jacentia columnarum fragmenta, operis ſtriati, quae erectae poſitaeque ſunt ad latus Pyramidis Septemtrionale, ſupra crepidines, ex lapide Tiburtino ibidem inventas; ea parte Pyramidis, qua per oſtium illius ad interiora patet introitus. Inventae & baſes, uti & egregii operis capitula. Eodem quoque tempore duae baſes quadratae e marmore ſunt repertae, ſuper una earum pes adhuc conſpicitur aereus, unde colligitur ſtatuae altitudo, palmorum XIV. vel XV. Hanc poſitam fuiſſe C. Ceſtio, ex Inſcriptione patet, quae eadem legitur in utraque baſi, unde & duas eidem poſitas fuiſſe ſtatuas, non eſt dubium. In Baſibus ambabus legebatur, unius exempli & argumenti, Titulus.

M. VALERIVS. MESSALA. CORVINVS
P. RVTILIVS. LVPVS. L. IVNIVS. SILANVS
L. PONTIVS. MELA. D. MARIVS
NIGER. HEREDES. C. CESTI. ET
L. CESTIVS. QVAE. EX. PARTE. AD
EVM. FRATRIS. HEREDITAS
M. AGRIPPAE. MVNERE. PER
VENIT. EX. EA. PECVNIA. QVAM
PRO. SVIS. PARTIBVS. RECEPER
EX. VENDITIONE. ATTALICOR
QVAE. EIS. PER. EDICTVM
AEDILIS. IN. SEPVLCRVM
C. CESTI. EX. TESTAMENTO
EIVS. INFERRE. NON. LICVIT

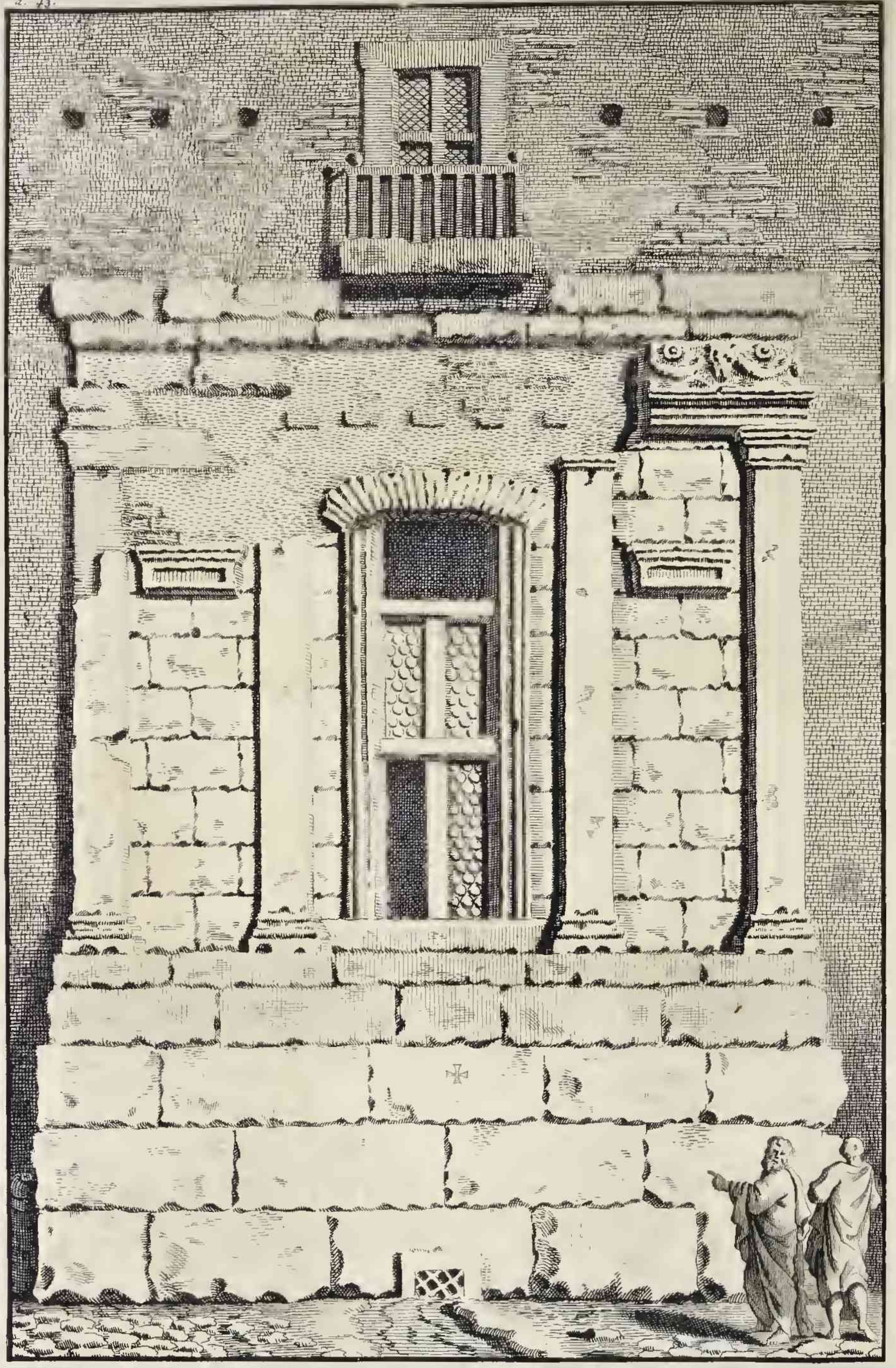
Pyramidi crepido e Tiburtino lapide ſubſtrata eſt trium palmorum & dodrantis altitudine, opus

ſuſtinens, quod CLXV. palmos cum beſſe altum, in quadrum ad CXXX. palmos protenditur, laminis undique marmoreis candidiſſimis obtectum, ſeſqui-palmi craſſitie, reliquus ab omni latere paries XXXVI. palmos craſſus eſt. Statim ſupra crepidinis planitiem conclave continetur XXVI. palmos longum, latum XVIII. altum XIX. Haec interior cavitas facta erat, ad cadavera plura recipienda; parietes pictis candelabris, vaſis vinariis, tibiis, mulierum lugentium, & geniorum alatorum imaginibus pulchre illuſtrati.

Sunt, qui arbitrantur, harum imaginum pictorem fuiſſe Pacuvium Poëtam, alii Arellium, magni nominis pictorem, quem Plinius (*Lib.* XXXV. *cap.* 10. *ſub finem*) reprehendit, quod Dearum imagines pingeret, ad ſimilitudinem dilectarum mulierum.

SEPVL-

2. 43.

SEPVLCRVM

BIBVLI.

SUb Capitolio, qua parte Mons ipſe Forum Trajani ſpectat, ad Macellum Corvorum, ſic dictum a Familia Corvina, ſive Corvinorum, exſtat adhuc monumentum Sepulcri cum hac Inſcriptione.

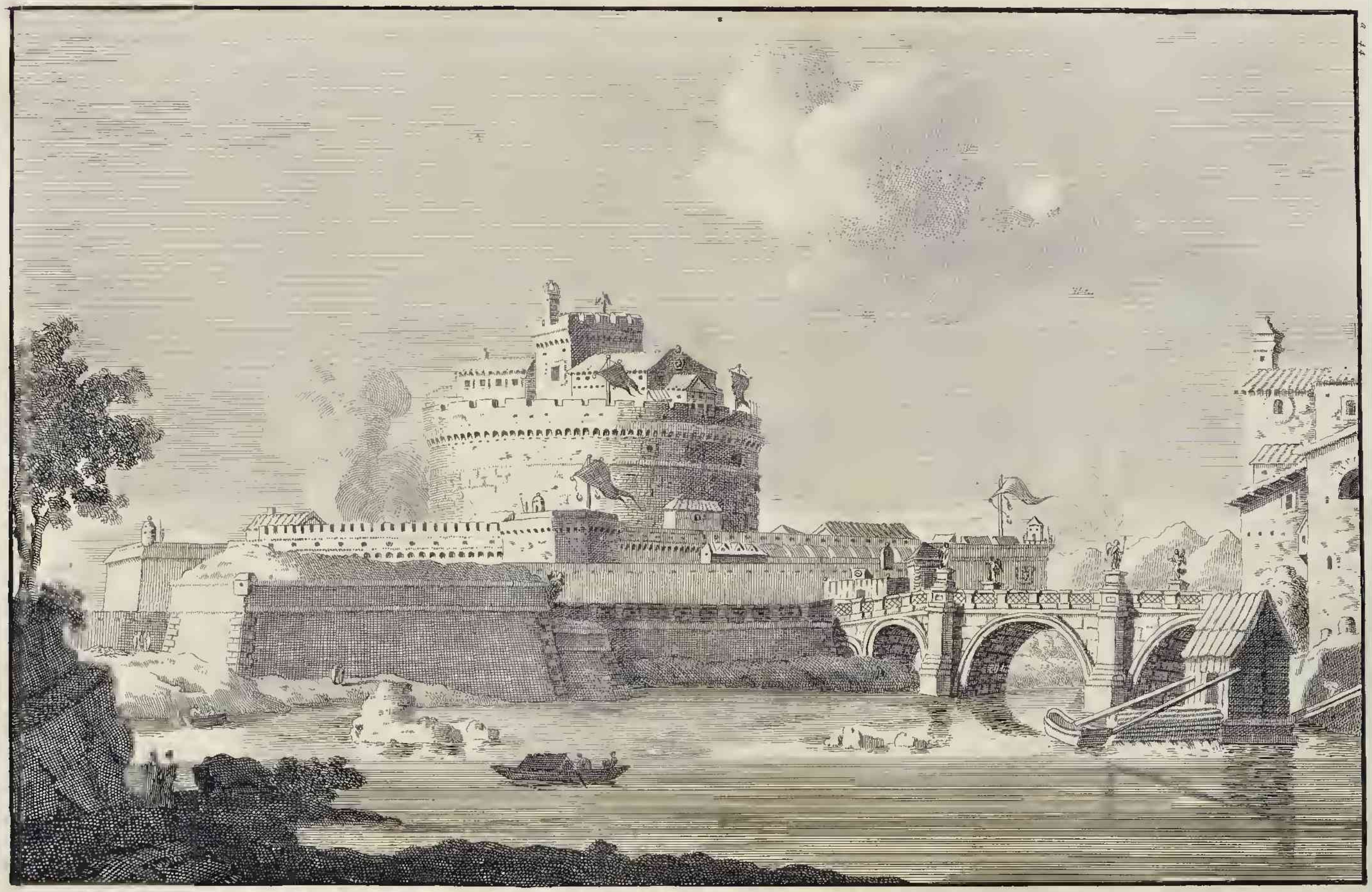
✠

C. POBLICIO. L. F. BIBVLO. AED. PL. HONORIS
VIRTVTISQVE. CAVSSA. SENATVS
CONSVLTO. POPVLIQ. IVSSV. LOCVS
MONVMENTI. QVO. IPSE. POSTEREIQVE
EIVS. INFERRENTVR. PVBLICE. DATVS. EST

Ex hoc titulo liquet, fuiſſe hunc C. Publicium Bibulum AEdilem Plebis. Quia vero in Urbe nemo ſepeliebatur, ideo honoris illius Viri, virtutiſque cauſſa, in ipſo Sepulcri titulo adſcriptum id fuiſſe, cognoſcitur. Neque tamen clare ſatis indicatur; fueritne hoc Monumentum in ipſa Urbe, aut extra illam; quamvis vel exinde ſatis conſtet, intra moenia fuiſſe, quia caeteroqui privilegio non fuiſſet opus. Similis enim beneficii privilegium Claudiis publice conceſſum fuiſſe legimus, quorum ſepulcrum erat prope Portam Carmentalem. Teſtis Suetonius, in Tiber. (*cap.* I.) *Agrum*, inquit, *inſuper trans Anienem clientibus*, *locumque ſibi ad ſepulturam ſub Capitolio publice accepit.* Itaque Romanae conſuetudinis fuiſſe hinc conjicitur, ut bene de Repub. meritis de publico ſepulcra in hac Urbis parte darent.

Verba haec Inſcriptionis, SENATVSCONSVLTO POPVLIQVE IVSSV, oſtendunt, datum & poſitum fuiſſe hoc Sepulcrum, quo tempore maxima fuit Reipub. potentia & auctoritas.

Hoc autem *Publicii Bibuli* Sepulchrum fuit, ab altera parte Capitolini Montis, prope Portam Triumphalem. Effigies aeri inciſa exhibet quidquid ex eo etiamnunc ſupereſt.

MAVSOLEVM
ſive SEPVLCRVM HADRIANI,
nunc CASTRVM S. ANGELI.

SEpulcrum ſuum, ſive Molem hanc aedificavit Hadrianus, ad ripam Tiberis, juxta ſui nominis Pontem, non longe ab Hortis Domitiae. Capitolinus, in Antonino (*cap.* 5.) *Hadriano, apud Bajas mortuo, reliquias Antoninus Romam pervexit, ſancte ac reverenter, atque in Hortis Domitiae collocavit*, hoc eſt, in Sepulcro, quod ipſe ſibi conſtruxerat. Teſtis Dion, in Hadriano (*in fine*) *Sepultus eſt in ripa Fluminis, juxta Pontem AElium, illic enim ſepulcrum conditum: jam enim Auguſti monimentum repletum erat; nec quiſquam amplius in eo ſepeliebatur.* Spartianus. (*cap.* 19.) *Fecit & ſui nominis Pontem, & Sepulcrum juxta Tiberim.* Inſcriptio ſequens hoc oſtendit.

L. AELIO. CAES. DIVI. HADRIANI
AVG. F. COS. II. F.

In hoc autem ipſe primus creditur ſepultus fuiſſe, atque poſt eum omnium Antoninorum cineres conditos illic eſſe docent Inſcriptiones, & in iis haec ſequens.

IMP. CAES. DIVI. TRAIANI. PARTHICI. FILIO
DIVI. NERVAE. NEPOTI. TRAIANO. HADRIANO
AVG. PONT. MAX. TRIB. POT. XXII. IMP. II.
COS. III. P. P. ET. DIVAE. SABINAE
IMP. CAESAR. T. AELIVS. HADRIANVS
ANTONINVS. AVG. PIVS. PONT. MAX. TRIB. POT. II.
COS. DES. III. P. P. IMP. II.

PARENTIBVS. SVIS

Antonini Pii epitaphium, in Hadriani mole, Romae.

IMP. CAESARI. T. AELIO. HADRIANO
ANTONINO. AVG. PIO. PONTIF. MAXIM
TRIB. POT. XXIIII. IMP. II. COS. IIII. P. P

Sic & Lampridius, in vita Commodi (*cap.* 17.) narrat, juſſu Pertinacis, Commodum fuiſſe tranſlatum in monumentum Hadriani. Et Julius Capitolinus, in Vero (*cap.* 11.) Veri cadaver illatum fuiſſe in illud idem ſepulcrum. Errant enim, qui hoc de Severo intelligunt, quia hic Auctor loquitur de AElio Vero, & quod in eodem etiam Pater ejus naturalis fuerat ſepultus.

Quod vero attinet ad Severi cadaver, de eo Spartianus refert (*in vita Severi cap.* 24.) *Severi Imp. urnulam auream, reliquias ejus continentem, in Antoninorum ſepulcro illatam eſſe.* De cadavere autem ejus ſcribit. *Severus illic, ubi vita functus eſt, incenſus fuit.*

 Proco-

Procopius his verbis deſcribit totam molem: (*Lib.* I. *cap.* 18. *in initio*) *Hadriani quondam Imp. ſepulcrum extra portam Aureliam* (Alii hic legunt *AEliam*) *jactu lapidis impoſitum. Primus ejus ambitus quadrati figuram habet. Conſtat enim totus ex marmore Pario, ſumma artificum diligentia aedificatus. In medio vero hujus quadrati rotunda moles aſſurgit, excelſa altitudine, & tanta, ut in ſuprema ejus parte area ſit, cujus diametros vix jactu lapidis tranſigitur.*

Itaque moles haec Hadriani duos habuit ambitus: primus quadratus ex ſolidis lapidibus fuit: interior rotundus ex lapidibus coctis, incruſtatus Pario marmore; habuitque duplicem columnarum ordinem, quas nunc tranſlatas videmus ad S. Petri Baſilicam ornandam. Sed Monteſauconius adnotat, Molis Hadrianeae columnas in Eccleſiam S. Pauli exportatas fuiſſe; atque Caſinenſes Monachos id tenere, ex antiquis inſtrumentis mutuatos: Columnae porro iſtae, numero LXXX. forma ſpectabili, totam Eccleſiae molem ſuſtinent. In iſtarum columnarum locum, novo muro tota moles eſt circumdata, ad Arcis munitionem. Pontifices enim Arcem ex hac mole conſtruxerunt munitiſſimam, complexi utrumque hunc ambitum Sepulcri Hadriani, quam vocarunt *Caſtrum S. Angeli*, eoque utuntur ad Urbis ipſius coërcitionem.

Fuit in ſummo faſtigio antiquitus ornata ſtatuis & ſignis hominum, equorum, quadrigarumque, omnibus miro artificio elaboratis, ex Parii marmoris genere albiſſimo. Manſerunt autem haec decora inviolata, uſque ad bellum Gothicum ſecundum. Tunc enim milites Beliſarii partim ſunt demoliti integra relicta; partim quae erant fracta dejecerunt in hoſtes. Deerant enim inſtrumenta belli alia & idonea, quibus ſe defenderent, ita ut neceſſitate cogerentur, fragmentis ſtatuarum hoſtes, ſcalis aſcendentes repellere.

In cacumine molis hujus ſtetit olim *Nux aenea*, inaurata, inuſitatae magnitudinis: & credebantur a multis, quamvis ex conjectura penitus incerta, cineres & oſſa Hadriani ſervata fuiſſe in hac Nuce, quae nunc in Palatii Pontificii loco, *Belvedere* dicto, poſita conſpicitur, una cum duobus pavonibus aeneis, inauratis, qui quatuor olim fuiſſe feruntur. Nucem autem hanc pineam ideo ſepulcro impoſuerant, ut planctum adumbraret Magnae Deûm matris, occiſo Aty Sacerdote ejus, qui in pinum converſus fingitur. Pavones addebantur, ut oſtenderetur, Auguſtas etiam in hoc ſepulcro fuiſſe conditas. Placebat enim Imperatoribus, ut vulgus crederet uxores Imperatorum, in conſecratione, alis pavonum, Junonis exemplo, in coelum vehi, uti hoc ex Numiſmatibus ſatis liquet, & conſtat.

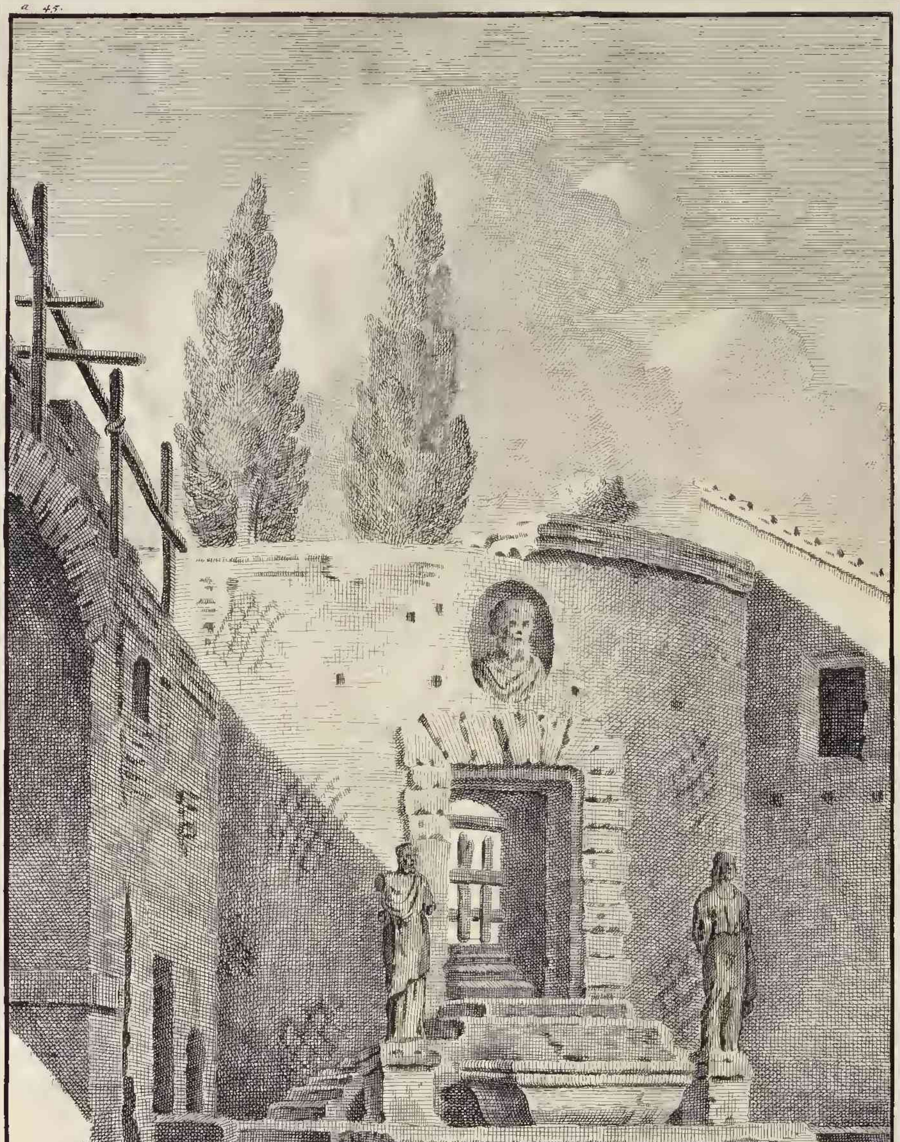
Eſt id autem in hac mole maxime mirandum, quod intus tota oppleta & obſtructa cernitur, vixque unis ſufficiens ſcalis locus ſit relictus, ad deſcenſum in ejus interiora. Dixeris conſtructam potius munimento cuidam bellico, quam monumento ſepulcrali. Tot nempe ſumptuum & laboris impendebant Romani, ut aeternam & manentem firmitatem aedificiis ſuis darent, nominiſque ſui memoria foret immortalis & ſempiterna.

Caeterum, ſi Spartiano credimus (*cap.* 8.) Antoninus Pius Hadriani Patris ſepulcrum inſtauravit, eique Templum dedicavit.

Bonifacius IX. Mauſoleum Hadriani primus in Arcis formam conſtruxit; poſt eum Alexander VI. munitiones illius multum firmavit; Paulus IV. novas majoreſque adjunxit; hunc poſtea ſecutus Pius IV. hinc inde diruta a Philiberto Auriaco, Borbonii Ducis exercitus Caeſarei ſucceſſore, moenia Caſtri hujus reſtauravit; denique Vrbanus VIII. hanc Arcem variis modis reficiendam curavit, munivitque quinque propugnaculis, foſſiſque profundis: quo tempore e fundo terrae eruta fuerunt plurima ſtatuarum fruſta, quae milites Beliſarii in hoſtes dejecerant.

MAVSO-

a 45.

MAVSOLEVM AVGVSTI.

DE Mauſoleo hoc illuſtris Suetonii locus eſt, in Auguſto (*cap.* 100. *in fin.*) *Auguſtum*, inquit, *in Mauſoleo condiderunt, id opus inter Flaminiam viam, ripamque Tiberis ſexto* (alii legunt *tertio*) *ſuo Conſulatu exſtruxerat, circumjectaſque ſilvas, & ambulationes in uſum populi, tunc jam publicarat.* Tacitus (*Lib.* IV. *Ann. cap.* 44. §. 5.) hoc Mauſoleum vocat *Octaviorum tumulum*, quemadmodum *Caji Julii tumulus* legitur, in Epit. Livii (*Lib.* CXI.) Et Strabo, in deſcriptione campi Martii (*Lib.* V.) *Commemoratione digniſſimum eſt, quod Mauſoleum appellant: excelſis fundatum molibus, lapide niveo, & perpetuae viriditatis arboribus coopertum, in ſummum uſque verticem, ad fluminis ripam exaggeratum. In ſummo autem poſitum eſt Caeſ. Auguſti ſimulacrum, ex aere fabricatum. Sub aggere ipſo ſunt ejus loculi, & cognatorum, & neceſſariorum: a tergo vero lucus eſt, mirifica continens ambulacra. In medio autem Campi ſpatio ejus buſti exſtat ambitus, & hic ipſe niveo perfectus lapide, ferreos in circuitu cancellos habens, & plantatas interius prae ſe ferens populos.* Exſtat vero etiam nunc interior murus orbicularis, reticulato opere: cum tamen olim, ut videtur, tres fuerint muri, invicem diſtantes; quorum intervalla rurſus ſpatiis quibuſdam diſtinguebantur, ut loculi plures efficerentur, quo ſeorſim condi ſinguli poſſent.

Voluerat enim Auguſtus, ut Mauſoleum hoc non ſuum modo, ſed omnium quoque cognatorum & Imperatorum eſſet ſepulcrum. Auguſti autem ſepulcrum hic in medio locum ſuum habuit, a lateribus autem in muro conſpiciebantur effoſſi loculi cognatorum & amicorum, quibuſcum communem ſibi eſſe illam ſepulturam mandaverat. Teſtatur hoc Albinovanus (*Conſol. ad Liviam, v.* 65.)

Vidimus erepta moerentem ſtirpe ſororis.
Luctus, ut in Druſo, publicus ille fuit.
Condidit Agrippam, quo te, Marcelle, ſepulcro;
Et cepit generos jam locus ille duos.
Vix poſito Agrippa, tumuli bene janua clauſa eſt:
Perficit officium funeris, ecce, ſoror.
Ecce, ter ante datis jactura noviſſima Druſus
A magno lacrimas Caeſare quartus habet.
Claudite jam, Parcae, nimium reſerata ſepulcra;
Claudite: plus juſto jam domus iſta patet.

Etiam Tacitus aperte teſtatur, Germanici cineres illatos fuiſſe in hoc Mauſoleum (*Lib.* III. *cap.* 115. *Ann.*) *Dies*, inquit, *quo reliquiae tumulo Auguſti inferebantur, modo per ſilentium vaſtus, modo ploratibus inquies, plena Urbis itinera, conlucentes per Campum Martis faces.*

Auguſtus teſtamento juſſerat, ut res a ſe geſtae, tabulis aeneis inciſae, ante molem tumuli ſui ſuſpenderentur. Dicitur & hic locus in laudem Auguſti, Pacis & Victoriae, & P. P. inſcriptionem habuiſſe, & olim fuiſſe incruſtatus marmore Lunenſi. Interior murus, multis figuris, & ornamentis reticulato opere variatus. Opus ipſum erat rotundum, ſed intrinſecus ad faſtigium ejus aſcendebatur via plana, & cochlearum more paulatim aſſurgente, quod ex ſtructura quatuor, aut quinque conclavium, memet praeſentem obſervaſſe, memini.

Locus vero, ubi combuſtus fuerat Auguſtus, in Campo erat medio, albo diſtinctus ſaxo, ferreiſque cancellis, & umbroſa arborum corona. Hinc colligunt, credibile videri, fuiſſe illic exuſta quoque Auguſtorum, ſucceſſorum illius, cadavera, vel cadaverum certe ſimulacra, & effigies. Herodianus (*Lib.* IV. *cap.* 2.) *Lectum extra Urbem perferunt in Martium Campum, ubi, qua latiſſime Campus patet, ſuggeſtus conſurgit.*

Habuit haec moles in parte anteriore duos Obeliſcos, quorum unum ad AEdem Liberianam Ma-

ximae

ximae Virginis in Exquiliis, per Sixtum V. erectum videmus: alter vero fractus ſub terra latet a tergo AEdis D. Rochi.

Inventa hic quoque fuit talis Inſcriptio.

PROC. MAVSOLEI
M. VLPIVS
AVG. L. AEGLVS
IMAGINEM
CORINTHIAM
TRAIANI. CAESARIS
COLLEG. FAENARIOR
D. D.

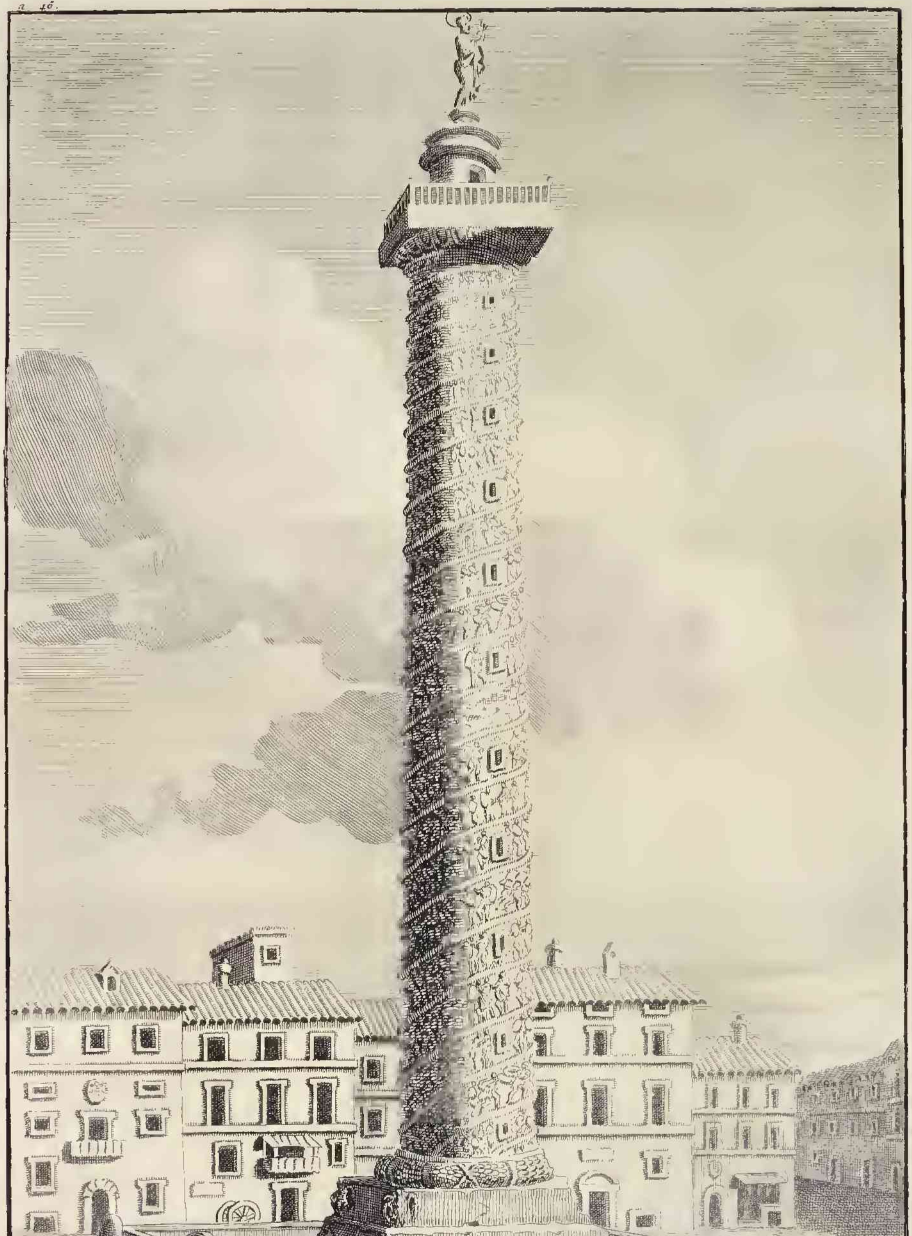
Inventum hic eſt aliud quoque marmor, cum hoc Epitaphio.

DIS. MANIB
M. VLPIO
MARTIALI
AVG. LIB
A. MARMORIBVS

Subter hoc AEdificium ingentes adhuc reperiuntur cellae, profundiſſimaeque, in quibus hodie reconduntur vina plurima, frigoris cauſsâ, adverſus aeſtum Solis. Sunt & hic varia ambulacra, ruinis hinc inde, ut ipſemet vidi, oppleta.

SEPVL-

a 46.

S E P V L C R V M

ſive C O L V M N A T R A I A N I.

COLVMNA haec, juſſu Senatus Populique Romani, erecta eſt, in honorem & memoriam perpetuam Imperatoris Trajani, prout ex illius patet Inſcriptione, in baſi.

SENATVS. POPVLVSQVE. ROMANVS
IMP. CAESARI. DIVI. NERVAE. F. NERVAE
TRAIANO. AVG. GERM. DACICO. PONTIF
MAXIMO. TRIB. POT. XVII. IMP. VI. COS. VI. P. P
AD. DECLARANDVM. QVANTAE. ALTITVDINIS
MONS. ET. LOCVS. TAN BVS. SIT. EGESTVS

In ultimo verſu Inſcriptionis hujus deſunt ſyllabae aliquot, has Marlianus ita ſupplet TAN*tis operi*BVS. Egnatius TAN*tis opi*BVS. Donatus TAN*tis ex colli*BVS. Gruterus TAN*tis ruderi*BVS. Tot modis Viri docti reſtituere hanc Inſcriptionem, in ultimo verſu detritam, ſunt conati. Sed Monteſauconius (*in Diario ſuo*) veram ejus lectionem adtulit, ex Anonymo quodam, edito a V. Cl. Mabillonio (*in* IV. *Analect. Tomo pag.* 502.) MONS. ET. LOCVS. TANTIS. OPERIBVS. SIT. EGESTVS. Addit Monteſauconius; Marlianus veram attigit lectionem TANTIS. OPERIBVS. Nemo enim arbitretur, Anonymum IX. ſeculi conjecturis Inſcriptionem hanc reſtituiſſe, ſed qualis ſuo tempore legebatur, integram intactamque exaraſſe.

Suſpicantur, Trajanum ipſum Columnam hanc numquam vidiſſe; eo quod, e Perſis rediens, in itinere apud Seleuciam, Ciliciae urbem, fluxu ſanguinis deceſſerit.

Columna haec fuit poſita, ut oſſa Trajani ſub ea quieſcerent, & cineres ejus illic cuſtodirentur Teſtis Dion (*Lib.* LXIX. *in initio.*) *Trajani*, inquit, *oſſa in illius Columna condidit.* Et Caſſiodorus (*in Chronico*) *Oſſa in urna aurea collocata, ſub Columna Fori, quae ejus nomine vocatur, recondita ſunt.* Eutropius (*Lib.* VIII.) ſcribens. *Solus omnium intra Urbem ſepultus.* Verumtamen hoc fuiſſe privilegium facile concedimus, ſed non uni huic tributum. Cicero enim (*Lib.* II. *de Legibus cap.* 23.) Legem XII. Tab. ea de re ſancitam, ita interpretatur. *Hominem mortuum*, inquit, *Lex in* XII. *Tabulis, in Urbe ne ſepelito, neve urito* (*credo vel propter ignis periculum. &c.*) Clari tamen Viri interdum in Urbe ſepeliebantur, ſingulari privilegio, quorum poſteri, teſte Cicerone (*ibid.*) hoc jure tenuerunt; & ii, qui Legibus erant ſoluti, ut Imperatores, & Virgines Veſtales, qui ſepulcra ſua habebant in ipſa Urbe.

At cur ſub Columna? Ejus rei haec ratio redditur. Apud Majores, Principes, nobileſque viri ſub montibus ſepeliebantur. Virgilius huc reſpicit, dicens, (VI. *AEneid.* ℣. 234.)

Monte ſub aërio, qui nunc Miſenus ab illo
Dicitur.

Neque tamen omnibus in locis, ubi ſepulcra erant excitanda, montes reperiebantur. Hinc factum; ut ſuper cadavera, aut pyramides fierent, aut ingentes aedificarentur turres, & columnae. Dicta vero *columna* putatur, quod culmen ſuſtineret: ſed poſtea etiam ad pompam & magnificentiam erigebantur.

Columna haec tota, intus & foris, ex marmore Pario eſt conſtructa, lapidibus conſtans integris & majoribus XXXIIII. ſtylobata conſtat VIII. fruſtis ingentibus: plinthus unico: torus unico: ſcapus XXII: capitulum unico: ſtylobata ſtatuae unico. Ad ſummum ejus culmen aſcenditur per gradus CLXXXV. qui illuſtrantur feneſtris XLIII.

Extrinſecus inſculptae ſunt, opere anaglyphico, res geſtae Trajani, in bellis contra Armenios, Parthos & Dacos, Regemque eorum Decebalum. Dividitur autem hoc Bellum in expeditiones duas, in medio Columnae hujus diviſas, ab intermedio Victoriae ſimulacro, ab utraque parte tropaeis cincto, in quibus conſpiciuntur inſignia gentium Dacorum & Sarmatarum, ut videre licet in effigie Columnae hujus (*n.* 58.) Bella vero haec repraeſentantur imaginibus MMD. magnitudinis propemodum palmorum trium, &, quod admirabilius habetur, opera unius ſculptoris & ſcalpri.

In hac Columna conſpiciuntur munitionum formae plures, pontes, propugnacula, naveſque, opera quoque militaria plurima, lignantium, foſſas agentium, adaquantium equos, caſtra metantium, aedificantium, in triumpho euntium, tropaea ferentium. Habentur & in ea formae galearum, thoracum, ſcutorum, clypeorum, zonarum, lituorum, pugionum, pilorum, gladiorum, pharetrarum, armorumque aliorum; trajectus item, caſtra, adlocutiones, ſacrificia, pugnae, & victoriae in ea cernuntur. Apollodorus, ſtatuarius celeberrimus, Architectus hujus Columnae fuiſſe ſcribitur.

In faſtigio habuit coloſſum, ſeu ſtatuam ipſius Trajani, ex aere inaurato, cujus ſiniſtra tenebat haſtam, dextra vero orbem, ſeu pilam auream, & intra eam reconditi ejus ſervabantur cineres, ut volunt aliqui. Alta fuit haec ſtatua pedes Romanos XXI. at vero, ut Bellorius numerat XVIII. Pondus totius Columnae fuit quinquagies decies centenorum millium librarum. Deprehendit enim Camillus Agrippa, Mediolanenſis Architectus, exacto calculo, eam molem aequare bis mille centum admodum menſuras, quas Romani vocant *Carrettate*, quarum ſingulis palmis octoginta libras tribuunt.

Haec tam ſumptuoſa & praeclara moles merito ſuo illuſtre habetur Romanae potentiae, & magnitudinis argumentum; Memphiticis certe Pyramidibus nulla parte eſt inferior, nec minoris aeſtimanda.

Paulus III. Pontif. Max. totam ejus baſin, ruderibus obrutam, erui & detegi curavit, ita ut nunc circuiri poſſit. Dominicus autem Fontana Eques eam reſtauravit, omnibus in locis, ubi quid corruptum, aut a temporum injuria deletum reperiebatur, jubente Sixto V. qui & An. cIↃ IↃ LXXXVII. in locum ſtatuae Trajani, quae inde deciderat, aut fuerat ablata, reſtituit ſuper hanc Columnam ſimulacrum Sancti Petri, altum palmos Rom. XIX. ex aere deaurato. Eſt autem eum in modum conſtituta, ut ſpectet in Vaticanum, ubi auguſtiſſimum ejus eſt templum.

In Faſtigio Columnae, ad S. Petri pedes inciſa, & in quatuor partes diſtincta, legitur haec Inſcriptio.

SIXTVS. V. B. PETRO. APOSTOLO. M D LXXXVIII.

Columna tota, ab ejus imo, uſque ad Sancti Petri capitis verticem, alta eſt palmos Romanos CXCIII. cum dimidio. Diametros ejus prope baſin complectitur palmos XVI. cum ſeſqui pollice, ita ut hic diametros totidem in ſe contineat pollices, quot moles tota palmos alta eſſe cognoſcitur.

FINIS TOMI PRIMI.

I N D E X
E F F I G I E R V M,

Ut Operi inſerantur e regione Titulorum a Bibliopego.

Effigies primi Tomi omnes Notam habent Lit. *a*

T O M V S I.

Num.		Pag.
	Titulus Generalis.	
	Effigies Tituli.	
	Titulus Operis. Tom. I.	
	Dedicationis Effigies.	
	Explicatio illius.	
	Dedicatio.	
	Effigies Auctoris.	
	Praefatio Auctoris.	
	Admonitio ejuſdem ad Lectorem.	
	Editoris Praeſatio.	
	Privilegium.	
	Typus Vrbis Romae.	
1.	*Porta Flumentana.* - - -	1
2.	*Collatina.* - - -	3
3.	*Agonenſis.* - - -	5
4.	*Viminalis.* - - -	7
5.	*Querquetulana.* - -	9
6.	*Exquilina.* - - -	11
7.	*Labicana.* - - -	13
8.	*Coelimontana.* - -	15
9.	*Gabiuſa.* - - -	17
10.	*Valeria.* - - -	19
11.	*Capena.* - - -	21
12.	*Navalis, vel Trigemina.*	23
13.	*Navalis Ripae.* - -	25
14.	*Aurelia.* - - -	27
15.	*Fontinalis.* - - -	29

Num.		Pag.
16.	*Templum Fauni.* - - -	31
17.	*Veneris & Cupidinis.*	33
18.	*Romuli ad radices M. Palatin.*	35
19.	*Romuli & Remi in Foro Rom.*	37
20.	*Pacis.* - - -	39
21.	*Pantheon.* - - - - - -	41
22.	*Templum Minervae.* - - -	45
23.	*Saturni.* - - -	47
24 & 25.	*Veneris & Romae.* II. Tab.	49
26.	*Iani.* - - - - -	51
27.	*Iunonis Reginae.* - -	53
28.	*Fortunae Virilis.* - -	55
29.	*Herculis in Foro Boario.*	57
30.	*Iovis Capitolini.* - -	59
31 & 32.	*Concordiae.* II. Tab. -	61
33.	*Iovis Statoris.* - -	63
34 & 35.	*Antonini & Fauſtinae.* II. Tab.	65
36 & 37.	*Iovis Tonantis.* II. Tab.	67
38.	*Baſilica Nervae.* - - - - -	69
39.	*Templum Palladis.* - - -	71
40.	*Baſilica Caii & Lucii.* - - -	73
41.	*Antonini.* - - -	75
42.	*Sepulcrum Ceſtii.* - - -	77
43.	*Bibuli.* - - -	79
44.	*Mauſoleum, ſive Sepulcrum Hadriani.*	81
45.	*Auguſti.* - - -	83
46.	*Sepulcrum, ſive Columna Trajani.*	85